

EVANGELICKÉ KALENDÁŘE V „DLOUHÉM“ 19. STOLETÍ¹

ZDENĚK R. NEŠPOR

Protestant Almanacs in the „Long“ 19th Century

Abstract: The almanacs represented an important source and constituent part of the popular culture in the „long“ nineteenth century. The text focuses on the by now slightly studied almanacs of Czech Protestants and, as a supplement, also contains its register. First Protestant calendars were published after the authorization of Protestant denominations at the end of the eighteenth century, but due to the economic weakness of these minorities soon ceased to exist. The next wave of their publishing was connected with liberalism of the middle of the nineteenth century and the social emancipation of Protestants. But the defeat of the revolution of 1848 again caused their demise. Systematic publishing of Protestant almanacs took place only in the last third of the nineteenth century, when their principal role was the gradual deepening of the confessional consciousness. From the beginning of the twentieth century these almanacs were used in the efforts for uniting of Czech Lutheran and Reformed Churches. This union was realized after the constitution of Czechoslovakia in the year 1918. Later Protestant almanacs were mostly regular ecclesiastical yearbooks without broader implications.

Key words: Protestantism, Almanac, Bohemia – 19th century.

První české kalendáře se objevily na přelomu 15. a 16. století (rukopisné cisiojany už po polovině 13. století) a největšího rozmachu a zlidovění dosáhly v 18. a 19. století, takže „v průběhu 19. stol. jich vyšlo přes 3000 svazků a celkový náklad, který v 1. polovině 19. stol. stoupal od 100 tisíc do 400 tisíc ročně, se po roce 1848 pohyboval v rozmezí 800 tisíc až 3 miliony výtisků v češtině a v nemalém množství i v němčině“ (Lidová kultura 2007: 345). Kalendáře tak představovaly

¹ Článek je výstupem z grantu GA ČR č. 404/08/0029, „Intelektuální a lidová zbožnost v českých zemích v 19. století mezi nacionalismem a novou konfesionalizací“; autor za tuto podporu děkuje.

jedno z nejmasovějších tištěných médií, a protože současně odrážejí dobovou lidovou kulturu, dostalo se jim zasloužené badatelské pozornosti etnografů a literárních historiků (srov. Lidová kultura 2007: 345–346; Petráň et al. 1995: zejm. 59; Voit 2006: 426–428) i odpovídajících popularizačních zpracování (Krejčová 1987; Urban 1987). Pozornost badatelů ovšem většinou budily spíše starší, historicky a bibliograficky zajímavé exempláře, zatímco pozdější masová kalendářová tvorba jim přišla namnoze úpadková, nebo jen variující zavedená schémata. Nepochybně tomu tak do značné míry bylo, o to víc však tyto kalendáře vypovídají o populární kultuře své doby, podobně jako modlitební knihy (Nešpor 2007a).

Badatelské pozornosti dosud unikaly kalendáře evangelické – nebudeme-li samozřejmě hovořit o relativně hojně studovaných předbělohorských kalendářích Daniela Adama z Veleslavína –, patrně kvůli jejich malému společenskému rozptylu, specifickému recepčnímu prostředí i zvláštnímu charakteru na samém sklonku „kalendářové epochy“. Urban je (nejen evangelické kalendáře) povšechně odbyl tvrzením, že „trpěly zhusta velkou nevyvážeností, střídaly svěží, zajímavé uskutečněné nápady s nezáživným a neúčelným, zpravidla nábožensky podbarveným mentorováním, kvalitní ukázky z dobového českého i zahraničního tisku kombinovaly s náhodnými, senzačností poplatnými záběry“ (Urban 1987: 19). Tyto kalendáře jsou skvělou ukázkou pololidové náboženské literatury „dlouhého“ 19. století a v případě kalendářů evangelických nadto zásadní sondou do sociokulturního provozu této náboženské minority.² Evangelická minorita byla nadto konfesionálně rozdělená na většinu, která se přihlásila k reformovanému vyznání (kalvinismu; h. v.), a menšinu přihlášenou k vyznání augsburskému (luterství; a. v.), k čemuž později na konci 19. a počátkem 20. století přistoupilo nacionální pnutí v luterské církvi, vedoucí k jejímu rozdělení na českou a německou část, dovršenému po 1. světové válce. Vedle toho se ve 2. polovině 19. století začaly tvořit malé, „svobodné“ evangelické církve, především obnovená Jednota bratrská a svobodná reformovaná církev (Adlof 1905).

Evangelické církve byly sice v tzv. toleranční době (1781–1861) velice omezené, „trpěné“ a stojící na nižším postavení než panující vyznání (katolicismus), přesto se již tehdy objevily první evangelické kalendáře: částečně asi jako podnikatelský záměr, částečně jako osvícenský projekt nadkonfesionálního křesťanství; konec jim učinila teprve vysoká kalendářová daň na sklonku 18. století. Další etapou jejich rozmachu byla revoluční doba roku 1848 a bezprostředně následujících let, kdy se objevily také první české evangelické časopisy (Nešpor 2010), soustavně

² K dějinám českého evangelictví v „dlouhém“ 19. století viz Nešpor 2006; Říčan 1940. Rané toleranční době se věnuje větší množství prací, zejm. Burian – Melmuk – Melmuková-Šašecí (eds.) 1995; Macek (ed.) 2008; Medek 1982; Melmuková 1999; Nešpor (ed.) 2007b.

vydávání evangelických kalendářů však tehdy ještě nebylo možné. K tomu začalo docházet až v poslední čtvrtině 19. století, od té doby však existuje souvislá linie několika českých evangelických kalendářů, které měly neobyčejný význam pro formování náboženských představ a zbožnosti daných církevně vymezených komunit. V této studii je budeme sledovat z bibliografického i obsahového hlediska až do konce „dlouhého“ 19. století, respektive až do roku 1922, neboť od následujícího roku spojená Českobratrská církev evangelická začala vydávat dodnes existující *Kalendář českobratrský* (dnes *Evangelický kalendář*), který už měl odlišný charakter a jehož význam pro formování náboženské identity českých a moravských evangelíků postupně klesal. Půjde přitom o přiblížení dosud nestudovaného a širší veřejnosti namnoze úplně neznámého badatelského pole: jedinou (rukopisnou) studii zpracoval amatérský církevní historik Čestmír Rychetský, v případě kalendářů však jde jen o jejich ne zcela přesný soupis (Rychetský 1984: 6–7).

Osvícenské evangelické kalendáře

Po povolení obou hlavních reformačních vyznání tolerančním patentem a ustavení jejich sborů bylo nutné evangelické prostředí zabezpečit základní náboženskou literaturou. Dvorský dekret z 22. června 1782 proto povoloval vydání a užívání evangelické Bible, obou Lutherových katechismů, reformovaného Heidelberského katechismu, agendy augsburské i helvetské církve, Arndtovy *Zahrádky rajské* a několika evangelických zpěvníků (Janata – Šubert – Tardy 1864: 253–254; Frank 1881: 78–79). Osvícenská cenzura byla nicméně vůči evangelíkům vstřícná, pokud zrovna nechtěli polemizovat s panujícím římskokatolickým vyznáním, takže povolené náboženské spisy představovaly jen nezbytné minimum a záhy začalo docházet k vydávání dalších evangelických děl, povolovány byly také jejich dovozy z ciziny. V návaznosti na liberální kalendářový patent ze 17. srpna 1781 bylo takto povoleno vydávat kalendáře pro evangelíky (Jaksch 1828, I.: 434–436; srov. také Hystorycký kalendář 1784: 14), jejichž prostřednictvím se jim mělo dostat základních informací a poučení v osvícenském duchu, neboť noviny a vzdělávací literatura byly dostupné jenom (relativně) majetnějším vrstvám. V českém prostředí se této příležitosti chopil malostranský tiskař Jan Tomáš Höchenberger.

Zatímco Höchenbergerův otec František Augustin měl pronajatou pražskou arcibiskupskou tiskárnu (1770–1786), jeho mladší syn vedl až do počátku 90. let 18. století malostranskou tiskárnu a po vydání tolerančního patentu podnikatelsky vsadil na úplně jiný typ produkce: začal tisknout knihy pro české evangelíky, úzkoprofilové zboží dosud přístupné pouze pašováním z protestantské ciziny (nebudeme-li počítat zachovanou předbělohorskou literaturu). Z tiskařo-

vy strany patrně nešlo o nic více než o dobře promyšlený podnikatelský záměr, kterému zaručovala úspěch jednak rychlost, s níž se chopil nezvyklého oboru (již v roce 1782 vytiskl toleranční patent a několik reedic převážně reformovaných exilových spisů), a zadruhé nízká výrobní cena a typografická kvalita. S výjimkou českých luteránů, kteří tiskli v zahraničí (a podstatně draž; srov. Kowalská 1999), Höchenberger toto pole na několik let do značné míry opanoval, třebaže evangelické tisky začalo produkovat i několik dalších tiskáren.

První Höchenbergerův kalendář s názvem *Nový kalendář, neb Měsíčník k potřebě a užívání lidu evangelického náboženství*³ byl vydán v roce 1783 a příliš se nelišil od dobových katolických kalendářů: samozřejmostí bylo úvodní počítání, kolikátý je rok od stvoření světa, potopy apod. a kalendárium s katolickými svátky, znameními zvěrokruhu a astronomickými úkazy, k tomu byly připojené hospodářské rady. Teprve následujícího roku, kdy již kalendář získal svůj příznačný název *Hystorycký kalendář ... pro lid církví českých obnovených*, byla připojena také roční předpověď počasí s doporučeními pro zemědělce a především soupis všech jarmarků v Království českém. Svátky zůstaly katolické,⁴ avšak textová část již odrážela specifický evangelický obsah. Začínala soupisem evangelických duchovních obojího vyznání, kteří dosud dorazili do českých zemí, protože jejich příchod a oficiální instalace se zároveň staly okamžikem ustavení jednotlivých evangelických sborů. Dále byly popsány jednotlivé náboženské patenty Josefa II., které upravovaly charakter tolerované existence evangeliků. Ve stejné úpravě a se shodným obsahem *Hystorycký kalendář* vyšel také ve dvou následujících letech (1785 a 1786), jen katolické kalendárium bylo doplněno také výkladem o židovském kalendáři a došlo k určitému rozšíření „hvězdopraveckých výkladů“. Doucha uvádí, že kalendář vyšel ještě na rok 1789 (Doucha 1863: 85), avšak nejde-li vůbec o omyl, nezachoval se žádný exemplář.⁵

Pravděpodobným důvodem, proč Höchenberger kalendář přestal vydávat, byly finanční těžkosti. K nově povoleným evangelickým církvím se totiž přihlásilo jen malé množství obyvatel Čech a Moravy, nadto spíše z okrajových, ekonomicky zaostalých oblastí a společenských vrstev, k čemuž ještě přispěly dost tíživé ekonomické tlaky na tyto „věřící druhé kategorie“. Několik nově založených evangelických sborů proto kvůli nedostatku prostředků dokonce (dočasně)

³ Knihopis 3 677.

⁴ Prezencaci katolických svátků vydavatel vysvětloval v předmluvě: „aby jste se v příčině handlů a obchodů dle takových nejen řídití věděli, nýbrž: aby se i jedenkaždý z vás na tyto dny všech veřejných tělesných prací, a obzvláště těch, kterýmižby bratr pohoršován býti ... mohl, varovati hleděl“ (*Hystorycký kalendář* 1784: 9–10); zákaz pohoršlivé práce evangeliků u katolických svátcích odpovídal tolerančním předpisům.

⁵ Srov. Knihopis 3 671–3 674.

zaniklo, další jen obtížně sháněly peníze na služné svým pastorům a kupovali-li už jejich členové nějakou literaturu, zpravidla šlo o tu nejzákladnější, zatímco kalendáře zjevně přesahovaly jejich možnosti (a snad i zájem). Některým z nich nadto mohla vadit i „přílišná katolicita“ kalendária, respektive absence určitějšího evangelictví – neřku-li konfesionálně specifického obsahu – v části textové. Krátce řečeno, tyto kalendáře byly jen „nekatolické“, a to ještě ne zcela, což odráželo situaci, že se jejich tisku chopil katolický tiskař.

Větší naděje na úspěch měly kalendáře typicky osvícenské, které se staly jedním z pilířů vydavatelské činnosti Matěje Václava Krameria. *Nové kalendáře tolerancý* byly jakousi „lidovější náhražkou“ jeho novin, patentní knížky a vzdělávacích spisů, jejichž četba a obliba byla nepochybná (Dobiáš 1881: 5; Hroch 1999: 140; Lněničková 1999: 121). Například v roce 1787 se za pouhé dva týdny prodalo 2000 výtisků kalendáře a Kramerius musel pořídit nové vydání a následujícího roku vyšla hned tři vydání; Krameriovy kalendáře tak představovaly vůbec nejčtenější české knihy své doby (Novotný 1954: 613). Jejich intence ovšem přesahovala nepočtené a chudé evangelické prostředí, byly určeny všem českým vlastencům nezávisle na konfesi: katolíkům, evangelíkům obojího vyznání a dokonce i židům.

Textová část *Nových kalendářů tolerancý*, které vycházely od roku 1787, obsahovala zejména soupis nových císařských patentů se zřejmým důrazem na náboženské zákonodárství a přehled událostí prošlého roku. K preferenci evangelíků – respektive spíše „zpráv o evangelících“ určených širšímu publiku – vydavatele snad vedla snaha zaplnit prostor vzniklý zánikem Höchenbergerových kalendářů, neboť s touto tiskárnou byl v úzkých stycích, ale především jeho vlastní osvícenský a do značné míry pro-evangelický zájem (srov. Nešpor 2006: 334–335). Po nástupu Františka II. na trůn sice reformy ustaly, vydavatel kalendáře nicméně v letech 1792–1796 znovu připomněl všechna dosavadní toleranční nařízení. Tyto oddíly přitom můžeme chápat i jako Krameriovu snahu o udržení pořádku, která nabývala na aktuálnosti v souvislostech protináboženského tažení Francouzské revoluce. Výčet a výklad josefínských reforem ustal s rokem 1796, aniž byl zcela ukončen, místo toho se (zpočátku souběžně) v *Nových kalendářích tolerancý* začaly objevovat obsáhlejší vzdělávací rubriky. Přírodovědné i společenskovední výklady, můžeme-li je tak vzletně nazvat, přitom směřovaly k potlačení lidových pověrečných představ a k osvícenskému „očišťení náboženství“.

Po celých dvanáct let vydávání svého kalendáře Kramerius zůstal věrný osvícenskému pojetí náboženství i praktické lidovýchovy. Prvotní „více než toleranční“ orientaci na evangelíky však musel časem opustit, asi z praktických důvodů. Samotných evangelíků bylo příliš málo na to, aby jeho kalendáře užívali, a většinové katolické prostředí, včetně osvícenců, o tuto problematiku postupně

ztratilo zájem, na což ukazuje i její téměř absolutní absence v jiných dobových kalendářích, jmenovitě u Rulíka (Nešpor 2006: 343–345). Krameriovy kalendáře nicméně podržely svůj název, který se stal dobře prodejnou značkou, a to až do roku 1798, kdy jejich vydávání učinila konec nová vysoká kalendářová daň. V 1. polovině 19. století se tak udrželo, respektive nově vzniklo jen několik kalendářových edic určených většinovému, tedy katolickému publiku, zatímco žádný další vydavatel neprojevil podobné nadšení pro marginální evangelíky.

Kalendáře z revolučních let poloviny 19. století

Obdobím skutečného zrodu českých evangelických kalendářů se stala až revoluční polovina 19. století, kdy se evangelíci snažili zbavit tolerančních omezení a „vyrovnat se“ římskokatolické církvi (Nešpor 2006: 483–493). Emancipační tendence českých evangelíků a jejich propojení s národním programem, odkazujícím k velikosti předbělohorské české kultury a kritizujícím její pozdější propad, ovšem nebyly dílem jenom jich samých. Nestačili by na ně ani početně, ani svým sociokulturním významem, a konec konců ani možnostmi a schopnostmi. Na evangelickém volání po emancipaci se výrazně podíleli liberálně orientovaní katolíci (srov. Rittersberg 1851: 12), včetně mladých radikálů z „debatní společnosti“ Repeal, na které jejich společník Bedřich Vilém Košut působil snad až natolik, že by po prosazení „víry Českých Bratří, této skutečně křesťanské víry“ k ní hromadně konvertovali (Trmal z Toušic 1900: 7; srov. Lukášek 1927: 10–16; Slavíček 1947). V obou složkách podporujících evangelickou emancipaci, která měla v posledku vést k jakési „re-protestantizaci“ českého národa, bylo nicméně heslo českobratrství více produktem nacionalismu a liberalismu, než nové konfesijní orientace, která by věroučně, liturgicky, církevně nebo jakkoli jinak navazovala na někdejší Jednotu bratrskou (Lukášek 1915: 109–119; Řičan 1940: 24–25). Ruku v ruce s tím šlo vědomé porušování tolerančních předpisů a v neposlední řadě vznik první časopisecké publikační platformy českých evangelíků, *Česko-bratrského hlasatele*, vydávaného B. V. Košutem a Josefem Růžičkou (Nešpor 2010).⁶

Navazovaly-li Krameriovy kalendáře na jeho noviny, nynější evangelický kalendář měl podobný vztah k *Česko-bratrskému hlasateli / věstníku*: přehled aktuálních informací kalendář čerpal z časopisu za minulý rok. Stehlík přitom soudí, že oba redaktori *Česko-bratrského hlasatele* si jaksi „rozdělili pole působnosti“: zatímco radikálnější Košut převzal časopis sám a přivedl jej ovšem k zákazu vydávání, „těžkopádný“ Růžička se redaktorství pro ten čas vzdal a vzal na sebe přípravu ka-

⁶ Časopis ovšem vycházel jen rok (1849–1850), na počátku druhého ročníku byl z úředního rozhodnutí zastaven, a dlouhý život nečekal ani jeho pokračovatele, umírněnější *Česko-bratrský věstník* (1850–1851).

lendáře. Pro tento výklad by svědčilo, že „s úmyslem vydati kalendář [se Růžička] veřejně vytasil teprve v říjnu [1849], tedy právě v době, kdy nastalo nedorozumění s Košutem v redakci „Hlasatele““ (Stehlík 1912–1913, 1912, 11: 7; k Růžičkovi Lukášek 1929). Kalendář přitom dostal podobně znějící jméno, *Česko-bratrský kalendář ... obzvláště pro evangelicko-církevní okršky v Čechách, na Moravě a v c. kr. Slezsku...*, s podtitulem *Almanach pro vlastenecký církevní dějepis, církevní zákonodárství a statistiku, politické a všeobecně užitečné vzdělání*, a poprvé vyšel na rok 1850.⁷ Obsahem se příliš nelišil od jiných lidových kalendářů té doby: šlo o kalendářní část s přílohami, pojednání o nebeských úkazech, astronomii a kalendářích vůbec, výčet panujícího císařského rodu, informace o nových zákonech a „politický deník“ let 1848–1849. Kromě toho zahrnoval několik článků výlučně evangelických. V prvním ročníku se jednalo o populární životopis Jana Ámose Komenského, přehled dějin českých evangelíků a soupis symbolických knih „staročeské“ církve (předbělohorských utrakvistů a bratří). Signifikantní ovšem bylo, že tyto specificky evangelické oddíly byly umístěny až za texty obecnějšího rázu, jako by tím kalendář vycházel vstříc dobovým liberálním katolíkům, již ostatně tvořili značnou část čtenářů *Česko-bratrského hlasatele / věstníku*. Také svátky a památné dny byly uvedeny v katolické i evangelické verzi, což doplňovalo „slovansko-cizojazyčné martyrologium“, převodník jmen světců.

Volnou přílohu k prvnímu ročníku *Česko-bratrského kalendáře* tvořil *Evangelicko-církevní ročník* obsahující soupis „evangelických církví vlasteneckých“ (tedy českojazyčných evangelických sborů obojího vyznání) a jejich vývoje v revolučních letech 1848–1849, doplněný o úplný schematismus českých a moravsko-slezských superintendentcí augsburského a helvetského vyznání. Ve druhém ročníku kalendáře byly příslušné „profánní“ části nahrazeny statistikou habsburských zemí, přehledem konstitučních států Evropy, politickým slovníčkem a úvahou o stavu a možném rozvoji českého zemědělství; nově se objevil přehled výročních trhů. „Církevní“ část pak tvořil medailon M. Jana Husa, zpracovaný z Palackého a Tomka, řád staré Jednoty bratrské a aktuální zpráva o posvěcení pražského chrámu sv. Klimenta, který český reformovaný sbor (vedený B. V. Košutem) získal jako vůbec první novodobý český evangelický kostel.

Česko-bratrský kalendář byl stejně jako oba církevní časopisy této doby důsledně unionovaný, určený českým evangelíkům obojího vyznání, o jejichž sjednocení usiloval, zatímco nebral ohled na jejich německé souvěrce – trochu paradoxně k tomu, že jeho vydatel a většinový autor, Josef Růžička, byl po celý život kateche-

⁷ Růžičkovy kalendáře jsou jedinými evangelickými kalendáři, jimž se dostalo odborného bibliografického zpracování, byť dnes již poněkud antikvovaného (Stehlík 1912–1913). Růžičkova sebereflexe viz (Růžička 1850).

tou a druhým duchovním pražského německého (!) augsburského sboru. Tomuto cíli byly podřízeny i „historicko-propagační“ články, stejně jako výklad „letopisů“ českých evangelických sborů za roky 1848–1849. Podle Růžičkova životopisce šlo o úspěšnou strategii: kalendář byl vcelku dobře přijat v dobovém tisku a objevily-li se proti němu polemiky z římskokatolické strany, autor se dokázal obhájit a tyto spory zároveň zvýšily zájem o jeho dílo (Lukášek 1929: 84). Naopak vedení rakouské evangelické církve kalendář nepodpořilo ani tím, že by jej doporučilo sborům (Růžička žádal víc: finanční dotaci), hlavně asi proto, že se vůči unionistickým snahám stavělo odmítavě. Nastupující reakce přitom v rámci protirevolučních opatření hleděla i na „patričnické“ opětovné omezení českých evangeliků.⁸

Růžičkovi sice bylo ještě nějaký čas povoleno vydávat evangelický kalendář, musel však změnit jeho titul na *Nový evangelický kalendář*, poprvé ve třetím ročníku v roce 1852 (srov. Stehlík 1912–1913, 1913, 6: 2). Tento kalendář byl již také podstatně útlejší, asi i z ekonomických důvodů (Lukášek 1929: 83–84). Obsahoval kalendářní část s nově upravenými památnými dny,⁹ výklad současného rakouského práva, politický deník za roky 1850–1851, hospodářské a praktické rady, soupis výročních trhů a evangelický církevní schematismus, nyní rozšířený i na uherské církve.¹⁰ Evangelické náboženské potřeby měl uspokojovat populární životopis Jana Augusty a „náboženské a mravní zlomky“, obsahující myšlenky tehdy už proskribovaného – a celým jménem neuvedeného – „B.V.K.“ V následujícím, posledním ročníku (1853) chyběly už i problematičtější politické zprávy a vlastně celá evangelicko-církevní část. Přípravovaný životopis M. Jeronýma Pražského musel „pro nenadálou překážku až na budoucí čas odložen býti“ – neprošel cenzurou. Místo toho čtenáře mohlo potěšit jen loajální vypsání panovnického rodu a obsáhlejší hospodářské rady, nově se objevily básně z per evangelických intelektuálů (J. Mocko, J. Šolín Ledecký) a anekdoty. *Nový evangelický kalendář* se tak postupně vzdával nejen revoluční „česko-bratrské“ ideologie, ale vlastně jakékoli určité politické či církevní linie s výjimkou nejobecněji pojatého evangelictví. V následujícím roce evangelický kalendář již nevyšel: nevíme, zda na pokyn „shora“, nebo prostě proto, že Růžička za daných podmínek shledal jeho vydávání zbytečným, zvláště když na něm trvale tratil.

⁸ Podobně byla výrazně omezena tisková svoboda celkově a další, i neevangelické kalendáře (a časopisy); Urban 1987: 20–21.

⁹ Růžička po vzoru zahraničních evangelických kalendářů nově zaváděl „svátky“ mučedníků pravdy evangelické – Jana Husa, Jakoubka ze Stříbra, Matěje z Janova, Jana Miliče z Kroměříže, Jana Theofila Elsnera, Johanna Arndta, Gustava Adolfa, Maxmiliána II. a Josefa II., Slavnost reformace a Slavnost tolerance ad.

¹⁰ Spolupráci či přímo spojení s uherskými evangeliky „českého“ jazyka českým a moravským evangelikům výslovně doporučoval např. Karel Havlíček jako jedinou cestu k mocnějšímu prosazení jejich požadavků.

Jeho místo zaujal *Evangelický kalendář* Pasekův. Řadový člen pražského evangelického augsburského sboru Vincenc Paseka, který se později dostal na proticírkevní pozice (nebo alespoň k odporu vůči oficiálnímu vedení církve), pokusem o vydávání evangelického kalendáře a další náboženské literatury nesledoval ani tolik náboženskopolitickou a osvětovou tendenci, nýbrž především vlastní zisk. To mu bylo později vytýkáno i představiteli českého evangelictva (Tardy 1864), v dané chvíli byl nicméně jediným, kdo se pokusil v dosavadní kalendářové tradici (po roční pauze) pokračovat. Pasekův *Evangelický kalendář* fakticky ovšem představoval posílení bezkonfesionálních lidovězábavných a vůči neabsolutistickému režimu zcela loajálních tendencí, které jsme mohli pozorovat v pozdějších letech kalendářů Růžičkových. Kromě kalendária, soupisu výročních trhů, výčtu panujícího rodu a přehledu hlavních států světa Pasekův kalendář obsahoval další „profánní“ a zábavné části: nové zákony, zdravotní a hospodářské rady, popis Prahy, Jeruzaléma a Mexika, povídku, deklamovánky, písně a anekdoty. Bylo to vůbec poprvé, co se v evangelickém kalendáři objevily beletristické útvary v plném slova smyslu.

Náboženskou část představovaly modlitby, domácí požehnání a regule každodenního života, výňatky z *Květné zahrádky biblické* (kterou Paseka vydal) a medailon misionáře Georga (Jiřího) Schmidta, první případ uvedení této tematiky do českých evangelických kalendářů. Dobově populární misionářské obrazy i beletrie přitom Pasekův kalendář přibližovaly zahraničním (zejména německým) vzorům, čímž už představoval nový typ evangelické kalendářové produkce, jeho celková úroveň nicméně byla nízká a orientace především zábavná. Osvícenské a „pozdne osvícenské“ Růžičkovy pokusy o výchovu a vzdělání (nejen) českých evangeliků byly jednoznačně opuštěny. Ani tento tah však nevyšel, *Evangelického kalendáře* se zjevně prodalo méně, než jeho vydavatel plánoval, a byl tedy vydán jen jediný ročník (1855). Snad také proto, že evangelické prostředí si dobře pamatovalo na „bojovnější“ starší díla a s něčím takovým se nechtělo spokojit a o získání římských katolíků Pasekův kalendář ve vzrůstající konkurenci ani neusiloval.¹¹ Paseka sice i nadále vydával evangelickou literaturu, avšak méně náročnou.

Další evangelický kalendář, nyní již opět výrazněji ideově orientovaný a v jistém ohledu i konfesionálně určitý, se na počátku šedesátých let pokusil vydávat mladý Václav Šubert, který byl v té době povolán jako reformovaný farář do Prahy. Šubert se tehdy jevil jako dobrý duchovní pro kdysi Košutův sbor, důsledně ctící linii svého zakladatele i proti celé české kalvínské církvi, a současně jako

¹¹ Tomuto výkladu by odpovídaly i dřívější stížnosti J. Růžičky, že jeho *Česko-bratrský věstník* je odmítán pro svůj „nedostatečný radikalismus“; *Česko-bratrský věstník* 1, 1850, 20: 118.

zprostředkovatel se silící stranou „pravověrných“; nakonec se nicméně přidal ke stoupencům druhé uvedené linie. V období, kdy vydával *Betanii* s podtitulem *Evanjelický kalendář*, se ovšem snažil o větší vstřícnost vůči všem vzájemně se vymezujícím stranám, což se projevovalo také tím, že kalendář byl stále ještě určen českým věřícím obojího vyznání (ne už ne-evangelíkům), jako nadlouho poslední pokus toho druhu. *Betanie* byla obecně evangelická a protikatolická, proti starším kalendářům však kladla větší důraz na pozitivní vymezení moderního evangelictví a do jisté míry i na evangelickou sociální a výchovnou práci, která se zanedlouho stala Šubertovým životním osudem (srov. Váša 1897).

Stejně jako všechny ostatní kalendáře, také Šubertova *Betanie* obsahovala kalendárium, soupis trhů a politické informace (v prvním ročníku se jednalo o „novinářský slovníček“, ve druhém o přehled panujících knížat Evropy). Mnohem větší důraz však kladla na vlastní evangelictví vymezené proti katolicismu, na jeho pozitivní osobnostní či institucionální vzory i na praktickou každodenní církevní práci. První ročník (1862) přinesl nekrolog Pavla Josefa Šafaříka, výčet rozdílů evangelické (stále ještě jen jedné!) a římskokatolické církve, Šubertovu úvahu o nacionalitě a konfesionalitě, historické pojednání Josefa Svátka o Kralické bibli, několik mravoličných povídek a informace o evangelickém podpůrném Gustav-Adolfském spolku. Ve druhém ročníku (1863) šlo o historická pojednání o Cyrilu a Metodějovi, Písmu, valdenských jako předchůdcích reformace, medailon Franze (Františka) Ularda, pro-evangelickou řeč Karla Sladkovského, povídky a stanovy evangelického podpůrného učitelovdovského ústavu. Ani *Betanie* však nevycházela dlouho: jak uvedly *Hlasy ze Siona*, „ze soukromých a mezi jiným i ze zdravotních důvodů [Šubert] nucena se viděl, kalendář na ten rok 1864 nevydati“.¹² Šubert se místo toho věnoval budování svého sboru a dívčího výchovného ústavu, i bez vyššího církevního postavení a vlastních publikačních podniků nicméně zůstal vlivnou postavou českého kalvinismu 2. poloviny 19. století, také proto, že opustil nacionálně konfesijní linii ve prospěch důsledného reformovaného pravověří.

Soustavná kalendářová tvorba českých evangelických církví

Druhá polovina 19. století byla v českém protestantismu érou triumfu nového konfesionalismu (Říčan 1940). Nový pokus o spojení českých evangelických církví na konci šedesátých let, nyní již bez širších misijních snah, byl jednoznačně odmítnut (Říčan 1937) a místo něj nastoupilo vzájemné kritické vymezování, polemiky, výpady a podezřívání. Lépe na tom ovšem byla větší a kompaktnější reformovaná církev, zatímco v případě církve augsburského vyznání již docházelo k dělení na české a německé sbory, které z českých luteránů dělalo malou

¹² *Hlasy ze Siona* 4, 1864, 3: 13.

menšinu nejen v majoritní katolické společnosti, ale i mezi českými a moravskými evangelíky českého jazyka. Zánik *Betanie* a naopak o málo pozdější založení nových, nyní již výrazněji konfesijně orientovaných evangelických kalendářů *Orloj*, *Sion* a *Hus* se tak staly příznačnými projevy nově budované církevní identity českých a moravských evangelíků.

Třebaže luterský konfesionalismus vystoupil dříve, kvůli početní slabosti luteránů nebyl dlouho s to vytvořit si stálá média, zatímco četnější horlivější kalvinisté hned od počátku disponovali jak několika časopisy, tak také vlastním kalendářem. Na rozdíl od svých předchůdců tento kalendář přitom již nebyl podnikem jednotlivce, nýbrž dílem nově založeného vydavatelského Spolku Komenského, jehož vůdčí osobností byl umírněně evangelikálně orientovaný Ludvík B. Kašpar (a po jeho smrti jeho syn Timotheus B. Kašpar). Jak trefně napsal Rudolf Říčan, starší Kašpar „vedle Duška, působivého řečníka, tiše pracoval... Zatím co se jiní zasazovali o čáslavský návrh církevního zřízení, jenž vzešel z jeho podnětu, hleděl si Kašpar především práce literární a vydavatelské“ (Říčan 1947: 326), která sloužila církevní zbožnosti (nový kancionál) a především výchovné a sociální práci. Pro fungování těchto ústavů a nedělních škol bylo třeba vydávat populární náboženskou literaturu, jejímž vyvrcholením byl opětovný pokus o evangelizační časopis – *Evanjelické listy*, a pokus o lidový kalendář – *Orloj*. Kalendář byl založen proto, že „jest na mnoze jedinou knihou, která do rodin našich vniká a z níž mladí a dospělí poučení a vzdělání své čerpají... Jsou kalendáře plné frivolnosti a světáctví, jež duši nevzdělají a srdce poskvrní. A jsou kalendáře [římskokatolické] mariánské, laciné, oplývající tmářstvím a pověrou a kazící mysl dítěte, do jehož rukou se dostanou. Takové kalendáře vnikají často do našich ev. rodin, mařice vlivem svým símě slova B[ožího], jež s tichostí bylo vsáto do srdcí jejich. Avšak ‚Orloj‘ sleduje hned od počátku jiný cíl. Jest to publikace tendenční, evangelizační, ... aby k *utvrzení víry a života duchovního* směřovala“ (M. 1905: 114–115).¹³

Orloj, který vyšel poprvé na rok 1869, samozřejmě obsahoval kalendářní část s kalendářem, astronomickým přehledem a meteorologickou předpovědí, s praktickými informacemi (poštovní sazby, kolkovné, míry a váhy apod.) a soupisem výročních trhů, později také biblická denní hesla, vedle ní se však stala pravidlem oddělená část poučná a zábavná – Almanach – a kalendář byl zprvu nepravidelně (1869, 1873, 1881) a od roku 1887 každoročně doplněn schematismem předlitavské reformované i (ne ve všech ročnících) augsburské církve a od roku 1900 také obou „svobodných“ církví. V prvních letech snad mohlo stále ještě jít i o jistý ústupek vůči luteránům, ač tomu zcela neodpovídal

¹³ Srov. také upoutávky v *Hlasý ze Siona* 9, 1869, 3: 27–28; 20, 1880, 16: 121–122.

obsah Almanachu, někdy přímo protiluterský, později je asi lépe vykládat tuto „otevřenost“ snahou o získání vlašných členů jiných církví. Tomu odpovídal i ambiciózní pokus o soupis vývoje a aktuálního stavu všech českojazyčných evangelických sborů v Čechách a na Moravě v jubilejním roce 1881 (*Orloj* 10, 1882), který sice ve formě Almanachu ke kalendáři *Orloj* obsahoval i sbory augsburské, avšak v samostatném knižním vydání již jen sbory reformované (Kašpar 1881). Editorem kalendáře byl zpočátku sám L. B. Kašpar, farář v Hradišti a později na Královských Vinohradech (1869, 1871, 1873; patrně také 1872, 1874–1876 a 1881–1889, kdy editor nebyl uveden; pouze v roce 1870 se této práce chopil učitel Emanuel Havelka) a po jeho odchodu na odpočinek Jindřich V. Molnár, farář v (Horní) Čermné a Libčicích nad Vltavou (1900–1912), který jako by „držel místo“ mladšímu T. B. Kašparovi, než se etabloval jako duchovní ve Škvorci a později v Semonicích (*Orloj* vedl v letech 1913–1917).¹⁴

Orloj, střídající podtituly *Kalendář evangelický*, *Národní kalendář evangelický* a *Národní kalendář*, byl především evangelizačním čtením sloužícím posílení (reformovaného) pravověří a praktické každodenní zbožnosti (soupis hlavních příspěvků je uveden v příloze č. 1). Proto pravidlem obsahoval „historicko-propagační“ pojednání, náboženskovzdělávací texty a misijní tematiku, jeho součástí byly proklamativní či náboženskovýchovné básně a především povídky z perdobové elity domácího kalvinismu (zřídka do něj psali také luteráni); někdy šlo o překlady zahraničních evangelických autorů. Aktuální náboženské otázky reprezentovaly medailony významných církevních pracovníků a informace o nových církevních budovách, zatímco stinné stránky či vnitrocírkevní polemiky a zápasy byly záměrně potlačovány – na rozdíl od evangelických časopisů, které již v této době plnily důležitou úlohu třibení myšlenkových proudů uvnitř českého evangelictva. Podstatnou část, v některých letech dokonce většinu obsahu tvořily také „profánní“ informace typu reportáží či popisů významných událostí a katastrof předešlého roku, cestopisů nebo populárně vědeckých pojednání, hospodářských a zdravotních rad a podobně. V zásadě lze říci, že po prvotním pokusu o „více církevní“ kalendář *Orloj* regredoval spíše k populárnímu čtení bez zřetelné konfesionality a takto vycházel až do svého dočasného zániku v roce 1876. Obnoven byl po čtyřech letech u příležitosti stého výročí tolerančního patentu (1881),¹⁵

¹⁴ Podobné „interregnum“ mezi oběma Kašpary zajistil v případě časopisu *Evangelické listy* Ludvík B. Marek.

¹⁵ Jako důvody dočasného zániku kalendáře byly v *Hlasech ze Siona* (20, 1880, 16: 121–122) uvedeny velká konkurence a „nespolehlivost“ českých evangeliků, kteří si kalendář nekupovali, ač je k tomu jejich konfese údajně měla povínovat. Bylo slíbeno, že obnovený kalendář bude „rozhodně evangelický“, čímž se zároveň myslelo reformovaný, skutečnost k tomu však měla ještě řadu let daleko.

příčemž následující rok obsahoval již zmiňovaný Almanach jubilejní, pak se však opět stal spíše zábavným a všeobecně vzdělávacím, než úzce církevním čtením.

Přes zjevnou evangelizační tendenci tak kalendář *Orloj* představoval spíše jen „nezbytné minimum“ reformovaného konfesionálního vědomí, patrně záměrně se orientoval na nejnižší kognitivní vrstvu lidových věřících, zatímco ti vzdělanější mohli recipovat (o něco) náročnější texty prostřednictvím církevních časopisů nebo knih. Dlouholeté vydávání *Orloje* z něho ovšem činí pramen prvořadě důležitosti nejen pro poznání lidového evangelictví konce 19. a počátku 20. století, respektive zdroje z něhož čerpal, ale také jistý obraz obecného charakteru české reformované církve v tomto období. Vědomí kalvínské výlučnosti se v ní pojilo s liberálně-pokrokovými tendencemi, poměrně úzce spojenými s mladočeským nacionalistickým programem i antiklerikalismem, což platilo až do počátku 20. století, kdy *Národní listy* obvinily české evangelíky z „cizáctví“. Evangelíci se v této době již sami považovali a většinou byli i svým okolím považováni za plnoplatné členy národní pospolitosti, jejich celková kulturní úroveň však nijak nevybočovala z tehdejších standardů. Poslední ročník kalendáře *Orloj* vyšel v roce 1917, protože od následujícího roku se kalendář spojil se svým dosavadním hlavním rivalem, luterským kalendářem *Hus*.

Pokusem o náročnější reformovaný kalendář se dvě dekady po založení *Orloje* stal *Sion*, z něhož však vyšly pouhé dva ročníky (1887–1888). K vydávání *Sionu* přikročil pardubický tiskař, dlouholetý předseda tamní kazatelské stanice a později i starosta města František Hoblík, zjednav si k tomu spolupracovníky z řad rozhodných reformovaných, především hustopečského faráře Františka Šebesty a semtěšského faráře Jana Pelíška. To na jednu stranu kalendáři dávalo silný intelektuální náboj, potenciál oslovit náročnější čtenáře, na druhou stranu to však zejména v případě radikálního Šebesty hrozilo problémy, které se záhy skutečně dostavily. Ústředními texty *Siona* se totiž stala Šebestova pojednání o dějinách evangelické církve, výrazně protežující kalvínskou reformaci: v prvním ročníku kalendáře šlo hlavně o výklad pravověrného, rozhodně protiluterského Heidelberského katechismu (1887), ve druhém o předbělohorské dějiny českých evangelíků, interpretované ovšem z reformovaného hlediska (1888). Šebesta ve stejném duchu ostatně psal i do církevních časopisů a v roce 1888 vydal *Dějiny církve křesťanské*, fakticky upírající luteránům „právo na české věřící“ a ostře brojící také proti římskokatolické církvi (Říčan 1954).

Kalendář *Sion* sice nezůstal jen u těchto pojednání – vedle kalendária s přílohami obdobnými jako v případě *Orloje* obsahoval také další historické a náboženské úvahy (F. Císař, J. Hájek, B. Mareš), beletrii (A. L. Berger, J. Hochmann, J. Janata, F. Kozák, J. S. Mikulášský, J. Pelíšek, J. Šolín Ledecký), „profánní“

poučné články a schematismy reformované, augsburské a novobratské církve¹⁶ –, brzy začal být vnímán jako útok rozhodných kalvinistů proti všem ostatním, tím nebezpečnější, že za ním stály skutečné intelektuální osobnosti. Zdá se, že František Hoblík ztratil o vydávání takto vyhoceného kalendáře zájem, protože přestal skýtat naději na zisk; jeho spolupracovníci – ovšem už bez příliš radikálního Šebesty – se naproti tomu od následujícího roku rozhodli vydávat časopis *Hus* (Řičan 1938: 274). Kalendář *Sion* proto vlastně zůstal pouhou málo známou epizodou, třebaže mezi českými reformovanými kalendáři 19. století představoval nejhodnotnější, byť současně konfesionalně vyhocený případ.

Luterská církev, respektive její českojazyčná část s vydáváním vlastního kalendáře dlouho otálela: při její početní malosti a roztroušenosti bylo dost na tom, že od počátku sedmdesátých let měla vlastní časopis prosazující augsburský konfesionalismus, *Evanjelický církevník*. Hlasy pro vydávání augsburského kalendáře nicméně sílily, stejně jako volání po zřízení luterského kulturního a vnitromisijního spolku, pozdější Evanjelické matice a. v. (Řičan 1938: 225–228). Úkolem tohoto podniku bylo odstranění „závislosti“ českých luteránů na reformované církvi, aby již nemuseli sahat po kalendářích reformovaných, nedlouho předtím pro luterány nepřilíš příznivě rozhojněných *Sionem*, jehož „recidiva“ se mohla opakovat. Redakce kalendáře, který dostal titul *Hus* a podtitul *Kalendář pro evanjelický lid* (rozumělo se: augsburského vyznání), se ujal tehdejší redaktor *Evanjelického církevníku*, farář ve Velké Lhotě a později učitel na evangelické bohoslovecké fakultě ve Vídni Gustav A. Skalský, nákladu kalendáře turnovský tiskař J. Sluka (J. Vonka) a od třetího ročníku už napořád nově zřízená Evanjelická matice. V pozdějších letech kalendář vedli také Karel Stehlík, Otmar Hrejsa a především Josef Cohorna, jeden z posledních rozhodných luteránů, a nakonec Pavel Hajnóczy.

Kalendář *Hus* více připomínal reformovaný *Sion* než *Orloj* jednak svým důrazem na luterské pravověří, jak si je představovali konfesionalisté sklonku 19. století, ale také vyšší kvalitou obsahu a určením pro náročnější čtenáře. Obsahoval samozřejmě kalendářní část se seznamem výročních trhů, politický přehled, dále biblická denní hesla a schematismy augsburské a helvetské církve (od roku 1901 i obnovené Jednoty bratrské a svobodných reformovaných, později také schematismy evangelického učitelstva). Jeho jádro nicméně tvořila poučná část sestávající z náboženských úvah a výkladů církevních dějin, mravoučné beletrie a „profánních“ informací, jichž bylo o něco méně než v případě *Orloje* (sopsis hlavních textů je uveden v příloze č. 2). Také kvalita populárně naučných pojednání, vesměs psaných luterskými duchovními, byla vyšší a objevovaly se mezi nimi skutečné

¹⁶ *Sion* se tak paradoxně stal prvním českým evangelickým kalendářem, který uváděl schematismy všech států uznávaných evangelických církví.

odborné práce. Přesto kalendář vydržel jen tři roky (do roku 1893), kdy zanikl kvůli nedostatku odběratelů. Evangelická matice se jej rozhodla obnovit až po dalších třech letech, přičemž začala uvádět počet kusů odebraných jednotlivými sbory (jako „pobídku“ pro ty méně platící), nebylo jich však mnoho: v letech 1900–1910 bylo vydáváno 1700 exemplářů ročně, které se ovšem všechny neprodaly a sotva pokryly vložené náklady. S touto nesnází *Hus* bojoval vlastně po celou dobu své existence, během 1. světové války k tomu přistoupilo i dosti zlé postižení válečnou cenzurou, která naopak lidovější reformovaný kalendář nechávala na pokoji. Vydávání *Husa* proto bylo ukončeno a od roku 1918 kalendář splynul s reformovaným *Orlojem*: v této době již v českojazyčné části augsburské církve jednoznačně převážili stoupenci církevní unie, vedení Ferdinandem Hrejsou.

Kalendáře na cestě k unionované evangelické církvi

Nástup nové generace duchovních (F. Hrejsa, J. Souček, F. Žilka) i laiků (A. Boháč, J. B. Šimek) obojího evangelického vyznání vedl na počátku 20. století ke zmírnění dosavadního konfesionalismu, na kterém se podílela i úmrtí jeho hlavních představitelů. Konfesionalismus začal být v evangelickém myšlení nahrazován českým nacionalismem a úvahami o spojení obou církví na historickém základě českých reformačních konfesí. Nacionální a historické hnutí (ve smyslu navazování na dědictví české reformace, které nově interpretoval a rozšířil T. G. Masaryk¹⁷ a v duchu České konfese zpracoval F. Hrejsa (1912)) bylo spojeno s nástupem liberální teologie, poněkud opožděným oproti Německu. „Přirozeným důsledkem nové orientace v našich církvích byl *pokles konfesijní určitosti*. ... Pokládali i oni křesťanství novodobě pojaté a zdůvodněné, křesťanství jako náboženství lásky k Bohu a k bližnímu bez ‚dogmatického zatížení‘, prakticky zaměřené, za bohatou náhradu výrazného luterství nebo rozhodného kalvinismu, opřené o katechismus, o konfesi, o reformační žaltář. Ano, mnozí u nás viděli v současných tendencích světového protestantismu uznání naší české reformaci.“ (Říčan 1947: 353)

K posílení liberálně-modernistických a zároveň (českých) nacionalistických proudů uvnitř evangelických církví přispěla také 1. světová válka, rakousko-uherské „spojení trůnu a oltáře“ (rozuměj: římskokatolického) a válečná agitace vedení evangelických církví i spolků ve prospěch Centrálních mocností (německý Gustav-Adolfský spolek přestal definitivně podporovat české evangelíky, i luterány, jako „zrádce“), proti nimž stála na straně Dohody Masarykova vize české reformace jako zdroje humanity a budoucí obroditelky celého

¹⁷ Evangelíci si sice cenili Masarykova důrazu na dědictví české reformace i jeho protikatolického boje, to však rozhodně neznamenalo úplné přitakání jeho náboženským názorům.

lidstva. Tyto momenty se výrazně projeví už při přípravě oslav pětistého Husova výročí v roce 1915 (vládou nakonec zakázaných) a pro spojení všech českých evangelíků se začaly postupně vyslovovat časopisy a vůdčí představitelé „českého živlu“ v reformované i augsburské církvi. Nic nepomohly úřední zákazy ústředního reformovaného časopisu *Hlasy ze Siona* a nedávno založených naddenominačních *Kostnických jisker* (obojí 1916), protože nově založený časopis *Česká reformace* hned na první straně prvního čísla zdůraznil, že „čeští evangelíci volají po české národní evangelické církvi“!¹⁸

Unionistické hlasy zprvu zazněly v rámci reformované církve v souvislosti s budováním českého evangelického ústředí v Praze – Husova domu (Frinta 1954–1955). Spolek Husova domu se otevřel také unionisticky nakloněným nekalvinistům a na rok 1901 vydal svůj kalendář, jehož výtěžek měl přispět ke kýženému cíli. Po dlouhém čase to byl první český evangelický kalendář usilující o církevní jednotu (včetně malých evangelických denominací) a po ještě delším čase první kalendář editovaný laiky, lékařem Adolfem Luklem a úředníkem Ferdinandem Kavkou. Kromě kalendářní části s obvyklými přílohami (informace o daních a dávkách, poštovním, nové měně, přehled trhů) *Kalendář Husova domu* obsahoval historické pojednání o vzniku (staré) Jednoty bratrské, „povahopis“ M. Jana Husa, nábožensko-církevní úvahy a schematismus všech českých a moravských evangelických církví, básně, povídky, cestopisné vyprávění o Paříži, úvahu o spojení a další praktické rady. Příliš se tedy nelišil od obou konfesionálních kalendářů své doby, až na základní „ekumenickou“ nebo již dokonce unionistickou linii, za niž byl ovšem (stále ještě většinovými) protivníky pokáran. Například reformované *Hlasy ze Siona* kvůli tomu napsaly, že by bylo dobře, aby redakce byla napříště svěřena duchovnímu, „který zajisté hned postřehne, kdyby tu a tam citlivost našeho lidu byla nějak dotčena a věc dle toho upraví“.¹⁹ To se nestalo, nedostavil se však ani komerční úspěch, v jehož očekávání byl kalendář vydán. Spolek Husova domu proto podobný pokus již neopakoval. Za několik let se do něj nicméně pustila nová evangelická organizace, která to měla „v popisu práce“, Kostnická jednota.

Kostnická jednota byla založena v roce 1903 jako naddenominační spolek českojazyčných evangelíků, původně jako obranný spolek vůči obvinění *Národních listů*. Během několika let se nicméně rozběhla skutečná vzájemná spolupráce, jejímž nejdůležitějším plodem byl časopis *Kostnické jiskry* připravující půdu budoucímu sjednocení. Ještě dříve se však Kostnická jednota rozhodla vydat svůj kalendář (na rok 1908), který vedle prosté kalendářové části obsahoval úvahu

¹⁸ Česká reformace 1, 1917, 1: 1.

¹⁹ *Hlasy ze Siona* 40, 1900, 20: 180–181.

Stanislava Klímy o rozšíření protestantismu mezi Slováky²⁰ a především „přibližný nástin veškeré evanj. práce a novodobých podniků evanjel. církve A. i H. V.“. Redaktory kalendáře byli již známí Ferdinand Hrejsa, František Kavka, Josef Lukášek, Josef Souček a František Žilka. Kalendář shrnoval základní informace o všech českojazyčných evangelických sborech obou vyznání (zeměpisnou polohu, počet duší, kazatelské stanice, jména farářů a členů staršovstev), uvedený krátkými životopisnými medailony jejich superintendentů (J. E. Szalatnay, F. Císař, F. Trnka), přehled evangelických škol, spolků, časopisů a misijní práce. Vedle toho byla uvedena „evangelická letní sídla“, návrhy jednotlivých sborů na cíle odpočinkových či zdravotních pobytů (fakticky se jednalo o stručný turistický popis sídel evangelických sborů či kazatelských stanic mimo Prahu a větší města).

Účel *Kalendáře Kostnické jednoty* byl tedy veskrze praktický, nikoli zábavný či (nábožensko-)vzdělávací, šlo o vzájemné lepší poznání obou církví. Toho bylo dosaženo, a proto už kalendář v následujících letech neměl pokračování, patrně i z ekonomických důvodů. Podstatné však také bylo, že šlo o sebezpoznaní (a budoucí spojení) českých evangelíků v jazykovém smyslu: stejně jako Josef Růžička v polovině 19. století a L. B. Kašpar o třicet let později, tak i nyní vůdčí osobnosti Kostnické jednoty přepokládaly pouze souručenství sborů českého jazyka napříč vyznáními, zatímco německojazyčné (popřípadě ve Slezsku polskojazyčné) sbory byly z této jednoty vyloučeny. Růžičku k tomu zajisté motivoval jejich odpor vůči proponovanému „česko-bratrskému“ programu, o půlstoletí později šlo o jednoznačný projev náboženského nacionalismu, který v evangelickém prostředí sílil jak na české, tak na německé straně. K tomuto rozdělení pak došlo po vzniku Československa, kdy se například i (nemnozí) reformování německého jazyka z nacionálních důvodů přihlásili k augsburské Německé evangelické církvi, zatímco v rámci Českobratrské církve evangelické bylo menšinové luterství rychle zatlačeno do pozadí.

Nacionalistické, unionistické a liberálněteologické tendence v (jazykově) českých evangelických církvích převážily v období 1. světové války, také kvůli usilovné agitaci většiny církevních intelektuálů. Výrazem této skutečnosti se stalo rovněž spojení dvou dosavadních rivalů, kalvinistického kalendáře *Orloj* a luterského kalendáře *Hus*, jež vyšly na rok 1918 společně s titulem *Komenský* a podtitulem *Kalendář českých evangelíků* a novým číslováním ročníků. Redaktory *Komenského* byli oba dosavadní redaktori, T. B. Kašpar a Pavel Hajnóczy, a kalendář fakticky zřejmě vznikl „zdola“, jako organické splynutí obou předchozích (přehled obsahu jeho textové části, stejně jako dalších popisovaných kalendářů, je uveden v příloze č. 3). Obsah se nicméně změnil v duchu pro-unionistické

²⁰ Šlo o upravený text, který již dříve vyšel v kalendáři *Hus*.

agitace posledních ročníků *Husa*: kromě „tradičních“ autorů jako byli František Bednář či Ferdinand Hrejsa, se v jeho prvním ročníku (1918) objevily myšlenky „M.“, tedy T. G. Masaryka v exilu právě bojujícího proti Rakousko-Uhersku (!), a podobně znějící úvahy předního masarykovce Jana Herbena, výklad o českých evangelících ve Spojených státech (které vstupovaly do války proti ústředním mocnostem!) a docela příznačně zvolený historický výklad – o druhé pražské defenestraci. Zatímco přitom v *Husu* cenzura zle řádila, kalendář *Komenský* už nechala projít bez povšimnutí; podunajská říše zvolna umírala na úbytě.

Podobně příznačné bylo, že *Komenský* obsahoval církevní schematismy všech států uznaných církví (augšburské, reformované a novobratrské), až na to, že v případě dvojjazyčných luteránů vynechával sbory německého jazyka (tedy západní českou superintendenci). Nacionální rozdělení evangelických církví v českých zemích a spojení českojazyčných evangeliků tak byly dokonány, ještě než k nim formálně došlo vznikem ČCE a „zbytkovou existenci“ Německé evangelické církve (resp. i Augšburské církve evangelické ve východním Slezsku). Druhý ročník *Komenského* (1919) již přímo reagoval na změněné poměry: obsahoval memorandum přípravného výboru ČCE a Winklerův článek, které měly podpořit přestupové hnutí do „české národní“ evangelické církve, a nový přehled evangelického spolkového života. Z obvyklých kalendářových textů v něm kromě kalendária zůstalo jen několik povídek a misionářský článek mladoboleslavského vikáře Františka Ženatého. „Časové otázky“ byly zkrátka přednější, i když reálná evangelická unie – do níž ostatně odmítly vstoupit malé evangelické církve, slezští a později i slovenští evangelíci – na sebe ještě nechala čekat poměrně dlouho.

Kalendář *Komenský* se nicméně ještě nestal „definitivním řešením“. Nová církev se rozhodla i v případě jednotného evangelického kalendáře začít úplně nanovo a v rámci nově založené (1920) vydavatelské akciové společnosti Kalich vydávat také stejnojmenný kalendář,²¹ jehož redaktorem se stal lékař Josef B. Šimek. První ročník *Kalicha* vyšel na rok 1920 a na rozdíl od většiny předválečných kalendářů dával větší prostor úvahám a tříbení ideového směřování, které bylo rodící se unionované církvi zapotřebí. Vedle toho samozřejmě obsahoval stati z církevní historie, medailony významných evangeliků, drobné náboženské úvahy, přehled církevního spolkového života, beletrii, nemnoho „profánních“ vzdělávacích pojednání a praktické rady. Živil také dvě již uvedené naděje, které se časem ukázaly jako liché. Za prvé naděje na „návrat“ českého národa k protestantismu: v prvním ročníku (1920) proto kalendář uváděl praktické pokyny

²¹ Kalich převzal i vydávání obnovené stejnojmenné revue, vůdčího časopisu českých liberálních evangeliků.

pro přestupující k evangelické církvi, jichž nakonec tolik nebylo, a ve druhém (1921) alespoň novou, vůči evangelíkům příznivou zákonnou úpravu náboženské výchovy dětí. Druhou neúspěšnou nadějí bylo budoucí spojení se slovenskými luterány, které by z evangelictví učinilo alespoň druhou nejpočetnější konfesi v novém státě: kalendář *Kalich* proto začal vedle schematismu ČCE a obnovené Jednoty bratrské uvádět i schematismy slovenských evangelických církví, jako by to mělo budoucí unii připravit (analogicky k dřívějšímu společnému vydávání schematismů českých evangelických církví).

Nenaplnění těchto představ a naopak sílící sjednocení uvnitř Českobratrské církve evangelické vedly k tomu, že na rok 1922 již nevyšel *Kalich*, nýbrž *Kalendář českobratrský*, byť si ponechal číslování ročníků z *Kalichu*, který s dalšími změnami vychází dodnes.²² Redaktorem *Kalendáře českobratrského (evangelického)* byl ustanoven učitel František Kučera, který tuto činnost podržel řadu let. I o tomto kalendáři však v podstatě platí celkový soud Zdeňka Urbana: „... dřívější významné aspekty společenské funkčnosti kalendářové ztrácely na síle nebo dokonce přímo odumíraly a pro vznik nových nevytvářel život, zvláště po první světové válce, podmínky ... přestaly být kulturními událostmi, srovnatelnými svým významem se špičkovými kalendáři XIX. století.“ (Urban 1987: 29) *Kalendář českobratrský*, respektive jeho pokračovatelé se staly vnitrocírkevními ročenkami ČCE, jejichž význam i v rámci církve postupně značně poklesl. Také proto, že evangelíci v období první republiky představovali významnou kulturotvornou a sociální i politickou složku osamostatněného národa (Putna 2008), jejíž další rozvoj a celospolečenský vliv se již musely ubírat jinými, modernějšími cestami.²³

Závěry

I když František Martin Pelcl prohlásil, že každý Čech je „tak trochu husita“, vstoupili evangelíci obojího vyznání do své novodobé legální existence v českých zemích jako malá menšina a jejich postupná právní a později i sociokulturní emancipace zabrala celé „dlouhé 19. století“, až dosáhla vrcholu v období první Československé republiky. Tento proces můžeme sledovat také na vývoji českých evangelických kalendářů informujících současně o stavu specifického evangelického milieu v Čechách a na Moravě nebo přinejmenším o tom, jak byla jeho lidová část „shora“ formována církevní elitou.

²² *Kalendář českobratrský* (3, 1922 – 13, 1932) byl později nahrazen *Kalendářem českobratrským evangelickým* (14, 1933 – 28, 1947), respektive *Evangelickým kalendářem* (od 29, 1948 dodnes).

²³ Kalendáře si naproti tomu ještě nějaký čas udržely svůj význam v prostředí českých emigrantů v zahraničí; nejdůležitější kalendář evangelických emigrantů v USA, *Sion* ovšem vycházel jen v letech 1901–1910.

První moderní evangelické kalendáře vznikaly na konci 18. století v naději, že najdou dobrý odbyt v údajně „skrytě evangelickém“ prostředí (Höchbergerův *Nový kalendář* a *Hystorycký kalendář*), což se nenaplnilo, nebo jako projev osvícenských náboženskoreformačních snah, jejichž „cílovou skupinu“ ovšem stále z většiny představovali katolíci (Krameriův *Nový kalendář tolerancý*). Teprve „pozdní osvícenství“ revolučních let 1848–1849 a následujících, budeme-li je tak s Eduardem Wintrem nazývat (Winter 1945), vedlo k výraznější emancipaci českých luteránů a reformovaných i ke vzniku nové vlny jejich kalendářů navazujících na dobový evangelický tisk (Růžičkův *Česko-bratrský* a *Nový evangelický kalendář*). Tato emancipace však nebyla ani tolik dílem samotných evangelíků, početně, sociálně i kulturně stále ještě slabých, jako spíš důsledkem sympatií širší národní veřejnosti. Jejich omezování za bachovského neoabsolutismu tomu učinilo konec, stejně jako zmarnilo nový pokus o vydávání evangelického kalendáře (Pasekův), dlouhodobě však nebyla životná ani další taková snaha po definitivním pádu tolerančních omezení a formálním zrovnoprávnění rakouských evangelíků (Šubertův kalendář *Betanie*).

Teprve nástup evangelického konfesionalismu, který souvisel se zahraničními vlivy i se zlepšováním ekonomického, sociálního a kulturního postavení českých a moravských evangelíků ve společnosti, vedly ke vzniku dlouhodobých kalendářových podniků, které na straně kalvinistů představoval *Orloj* a u českojazyčných luteránů *Hus*. Oba tyto kalendáře, třebaže vycházely několik desetiletí, nicméně ukazují, jak nejednoduchý proces to vlastně byl. *Orloj* i *Hus* musely alespoň zpočátku počítat s nejprostším publikem, jehož obzory nebyly příliš rozsáhlé, které však nebylo ochotné nechat si hned tak nějaké názory „vnutit“ (to bylo příčinou rychlého konce kvalitnějšího reformovaného kalendáře *Sion*). Přes svoji snahu o (náboženské) vzdělání a výchovu tohoto publika, stejně jako nezbytnou akomodaci jeho kognitivním možnostem, oba kalendáře doslova zápasily o přežití, oba dočasně zanikly a jejich kvalitativní zlepšení bylo jen postupné. O skutečném rozšíření vyšší kultury mezi českými evangelíky můžeme hovořit v zásadě teprve na přelomu 19. a 20. století, nutno však připomenout, že situace většinové římskokatolické společnosti nebyla příliš odlišná.

Nacionalizace obojího etnický odlišného obyvatelstva českých zemí, k níž začalo docházet v polovině 19. století a která se s plnou silou začala projevovat na jeho konci, se nevyhnula ani evangelickému prostředí. Čeští a moravští evangelíci začali upřednostňovat jazykové hledisko nad konfesijním, k čemuž ve 2. polovině 19. století přispělo německé hnutí *Los von Rom*, později doplněné i svým českým ekvivalentem. Od počátku 20. století proto můžeme opětovně sledovat zárodečné pokusy o spojení všech evangelíků českého jazyka a jejich

oddělení od německojazyčných souvěrců, jejichž výrazem bylo také vydávání unionovaných kalendářů (*Kalendář Husova domu*, *Kalendář Kostnické jednoty*). Mocným impulzem se pro tyto snahy staly myšlenky T. G. Masaryka a historická práce Ferdinanda Hrejsy, nabízející legitimizační potenciál v dějinách české reformace a současně otevírající prostor modernímu liberálnímu protestantismu, který nebral ohled na dosavadní konfese. K faktickému spojování evangeliků českého jazyka proto začalo docházet ještě před tím, než došlo k jejich spojení formálnímu, za 1. světové války například v podobě vzniku nového kalendáře *Komenský*, jenž byl později nahrazen kalendářem *Kalich* a *Kalendářem česko-bratrským*.

Duben 2010

Prameny a literatura:

Betanie. Evanjelický kalendář, 1862–1863. Praha: V. Šubert.

Česko-bratrský kalendář ..., 1850–1851. Praha: J. Růžička.

Evangelický kalendář, 1855. Praha: V. Paseka.

Hus. Kalendář pro evangelický lid, 1891–1893, 1896–1917. [Různá místa]: J. Sluka (F. Vonka) / Evangelická matice.

Hystorický kalendář ... pro lid církvi českých obnovených, 1784–1786. Praha (Malá Strana): J. T. Höchenberger.

Kalendář Husova domu v Praze, 1901. Praha: Husův dům.

Kalendář Kostnické jednoty, 1908. Praha: Kostnická jednota.

Kalich. Kalendář česko-bratrský, 1920–1921. Praha: Kalich.

Komenský. Kalendář českých evangeliků, 1918–1919. Praha: Spolek Komenského a Evangelická matice.

Nový evangelický kalendář ..., 1852–1853. Praha: J. Růžička.

Nový kalendář, neb Měsíčník k potřebě a užívání lidu evangelického náboženství ..., 1783. Menší Město pražské: J. T. Höchenberger.

Nový kalendář tolerancý pro veškeren národ Český katolického i evangelického náboženství ..., 1787–1798. Ed. M. V. Kramerius. Praha: J. F. von Schönfeld / J. Hraba.

Orloj. Kalendář evangelický / Národní kalendář evangelický / Národní kalendář, 1869–1876, 1881–1917. Praha: Spolek Komenského.

Sion. Kalendář, 1887–1888. Pardubice: F. & V. Hoblík.

Adlof, Alois: 1905 – *Nástin dějin svobodných církví křesťanských zvláště pak Svobodné reformované církve české*. Praha: KSM.

- Burian, Ilja – Melmuk, Jiří – Melmuková-Šašecí, Eva (eds.): 1995 – *Evangelici v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*. Praha: Oliva.
- Dobiáš, Josef: 1881 – *Dějiny evangelicky reformované církve v Bukovce až do roku 1856*. *Časopis historický*... 1: 1–48, 98–114.
- Doucha, František: 1863 – *Knihopisný slovník česko-slovenský*... Praha: I. L. Kober.
- Frank, Gustav: 1881 – *Toleranční Patent císaře Jozefa II*. Vídeň: C. k. ev. vrchní církevní rada.
- Frinta, Antonín: 1954–1955 – Z dějin Husova domu v Praze. *Český bratr* 30: 106–109, 123–124; 31: 42, 101–104, 118–119.
- Hrejsa, Ferdinand: 1912 – *Česká konfesse, její vznik, podstata, dějiny*. Praha: ČAVU.
- Hroch, Miroslav: 1999 – *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha: Mladá fronta.
- Jaksch, Peter Karl: 1828 – *Gesetzlexikon im Geistlichen, Religions- und Toleranzsache ... für das Königreich Böhmen von 1601 bis Ende 1800 I.–VI*. Prag: Straschiripka / J. Spurny.
- Janata, J[an] – Šubert, Václav – z Tardy, Heřman: 1864 – *Památka roku slavnostního 1863, tisícileté památky obrácení národu českého na Moravě, Slovensku a v Čechách skrze Cyrila a Metoděje na křesťanství*. Praha: vl. n.
- Kašpar, Ludvík B.: 1881 – *Památník reformované církve Českomoravské obsahující popsání všech sborů evangelických h. v. v Čechách a na Moravě v jubilejním roce 1881 stávajících*. Praha: Spolek Komenský.
- Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce 18. století*. 1925–1967 – Eds. Z. Tobolka a F. Horák. Praha: F. Topič / Státní tiskárna / NČSAV / Academia. Viz též: <http://www.knihopis.org>.
- Kowalská, Eva: 1999 – Heretici, bludáři a prozelyti. Formovanie a vnímanie konfesijnej identity českých protestantov po roku 1781. *Acta Universitatis Carolinae – Phil. et His.* 5/1999: 135–146.
- Krejčová, Hana: 1987 – *Čtení ze starých kalendářů. Kalendáře lidového čtení z 19. století jako pramen jihočeské etnografie*. České Budějovice: Jihočeské muzeum.
- Lidová kultura. 2007 – *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Věcná část I.–II*. Praha: Mladá fronta.
- Lněničková, Jitka: 1999 – *České země v době předbřeznové 1792–1848*. Praha: Libri.
- Lukášek, Josef: 1915 – *Příspěvky k dějinám evanj. církve v Praze*. Praha: A. Lapáček.
- Lukášek, Josef: 1927 – *Bedřich Vilém Košut a náboženské poměry v revoluční době r. 1848 a za vlády absolutismu*. Praha: V. Horák.
- Lukášek, Josef: 1929 – *Josef Růžička – jeho život a dílo. Příspěvek k dějinám evang. církve v Praze*. Praha: Českobratrské družstvo.
- M. [? Molnár, Jindřich V.]: 1905 – Něco o našem ‚Orloji‘. *Orloj* 33: 114–116.
- Macek, Ondřej (ed.): 2008 – *Po vzoru Berojských. Život a víra českých a moravských evangeliků v předtoleranční a toleranční době*. Praha: Kalich.
- Medek, Zdeněk J.: 1982 – *Na slunce a do mrazu. První čas josefínské náboženské tolerance v Čechách a na Moravě*. Praha: ÚCN (Kalich).
- Melmuková, Eva: 1999 – *Patent zvaný toleranční*. Praha: Mladá fronta.
- Nešpor, Zdeněk R.: 2006 – *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis international.
- Nešpor, Zdeněk R.: 2007a – „Vzduch k Bohu dychtící.“ Rozprava o (300) nepísňových lidových náboženských rukopisech z 18.–19. století. *Český lid* 94: 225–256.
- Nešpor, Zdeněk R. (ed.): 2007b – *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*. Ústí nad Labem: Albis international.

- Nešpor, Zdeněk R.: 2010 – *Století evangelických časopisů, 1849–1948. Časopisy v dějinách „lidových“ protestantských církví v Čechách a na Moravě*. Praha: Kalich (v tisku).
- Novotný, Jan: 1954 – Příspěvek k otázce úlohy některých lidových buditelů v počátcích českého národního obrození. *Československý časopis historický* 2 (4): 600–632.
- Petráň, Josef et al.: 1995 – *Dějiny hmotné kultury II. 1–2*. Praha: MK ČR a Karolinum.
- Putna, Martin C.: 2008 – Místo osobností z protestantského prostředí v české kultuře po roce 1918. *Lidé města / Urban People* 10 (3): 45–81.
- Rittersberg, [Ludvík Ritter von]: 1851 – *Kapesní slovníček novinářský a konversační II*. Praha: J. Pospíšil.
- Růžička, Josef: 1850 – Letošní a budoucí Česko-Bratrský kalendář. *Česko-bratrský věstník* 1 (16): 93–95.
- Rychetský, Čestmír: 1984 – *Nástin bibliografie evangelického časopisectva*. Rkp. distribuovaný SR ČCE (např. knihovna ETF UK, sg. II K 20065).
- Říčan, Rudolf: 1937 – Pokus o spojení českých evangeliků v roce 1868 a 1869. *Reformační sborník* 6/1937: 135–151.
- Říčan, Rudolf: 1938 – *Životní dílo Karla Eduarda Lányho. Z historie českého luterství 19. století*. Praha: V. Horák.
- Říčan, Rudolf: 1940 – *Vyznání a vyznavači. Z historie českého protestantismu XIX. století*. Praha: KSML.
- Říčan, Rudolf: 1947 – *Od úsvitu reformace k dnešku. Kapitoly z církevních dějin řada druhá*. Praha: YMCA.
- Říčan, Rudolf: 1954 – Lic. František Šebesta historik. *Křesťanská revue* 21 (4): 120–126.
- Slaviček, Karel: 1947 – *Tajná politická společnost Český Repeal v roce 1848*. Praha: Pragotisk.
- Stehlík, Otto: 1912–1913 – Česko-Bratrský kalendář. *Český bratr* 27 (11): 6–7, (12): 5–6; 28 (1): 5–6, (2): 6–7, (3): 7, (4): 5–7, (6): 1–3, (9): 6–7, (10): 1–3.
- [z Tardy, Heřman]: 1864 – Vincenc Paseka. *Hlasy ze Siona* 4 (8): 127.
- Trmal z Toušic, Emanuel: 1900 – *Vzpomínky na český Repeal*. Praha: Čas.
- Urban, Zdeněk: 1987 – *Století českého kalendáře*. Praha: Svoboda.
- Váša, Čeněk: 1897 – *Václav Šubert. Životopisný nástin*. Krábšice pod Řípem: M. Nicková a M. Chroustová.
- Voit, Petr: 2006 – *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Libri.
- Winter, Eduard: 1945 – *Josefinismus a jeho dějiny. Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740–1848*. Praha: Jelínek.

Contact: Doc. PhDr. Zdeněk R. Nešpor, PhD., Fakulta humanitních studií UK,
U kříže 8, 158 00 Praha 5, e-mail: zdenek.nespor@soc.cas.cz

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA 1: Soupis obsahu Almanachu kalendáře *Orloj*

Soupis vynechává kalendářní část a schematismy, postihuje všechny obsáhlejší (stránkové a delší) texty, které v případě nutnosti blíže charakterizuje. Autoři jsou uvedeni, pokud byli uvedeni v kalendáři (v některých případech jde ovšem o pseudonymy). Soupis nerepektuje zařazení jednotlivých příspěvků, nýbrž na prvním místě uvádí náboženskovzdělávací, církevní a podobné články, pak následuje beletrie a nakonec jsou uvedeny texty převážně „profánního“ charakteru. Totéž platí o následujících dvou soupisech.

- 1, 1869: M. Jan Hus, Husovy české spisy, Jezero Genezaretské, Úryvky ze života cestujícího kazatele, Evangelíci v předtoleranční době, Od Mahomeda ke Kristu, jednání církevních konventů, Obilí – Boží dárek, Úryvky z Bunyanovy Cesty křesťana, Obrazy z pohanských zemí, básně, drobnosti, nové zákony, nové knihy.
- 2, 1870: J. Dobiáš: Hus a česká šlechta, Vzpomínky J. Novotného, přestoupivšího katolického kněze, V. Spudil (nekrolog), jednání církevních konventů, Chrám jeruzalémský (cestopis), D. Livingstone (misionářství), Husitská památka, Nové ev. kostely v Čechách, básně (E. Antonowicz), drobnosti, nové knihy.
- 3, 1871: Co stojíme a co chceme (programové prohlášení), Napoleona I. vyznání o Kristu, Č. Dušek: Jan Duncan (medailon), jednání církevních konventů, E. Havelka: Osudy lidské (úvaha), Mrtvé moře (cestopis), Bratr Paleček, Poslední den madridské inkvizice, Cesta do Nového světa (cestopis), Z pohanských zemí, básně (E. Antonovicz, J. Baštecký), povídky, drobnosti, nové zákony, nové knihy.
- 4, 1872: Č. Dušek: Dvousetletá památka úmrtí J. A. Komenského, E. Havelka: Komenský v Amsterdamu, Závěť J. A. Komenského, J. Kalda: Česká Bible, B. Krajan: Kostely na Rusi, B. Krajan: Bartolomějská noc, Procházky po vlasti (Říp), básně (E. Antonovicz, J. Baštecký, J. C. Levater), povídky, Lovení perel ve Východní Indii, K. Pospíšil: Válka německo-francouzská, drobnosti, anekdoty, praktické rady, nové knihy.
- 5, 1873: Čechové v „Austrii“, B. Krajan: Valdenští, Dávná obydlí lidská na Východě (cestopis), Procházky po vlasti (Kralice), básně (E. Antonowicz, J. Baštecký), povídky, Předpovídání počasí, Povodeň v Čechách r. 1872, drobnosti, anekdoty, nové knihy.
- 6, 1874: B. Krajan: Jan Blahoslav, Kalendář, Z pohanských zemí, básně (E. Antonowicz, J. Baštecký), povídky, Pěstování králíků, Negativní účinky alkoholu, Všeobecná výstava ve Vídni r. 1873, S. F. Morse a J. S. Simpson (medailony vědců), Persie (cestopis), drobnosti, anekdoty.
- 7, 1875: F. Císař: Dr. Livingstone, básně, povídky (F. Císař), E. Formánek: Výživa kojenců, Vojenský lazaret, F. J. Škoda: Kapitoly pro naše rolníky, drobnosti, praktické rady, anekdoty.
- 8, 1876: Ferdinand V. (nekrolog), básně (J. Baštecký, V. Molnár), povídky, Tuilerie a Windsdor (cestopis), I. Newton, Přehled událostí za r. 1875, hospodářské rady, anekdoty.
(kalendář čtyři roky nevyšel)
- 9, 1881: J. Pelíšek: Josef II., M. Jan Hus a Ignác Loyola (srovnání), Úvaha o soudobé religiozitě, G. Alexy (medailon), básně (J. Baštecký), povídky (E. Antonowicz, J. Koblížek, J. Stránský), Kralevic Rudolf a jeho nevěsta, anekdoty, hospodářské rady.
- 10, 1882: Almanach jubilejní obsahující popsání všech českých sborů evangelických h. i a. v. r. 1881 v Čechách a na Moravě stávajících.

- 11, 1883: J. Augusta, básně (E. Antonowicz, J. Baštecký), povídky (J. Stránský), hospodářské rady, anekdoty.
- 12, 1884: K památce reformace, básně (J. Pelíšek), povídky.
- 13, 1885: V. Ptáček: Náš kalendář, J. Pelíšek: Životopisy křesťanských světců a dalších významných křesťanů (evangeliků i katolíků), L. Šoltész: Zrušení ediktu nantského, Chrám ve Varšavě, básně (J. Pelíšek), povídky (J. Orebský), hospodářské rady, anekdoty.
- 14, 1886: Životopisy křesťanských světců a dalších významných křesťanů (evangeliků i katolíků), V. Šubert a J. Beneš (medailony), Nový chrám v Krabčicích, G. A. Skalský: Vnitřní misie, Několik památností Tábora, Kolik je židů ve světě?, básně (G. Dörfel, J. Pelíšek), povídky (J. Orebský), V. Ptáček: Co nového duch lidský v posledních dobách objevil, V. Ptáček: Pojednání o jedech, Přehled událostí za poslední rok, hospodářské rady, anekdoty.
- 15, 1887: J. V. Řehnický: Karel ze Žerotína, G. A. Skalský: J. M. Hurban, Admirál Cillongny (medailon), Prachové spiknutí (historie), Nové církevní stavby v Borovnici, Černilově a Chlebích, básně (J. Baštecký, J. Janata), povídky (J. Orebský), V. Ptáček: Rostlinné jedy, Mluví-li hmyz?, V. Ptáček: Platidla, Přehled událostí za poslední rok, hospodářské rady, anekdoty.
- 16, 1888: Z pohrobniho archivu Jednoty bratrské, B. Krajan: Nevinně odsouzení (evangelici), J. Šebesta: Marie Terezie a přihlášky evangeliků, L. Šepperová (medailon), Církevní budovy v Heršpicích, básně (J. Baštecký, Heřman z Tardy), povídky (V. Ptáček), V. Ptáček: O dráždivých a omamných látkách, hospodářské rady, anekdoty, přehled událostí za poslední rok.
- 17, 1889: J. Šebesta: Vpády Švédů do českých zemí (historie), Rozhled po pohanském světě, A. Novotný: Stavba evangelických kostelů, náboženská úvaha (J. T. Hájek), Reformovaný chrám ve Vídni, K jubileu nepřemožitelné armády, básně (J. Baštecký), povídky (J. Koblížek), Z doby faraonů, hospodářské rady.
- 18, 1890: Návrat valdenských do vlasti, G. Washington (medailon), Z doby exekucí a konfiskací (historie), Český ev. chrám v Chicagu, Přehled církevních událostí, Přehled církevních událostí, básně (J. Baštecký, A. L. Berger), povídky (A. L. Berger, J. Orebský, L. B. Záleský), Korunní princ Rudolf, Eiffelova věž, J. Hudec: Opilství následky jeho, hospodářské rady, anekdoty.
- 19, 1891: B. Krajan: M. Jan Hus, Helgoland (popis evangelického ústavu), B. Krajan: Poslední dnové M. Luthera, Huec: O svěcení neděle z hlediska zdravotníci, Těšín (popis sboru), básně (J. Baštecký, G. Dörfel), povídky (E. de Amicis, J. Orebský, L. B. Záleský), Stanley v nejtěmnější Africe, V. Ptáček: Zrakové klamy, Povodeň v Čechách r. 1890, anekdoty.
- 20, 1892: J. A. Komenský (životopisné črty), Obrazy v chrámech, Citáty a úryvky z děl J. A. Komenského, Jezovité (kritika), básně (E. Antonowicz, G. Dörfel), povídky (J. Orebský, L. B. Záleský), J. Orebský: Jubilejní výstava v Praze, V. Ptáček: Šťastná náhoda a vynálezy, Balónem k severní točně, Diamantové doly v Kapsku, Bismarck a Gladstone, hospodářské rady, anekdoty.
- 21, 1893: Proč je na světě tolik náboženství?, J. Hannington (medailon misionáře), A. Court čili Církev pouště (historie), Evangelické školství, básně (E. Antonowicz, J. Pelíšek), povídky (A. E. Berger, J. Orebský), Vzpomínky na studentský život v Těšíně, Požár v příbramských dolech, V. Ptáček: Výzkumy mezi lidského poznání, Nakažlivé nemoci, O hodinách a čase, hospodářské rady, anekdoty.
- 22, 1894: J. Hájek: V nejtěmnější Haliči (o tamních evangelicích), V. Karafiát (medailon), Nový sbor a chrám v Opolanech, básně (J. Janata), povídky (Z. B. Marek, J. Orebský), V. Ptáček: Obrazky ze života vědců, Opium a alkohol, Ze života zvířat, Astronomické pojednání, anekdoty.
- 23, 1895: Církevní program, Č. Váša: Počátky Jednoty bratrské, Armáda spásy, M. Kasalická: Vzpomínky z ústavu (o dívčím výchovném ústavu v Krabčicích), K. ze Žerotína (medailon), Chrám v Brně, F. Kún (medailon), básně (J. Janata, J. Pelíšek), povídky (J. Orebský), Železnice do Jeruzaléma, Zvláštní druhy blesku, Črty z východních krajů (cestopis), anekdoty.

- 24, 1896: P. J. Šafařík (medailon), básně (G. Dörfel), povídky (B. Krajan), Výlet do Jericha (cestopis), V. Ptáček: Lučba v domácnosti, Hmyzožravé rostliny, P. Váša: Národopisná výstava r. 1895, Katastrofy v Lublani a v Mostě r. 1895, Z pralesů kanadských (cestopis), Z dějin loterie, anekdoty.
- 25, 1897: J. Skřivák: Jak se Čechy staly katolickými (historie), V. Herschel (medailon), básně (J. Špaček), povídky (D. Alcocková, J. Dědinský, J. Orebský, K. Royová), Rentgen, Francouzi na Madagaskaru, hospodářské rady.
- 26, 1898: František Josef I. (k 50ti letům jeho panování), F. Palacký (medailon), Luxus – zhoubný vychovatel (úvaha), Mohamedán ve svém vývinu, Evangelium v klášteře (kritika katolicismu), Nové církevní budovy (Praha, Škvorec, Kladno, Mělník, Pustá Rybná, Chrudim, Pardubice), P. Váša: Protireformační literatura ze 17. století, povídky (J. Volek), Hygiena domácností, Povodeň r. 1897, Nansenova výprava k severnímu pólu, hospodářské rady.
- 27, 1899: Daniel Adam z Veleslavína (medailon), Hodslavice – rodiště Palackého, J. A. Komenského pomník v Lešně, J. Miller (medailon), povídky (J. Starých), E. Havelka: Z cesty do Říma, Haličské obrázky, Jeruzalém v prvním století, Císařovna Alžběta (nekrolog), anekdoty, Zima a zmrznutí, hospodářské rady.
- 28, 1900: J. Izrael (medailon), T. Bílek (recenzní stať), Nové církevní budovy (Horní Čermná, Nové Město na Moravě, Proseč, Nymburk), O svobodě 19. století (úvaha), básně (J. Špaček), povídky (E. Souvestre, J. Volek), Haličské obrázky, 19. století – století elektřiny, Prostředky proti šíření nemoci, Karolina Světlá, Podzemní železnice, Mezi africkými černochy (cestopis), anekdoty, hospodářské rady.
- 29, 1901: Temný list z církevních dějin, Procházka bratrským Přerovem, Kam s našimi dětmi? (úvaha), Mikuláš ze Zinzendorfu (medailon), Nové církevní budovy (Polička, Kučov, Přerov), básně (J. Baštecký), povídky (E. Souvestre, J. Volek), L. B. Marek: Amrum (cestopis), Čína (cestopis), Král Hubert (medailon), Tuberkulóza, Na pařížskou výstavu, J. Gutenberg – vynálezce knihtisku, hospodářské rady.
- 30, 1902: Vilšňancký zázrak, Čínští mučedníci (historie misionářství), Úvaha o náboženském vyučování, K našim vystěhovalcům (cestopis), D. Alcocková (medailon), Čeští evangelíci v Americe, Nové církevní budovy (Hustopeče, Královské Vinohrady, Velké Srediště, Vysoké Mýto), básně (J. Baštecký, G. Dörfel), povídky (E. Souvestre, J. Špaček, J. Volek), K. J. Erben, J. L. Hájek: Egyptské písemné prameny, anekdoty, hospodářské rady.
- 31, 1903: Táborité (historie), Řím a odpustky (kritika), Obrázky z misie, Kalendář Orloj (historie a vzpomínky), Nové církevní budovy (Horní Vilémovice, Nikolčice, Uljanik), básně (L. B. Kašpar), povídky (F. Šťastný, J. Volek), Katastrofa v Malých Antilách, Kadlec: Objevy 19. století, Búrská farma (cestopis), Nervové choroby.
- 32, 1904: Legenda o Janu Nepomuckém, Reformované chrámy po stránce umělecké, Nové církevní budovy (Trnov, Třebechovice, Velká Běleč, Klášter nad Dědinou, Jablunka, Hořice), básně (B. Dudych, J. Janata), povídky (D. Alcocková), Podél sibiřské dráhy (cestopis), Rozumná výživa, Ze zemí balkánských (cestopis), F. L. Rieger, Z dějin výroby cukru, anekdoty.
- 33, 1905: T. B. Kašpar: J. Knox (medailon), Nové církevní budovy (Libice nad Cidlinou, Hořice, Pustá Rybná), básně (T. Špaček), povídky (E. Souvestre), Zlidovění umění (úvaha), Rozjímání o manželství (úvaha), Prostředky k prodloužení života, Radium, F. Prudký: Dojmy ze Skandinávie (cestopis), Z říše rostlin, A. Dvořák, Válka rusko-japonská, hospodářské rady.
- 34, 1906: F. Žilka: Cyril a Metoděj, Náboženská úvaha (C. H. Spurgeon), Misie v Japonsku, V. Ptáček: Pomůcky k výchově mravního charakteru, Sbor v Brandýse nad Orlicí, Nové církevní stavby (Přelouč, Jablunka, Pustá Rybná, Telecí), básně (J. Janata), povídky (D. Alcocková),

- O čistotě (hygienická pravidla), Život na Rusi (cestopis), H. Kellerová (medailon), Z říše rostlin, Jak příroda hospodaří, hospodářské rady.
- 35, 1907:** F. Žilka: Karel Havlíček, Č. Dušek: Země knihy a kalicha, Diakonie, Nové církevní budovy (Olomouc, Kladno, Lednice), povídky, Z říše rostlin, České oddělení rakouské výstavy v Londýně, Ruskem do severní Persie (cestopis), Výživa dětí, Problém alkoholismu, Loňské katastrofy, Pompeje (cestopis), Husova výstava v Táboře.
- 36, 1908:** T. Bernardo (medailon), V. Šebesta: Evangelium a zdrženlivost (úvaha), F. Slaměník: V Přerově za Karla st. ze Žerotína a J. A. Komenského (historie), Nové církevní stavby (Liptál, Mělnické Vtelnno, Rychmanov), povídky, B. Hrozný: Vzpomínky na Cařihrad (medailon), Za muži vědy.
- 37, 1909:** V. S. Juren: Jan Kalvín, náboženské úvahy, Osady českých exulantů na Rusi, Jubileum těšínského sboru, Nové církevní stavby (Královské Vinohrady, Proseč, Přerov, Plzeň, Roudnice nad Labem, Tábor), povídky, F. Kučera: Švédský král Oskar II., Island (cestopis), V pruském Slezsku (cestopis).
- 38, 1910:** Majestát Rudolfa II. (historie), Misie v jižní Číně, Těšín – vzpomínky ze studentského života, Zvláštní slova v Bibli, Nové církevní stavby (Soběhrdy, Roudnice nad Labem, Pečky), povídky, Reformátor na trůně faraonů, J. Novotný: Čokoláda a kakao, Tycho Brahe, O vzduchoplavbě, Dojmy z Ruska (cestopis).
- 39, 1911:** F. Žilka: Reformace a papežství (historie), K. Hoffmann: Mfone, země mlh (misionářství), Bratří ve Švýcarsku, Armáda spásy, Z Lutherovy domácnosti (historie), Zvláštní slova v Bibli, Nové církevní stavby (Třebíč, Čáslav), povídky (D. Alcocková, J. Maclaren), S. Růžička: Operace.
- 40, 1912:** J. Urbánek: Karel Boromejský, S bibli ve světě (misionářství), Italské jubileum (likvidace papežského státu), F. Žilka: Půlstoletí od Protestantského patentu (historie), J. H. Taylor (medailon), F. Prudký: Dojmy z pravoslavné církve ruské, Nové církevní stavby (Hořátek, Nebužely, Sobotka), povídky (G. B. Čechová, C. E. van Koetsveld, D. Lyall).
- 41, 1913:** Muž svědomí (o Husovi), A. Stoecker (medailon), O Bibli kralické, Husova vlastní podobizna (historie), J. Martyn (medailon), Generál Booth (medailon), Nové církevní stavby (Uhlířské Janovice), povídky (G. B. Čechová, V. Goebel, E. E. Greenová), Astronomie, Zkáza Titaniku.
- 42, 1914:** Jak vyhlížel Hus?, J. Wurmová: Světový mír (úvaha), Husova cesta a koncil kostnický, povídky (J. M. Barrie), M. Pískova: Na Balkán (válečné zprávy), Ženy v Indii.
- 43, 1915:** Husovo jubileum, Hus a my (úvaha), J. R. Mott: Kristus a studentstvo, výňatky z Husových děl, Nedělní školy, Rok 1415 v životě Husově (historie), Ze zpěvů husitských, básně (J. Janata), povídky (J. Wurmová), Panamský průplav, Cesta R. Scotta na jižní pól.
- 44, 1916:** J. Urbánek: M. Jeronym Pražský, B. Valeš: Hus a Kozí Hrádek, Hus protestantism a my (úvaha), Kronikářská zpráva o M. Jeronymovi Pražském, Kázání Havla Žalanského o M. Jeronymovi Pražském, Evanjelici a škola (úvaha), J. Bednář: Předchůdcové Husovi (historie), Superintendent F. Císař (medailon), B. Šimková: F. Nachtingaleová (medailon), básně, povídky (J. Rokelský), Chléb ve starém Egyptě.
- 45, 1917:** V tvůrčích chvílích našeho obnovení (úvaha), A. Frinta: M. Jan Hus a naše snahy (o spojení evangelických církví), M. Goy-Kecková: Sedm let v Zambezi (misionářství), Práce laiků v církvi, J. Jamnický: Slezsko v české reformaci (historie), B. Valeš: Komenského Truchlivý, M. Luther (medailon), básně (J. Špaček), povídky (K. Royová).

PŘÍLOHA 2: Soupis obsahu textové části kalendáře *Hus*

- 1, 1891: J. Hruška: M. Jan Hus, Lutherův rodinný život (historie), Čeští evangelíci v Americe, Gustav-Adolfský spolek, Sbor a. v. Černilov (popis), básně (G. A. Skalský), povídky (J. K. Víšek), poučné anekdoty, hospodářské rady, politický přehled.
- 2, 1892: J. A. Komenský (medailon), Národní církev česká (úvaha), O odpustcích, J. Třanovský (medailon), Luterské Boží pokladnice, Protestace ve Špýru r. 1529 (historie), Co je člověk, básně (F. Hrejsa, G. A. Skalský), povídky, poučné anekdoty, J. Deyl: Ochrana proti poškození zraku, Jubilejní zemská výstava r. 1891, hospodářské rady, politický přehled.
- 3, 1893: O českých biblich (historie), Moc Ducha nad lidmi (úvaha), Luterství v českých zemích (historie), misionářství, drobnější exegetické úvahy, básně (F. Hrejsa, F. Nechanický), povídky (L. N. Tolstoj), poučné anekdoty, nová rakouská měna, J. Vejnar: Něco o zubech, J. Trojan: Hnojení umělými hnojivy, hospodářské rady, politický přehled.

(kalendář dva roky nevycházel)

- 4, 1896: P. J. Šafařík (medailon), J. V. Lukášek: O české evangelické minulosti (historie), O vedení dítek k poslušnosti, misionářství, O vnitřní misi, Ústavy v Kaiserwertu, T. Agrippa d'Aubigné (medailon), O. Hrejsa: Valašská svatba (národopis), L. Potocký: K. Gellert (medailon), J. Kadlečík: Hošťálkovští fojti (historie), Dějiny sboru a. v. v Křížlicích, Nový chrám v Metách, básně (F. Nechanický), povídky, K. Pospíšil: Cesta k Jihošlovánům, poučné anekdoty, výklad o zemětřesení, Národopisná výstava, O lnářství, hospodářské rady.
- 5, 1897: náboženský výklad (L. Potocký), O výchově dítek, Symbolické knihy a. v. (výklad), Vědecký význam Jednoty bratrské, L. Potocký: Z doby utrpení (historie), misionářství, K. J. Červinka: Z pověstí moravských Valachů, Husův fond, F. Melancton (medailon), básně (H. K. Sýkora), povídky (J. Kadlečík, K. H. Sýkora), Proč je Země kulatá, hospodářské rady.
- 6, 1898: K. Pospíšil: Jubileum Františka Josefa I., F. Palacký (medailon), Utrpením k blahu (úvaha), Česká evangelická milost, Rod domek F. Palackého, K. Vika: Z pověstí a obyčejů ve Vanovicích, básně, povídky, anekdoty, Proč se země točí, J. Vejnar: O vodě, V. Matoulek: O výchově rolnického dorostu, M. Voslař: Průmyslové školy, K. Pospíšil: Karlovy Vary, hospodářské rady.
- 7, 1899: (nenalezen žádný výtisk)
- 8, 1900: J. Vrabec: Dějiny stavovského povstání, K. B. z Lány: Oběti inkvizice (historie), Svěcení ev. chrámu v Jeruzalémě (reportáž), Ev. útulna ve Waiernu, K. E. Pospíšil (medailon), Z doby toleranční (historie), Dějiny sboru a. v. v Libštátě, básně (F. Hrejsa), povídky (J. G. Holinský, J. Kadlečík), anekdoty, I. Newton a zemská přitažlivost, Určování povětrnosti.
- 9, 1901: Na „examen“ (historie), J. Vrabec: Bělohorská bitva, M. L. ze Zinzendorfu (medailon), Dějiny sboru a. v. v Trnávce, misionářství ve Východní Indii, O účinnosti a sdílnosti (úvaha), L. J. Strobach: Dějiny sboru v Bohuslavicích, výklad na Ř 10, 26, básně (F. Hrejsa, F. Nechanický), povídky (K. Royová), anekdoty, O hygieně, lukařství, politický přehled.
- 10, 1902: J. G. Holinský: Vzpoua ve Vitiněvsi r. 1626, D. Livingstone (medailon), P. Růžička: Cestopis po evangelické cizině, J. Hanč: Paměti učitele, misionářství, G. A. Skalský: Husitství za hranicemi českými (historie), O. Hrejsa: Dějiny sboru a. v. v Jasenné, A. Kynčl: Dějiny ev. školy v Jasenné, J. E. Jirásek: Nebezpečí alkoholismu, básně (F. Hrejsa), povídky, soukromý život královny Viktorie, P. Růžička: Skansen ve Stockholmu, politický přehled.
- 11, 1903: Pater Chiniquy (medailon), J. J. Vrabec: Dojmy z Kostnice, J. V. Lukášek: Dějiny evangelia ve Valašském Meziříčí, F. Hrejsa: Česká konfese (historie), R. Loman: Dějiny sboru a. v. Vilémov, Pryč od Říma (úvaha), básně (F. Hrejsa, F. Nechanický), povídky, Z Vrázových cest, E. Petersonová: Ženské komnaty v Maduře, O Číňanech, hospodářské a hygienické rady, politický přehled.

- 12, 1904:** K. E. Lány (medailon), misionářství, J. B. Oberlín (medailon), J. J. Vrabec: Za českou konfesi (úvaha), Pryč od Říma mezi francouzským kněžstvem, G. A. Ericke a K. E. Zehme (medailony), J. Lukášek: Husova slavnost 5. 7. 1903, Dějiny sboru a. v. Horní Dubenky, Vnitromisijsní ústavy v Hornu, O spiritismu, Hus a husitství ve výtvarném umění, básně (F. Hrejsa), povídky, pojednání o přímořských lázních, J. Sedláček: Výživa novorozenců, politický přehled.
- 13, 1905:** Přenesení ostatků J. Kollára z Vídně do Prahy (reportáž), O původu písně Král věčný nás požehnej, O evanjelickém uvědomění (úvaha), Dějiny Hodslavic, Povstání Valachů v 17. stol. (historie), Josef II. (historie), Ev. sbor ve Štramberku (popis), F. J. Spener (medailon), G. A. Skalský: Stoleté jubileum Britické a zahraniční biblické společnosti, básně (F. Hrejsa, J. Mareš), povídky, P. Růžička: Lázně Luhačovice, J. Mráček: Japonsko (cestopis), hospodářské rady, politický přehled.
- 14, 1906:** J. J. Kučera, Náboženské hnutí v Anglii, misionářství, Gustav-Adolfský spolek, S. Klíma: Slované a evangelium (informace), Zápisky prvního českého superintendenta J. Laha (historie), Evangelíci v jižních Čechách („diaspora“ sboru v Horních Dubenkách), básně (F. Hrejsa), povídky, Palestina (cestopis), P. Rolník: Dálný Východ (cestopis), Zhoubný účinek alkoholu, hospodářské rady, politický přehled.
- 15, 1907:** G. A. Skalský: Po stopách českých exulantů (historie), Luther ve Wormsu (historie), Evanjelická matice, Dvě zvonice v Jihlávce, P. Truber a jihoslovanská reformační literatura (historie), Valašská svatba (národopis), P. Gerhardt (medailon), básně (F. Hrejsa), povídky (Š. Szabó), politický přehled.
- 16, 1908:** K. Setucký: Návštěva Františka Josefa I. v Praze (reportáž), O sborech Jednoty bratrské (historie), J. Jeník (medailon), B. Ziegenbalg (medailon), A. Hiršau: Armáda spásy (religionistika), Gustav-Adolfský spolek, Diakonie, Co má ev. křesťan smýšlet o sociální otázce (úvaha), misionářství, Obrázky z ruské církve, K. Polesný: O míru a válce (úvaha), Listy kněží z římské církve vystupujících, básně (F. Hrejsa), povídky (L. Bitovský), Cikáni, Všeobecné volební právo, hospodářské rady, církevní a politické rozhledy.
- 17, 1909:** František Josef I. (medailon), Jubileum sboru v Těšíně, G. A. Fricke (medailon), V. Funke (medailon), A. Hiršau: Práce, hra charakter (úvaha), L. Kubát: Zrušení katolické inkvizice před šedesáti lety (historie), O katolických kláštorech (protikatolická polemika), rady rodičům, F. Pettrich: J. Viklef (historie), J. Lukášek: Dějiny suchdolského seniorátu a. v. I., V. Löhe (medailon), O sboru v Rusavě (popis), Posvěcení modlitebny v Jičíně, J. Kalvín (medailon), Maještát Rudolfa II. (historie), básně (F. Hrejsa), povídky (K. v. Levetzow, L. N. Tolstoj, J. Herben), Jubilejní výstava Obchodní a živnostenské komory r. 1908, S. Čech, E. Rodef: Pronásledování uherských Slováků, L. Janeček: Příbramské doly, O zrušení nevolnictví a roboty, L. N. Tolstoj (medailon), Péče o zuby, církevní a politické rozhledy.
- 18, 1910:** Poslední dny a smrt M. Luthera (historie), Sbor v Těšíně (popis), J. J. Vrabec: Jan Nepomucký, F. Pettrich: Islám a Korán (religionistika), J. Lukášek: Dějiny suchdolského seniorátu a. v. II., J. Haydn (medailon), L. Kubát: Dějiny býv. kláštera a kostela paulánů sv. Salvátora v Praze (historie), R. v. Franz (medailon), G. A. Straka (medailon), Dekret kutnohorský (historie), Sirotčinec v Humpolci, Utrakvistický církevní řád z r. 1620 (historie), misionářství, Jak se dělají svatí, básně (F. Hrejsa), povídky (L. Kubát, K. v. Levetzow), J. L. Štrobach: Zemětřesení na Sicílii a v Kalábrii, J. Janeček: Alkoholismus a abstinence, L. Janeček: Tuberkulóza, Cestopis Solnou komorou, církevní a politické rozhledy.
- 19, 1911:** Jeník a Pácalt – první čeští misionáři (historie), F. Pettrich: Buddhismus (religionistika), misionářství, biblická úvaha, G. A. Skalský: Čeští nekatolíci v 18. století (historie), Gustav-Adolfský spolek, protikatolická polemika, Hlavy mučedníků staroměstských, Ch. Forestier: O míru a válce (úvaha), L. J. Štrobach: Evangelíci v Bohuslavicích za Marie Terezie (historie),

- Spalování mrtvol (úvaha), Sny, A. Koniáš (historie), J. Kadlečík (medailon), Š. Leška (medailon), básně (F. Hrejsa, J. S. Machar), povídky, O kometách, L. Kubát: Boj proti tuberkulose, H. Rüdiger: Pěstování léčivých rostlin, cestopis po Německu, A. D. Hasz: Ochrana dětí před nákazou, cholera, hospodářské rady, církevní a politické rozhledy.
- 20, 1912:** F. Pettrich: Lao-c' (religionistika), U. A. Šryha: Starozákonní názory o životě věčném (religionistika), G. A. Skalský: Suplika českých emigrantů ev. knížatům do Řezna r. 1735 (historie), Z vyprávění kolportérova (historie), L. Kubát: František z Assisi (historie), Dějiny protestantismu v Berouně a okolí, L. Kubát: Ostatky sv. Václava na Pražském hradě, Dějiny sboru a. v. v Krucemburku, Jubileum Protestantského patentu (historie), básně, povídky, Elektrina v zemědělství, Výlet na Slovensko, L. J. Štrobach: O vzduchu, O plavbě vzduchem, Humpolec, Na bojišti lützenském, Drogy, H. Rüdiger: Pěstování léčivých rostlin, F. Tysovský: Alkoholismus, hospodářské rady, církevní a politické rozhledy.
- 21, 1913:** F. Pettrich: Zoroaster a Zend-Avesta (religionistika), J. J. Vrabec: Z ev. minulosti Hradce Králové (historie), L. Kubát: Odpustky (protikatolická polemika), F. Hrejsa: Příprava Husovy slavnosti r. 1915, L. Kubát: papežské jubileum r. 1913 (protikatolická polemika), Misie v jihovýchodní Evropě, L. Kubát: Náboženství a jeho vliv na život národů (religionistika), Sbor a. v. v Hošťákové (popis), P. Orzság-Hviezdoslav (medailon), J. Bradáč: Organizace evangelické mládeže, Odhalení pomníku F. Palackého, O. Stehlík: Evangelíci a katolíci v době první konstituce (historie), Luther o domácí výchově, Domácí výchova, básně (G. A. Molnár), povídky (M. Blumnerová, J. Cholický, B. Šťastný, O. Thomasová), J. Ptáček: Cestopis po Švýcarsku, J. Hromádka: Cestopis po Skotsku, E. Schwägermann: Lužičtí Srbové, Šestý slet slovanského Sokolstva, E. Schwägermann: Češi v Německu, Dětský koutek, hospodářské rady, církevní a politické rozhledy.
- 22, 1914:** F. Pettrich: Konfucius (religionistika), L. J. Štrobach: Š. Leška (medailon), L. Kubát: Stoleté jubileum obnovení jezuitů (protikatolická polemika), Církevní zvyky a obyčeje, S. Klíma: Husitství na Slovensku (historie), E. Schwägermann: Řím a první křesťané (religionistika), A. Sojka: Uctívání svatých a ostatků (historie), T. Kalenda: K. H. Sýkora (medailon), Jáchym Ondřej Šlik (medailon), J. Bradáč: D. Livingstone (medailon), Umění a náboženství za renesance (historie), E. Schwägermann: Švédská církev, misionářství, L. Kubát: Ev. náboženství v Praze (úvaha), Dopisy superintendenta T. Bartelmuse z r. 1784 a 1785 (historie), J. Hromádka: Světové náboženské hnutí studentské, A. Kantorová (medailon), Vypuzení evangelíků ze Solnohradska r. 1731–1732 (historie), E. Schwägermann: J. Štaupic (medailon), O. Stehlík: Evangelíci v Tyrolsku 1848–1851 (historie), básně (J. S. Machar), povídky (H. Begbie), Balánský poloostrov (popis), O vzdělávání dětí, B. Smetana (medailon), S. Klíma: Dubrovnik (cestopis), hospodářské rady, církevní a politické rozhledy, anekdoty.
- 23, 1915:** F. Pettrich: Český dnešek a Hus (úvaha), M. J. Hus v Palackého Dějinách, Jeroným Pražský (medailon), Katechismus (výklad), J. Kollár r. 1844 v Kostnici (historie), Toleranční žalozpěv (historie), Staré české kalendáře, Vzpomínky V. Jiráka z Čejkovic na josefínskou dobu (historie), L. J. Štrobach: Cesta M. J. Husa do Kostnice (historie), F. Chleboun: Účast českých a moravských církví na misiích, O. Stehlík: Irvingiáni v Berlíně r. 1849, E. Schwägermann: Pronásledování evangelíků ve Francii v 18. století, F. Macháček: Náboženský vývoj Plzně před třicetiletou válkou, K. Machotka: Evangelíci v Plzni (popis), Kollárovo kázání o Husovi, V kraji Husově, Básně (G. A. Molnár, J. Rokyta, J. F. Smetana, V. B. Třebízský), mlékařství, upotřebení vody, hospodářské rady.
- 24, 1916:** K pětistému výročí upálení M. Jeronýma Pražského, Vzpomínky spisovatelky P. Moudré na evangelíky, F. Hrejsa: Před tolerancí (historie), Příprava dítěte na školní docházku (úvaha), J. Lukášek: Osudy kaple Betlémské (historie), J. Lukášek: Evangelíci v 18. století (historie), Kazatelská stanice a. v. ve Strmilově (popis), J. Hromádka: Oslavy 6. července 1915

(reportáž), G. Pellár (medailon), Dějiny sboru a. v. v Trnávce, básně (G. A. Molnár), povídky, Dějiny domácích zvířat, První objevení Ameriky, hospodářské rady, rady pro válečné hospodářství, anekdoty.

- 25, 1917:** Dr. M. Luther (medailon), Jiří z Kunheimu (medailon), Lutherovy články (historie), V. Matoulek: Luther vychovatel, S. Klíma: Evangelium mezi Slovany, J. V. Jamnický: Z dějin české reformace ve Slezsku, J. V. Jamnický: Pohřby českých evangelíků ve Slezsku (historie), G. A. Skalský (medailon), J. Palacký (medailon), A. Pilečka (medailon), G. A. Molnár: M. Jeroným Pražský (historie), Oslava památky Jeronýmova, Jak F. Melancthon oznámil Lutrovu smrt (historie), Česká literatura o Lutherovi, básně (G. A. Molnár), povídky, Jak Rusko získalo Sibiř.

PŘÍLOHA 3: Soupis obsahu textové části kalendářů *Komenský* a *Kalich*

Komenský 1, 1918: J. Herben: Světové myšlenky 20. století (úvahy), Národové velcí a malí (z myšlenek M[asaryka]), Náš národ (úvaha), F. Hrejsa: Náboženství a filosofie, K. Veleminský: Američtí Češi (informace), J. Pelíšek (nekrolog), S. Hurban Vojanský (nekrolog), F. Ženatý: Všem národům (misionářství), Výbor z děl J. A. Komenského, J. J. Vrabec: Hradčanská defenestrace (historie), E. Otter: Ev. sbor v Plzni (popis), povídky (F. Bednář, M. Hájek, J. F. Karas, B. Nejedlý), B. Vyskočil: O jazykové očiště.

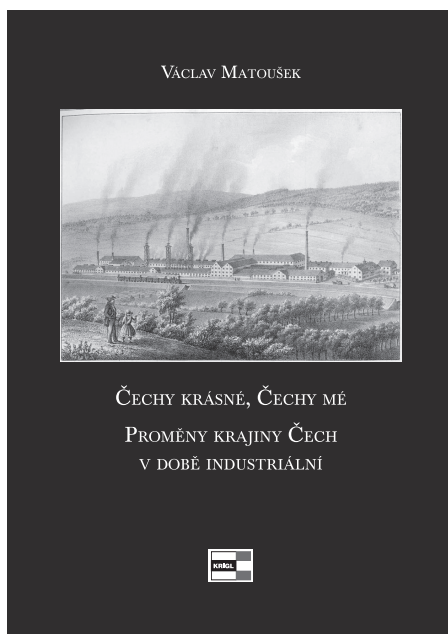
Komenský 2, 1919: Převrat (memorandum), A. Winkler: Za českou církev (úvaha), F. Ženatý: Misie k pohanům, Přehled spolkového života evangelíků československých, povídky (G. B. Čechová, E. R. Charlesová).

Kalich 1, 1920: F. Hrejsa: Léta 1420 - 1620 - 1920 (programové prohlášení), J. Matějka: Tábor 1420 - 1920 (manifest), F. Linhart: Demokracie, socialismus a křesťanství (úvaha), F. Kučera: Svobodova škola (historie ev. školy v Proseči), M. R. Štefánik (medailon), Návrat českých exulantů, P. S. Novák (medain), J. Thurzo (medailon), drobné náboženské úvahy, Pokyny pro přestupující k ev. církvi, Jeronýmova jednota, Přehled ev. spolkového života, básně (J. Rokyta), povídky (F. Bednář, S. Klíma, D. Lyall), Tuberkulosa, Dětský koutek, Informace pro návštěvníky Prahy.

Kalich 2, 1921: J. Herben: Čáslavský sněm r. 1421 (historie), J. Vančura: F. Palacký a A. Denis (medailony historiků), A. Černý: Evangelický slovenský národ (úvaha), F. Žilka: Přestavba společnosti pro světový mír (úvaha), F. M. Bartoš: Betlémská kaple (historie), Betlémská kaple v Olomouci (nová církevní budova), F. Linhart: Nová reformace (úvaha), S. Klíma: Tři husitské pověsti z Gemeru (národopis), Zákon o církevní příslušnosti dětí, Kostnická jednota, Přehled ev. spolkového života, básně (M. Rázus, J. Rokyta), povídky (J. F. Karas, D. Lyall), J. Kučera: Na ruské vesnici (cestopis), Psychohygienu, A. Jirásek (medailon).

ČECHY KRÁSNÉ,
ČECHY MÉ,
PROMĚNY
KRAJINY ČECH
V DOBĚ
INDUSTRIÁLNÍ

VÁCLAV MATOUŠEK

B5, 384 stran, vázané, cena 336,- Kč
ISBN 978-80-86912-36-3

Autor, vědecký pracovník a pedagog Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy, se na základě archeologických nálezů a historických faktů snaží odhalit a pojmenovat příčiny současného stavu české krajiny. Vychází z obecných poznatků o formování vztahu člověka a jeho přírodního prostředí v celém průběhu evoluce rodu Homo. Charakterizuje důležité mezníky ve vývoji interakce člověka přírodního prostředí na našem území od pravěku až do plné doby historické.

Zvláštní pozornost věnuje industriálnímu období, především období průmyslové revoluce, kdy se postupně vytvářely nejenom základy současného stavu krajiny, ale především společenské a kulturní normy, které náš vztah k přírodnímu prostředí v Čechách určují dodnes.

Vydalo nakladatelství Agentura KRIGL, Praha

Pod Strašnickou vinicí 15 • 100 00 Praha 10 • vladimir@krigl.cz • www.krigl.cz

NÁPISY JAKO PRAMEN K DĚJINÁM ZBOŽNOSTI V NĚMECKY MLUVÍCÍCH OBLASTECH ČECH V 18. A 19. STOLETÍ NA PŘÍKLADU TEPLICKA¹

JIŘÍ WOLF

Inscriptions as a source for the history of religiosity in German-speaking regions of Bohemia in the eighteenth and nineteenth century on the example of the region of Teplice

Abstract: The present article focuses on specific source for the history of religiosity and popular religiosity, namely, the epigraphic relics. In the introduction is mentioned the conceptual ambiguity of the term „religiosity“ in theoretical studies and the fact that some researchers prefer to study concrete aspects of religiosity than to establish theoretical conceptions. For this material study was selected the same, inductive approach. In the first place the religious situation in the eighteenth century in the selected region (Teplicko) is delineated, as well as the changes in the subsequent century. The region was inhabited mostly by Bohemian Germans, Follows the typology of inscriptions according to Kloos, on which the article is based. The rest of the text is dedicated to the possibilities of use of inscriptions in the study of religiosity and popular religiosity in the eighteenth and nineteenth century. In this connection it aims to formulate and partly also to answer such questions as what were the images of the afterlife and the resurrection of the body, what was the relationship of iconographic and epigraphic decoration, how did the religious ideas change reflect in the inscriptions of the eighteenth and nineteenth century. Two supplements attached to the article explain, among others, the occurrence and frequency of the cults of the saints in the studied area.

Key words: epigraphics, tombstones, religiosity, Bohemian Germans, Teplice.

Problematika zbožnosti a lidové zbožnosti patří k tématům poměrně často zkoumaným, ale většinou jen mlžně vymezeným, a to již od dob Durkheimových,

¹ Tento článek vznikl v rámci grantu GA ČR č. 404/08/0029 „Intelektuální a lidová zbožnost v českých zemích v 19. století mezi nacionalismem a novou konfesionalizací“.

který dával přednost studiu jednotlivých náboženských faktů *le fait religieux* před pokusy pojmout náboženství či zbožnost jako celek (Durkheim 1898). O definici zbožnosti se nepokouší ani Richard van Dülmen ve svém známém úvodu do historické antropologie. Upozorňuje však na to, že zbožnost v raném novověku nelze pokládat za skutečnost, k níž věřící přistupovali „zvenku“, ale spíše za sémantický komplex, jehož prostřednictvím se lidé v minulosti snažili komunikovat. Ve stejné práci pokládá za důležitou složku studia zbožnosti například sledování proměn hranic mezi posvátným a profánním nebo výzkum každodenní religiozní praxe „pravověrných“, která je podle něj leckdy pramenně hůře stopovatelná než studium náboženských aberací, což mj. ukazují některá klasická díla historicko-antropologického rázu, např. z pera Le Roy Ladurieho nebo Ginzburgova. Za zcela zásadní a nezbytné pokládá Dülmen rozčlenění zbožnosti na základě sociální příslušnosti věřících (van Dülmen 2000). V tom se úplně shoduje mj. s názory Michela Vovella, jenž se rozepisuje o Mandrouově sociální stratifikaci religiozity raného novověku, podle níž existuje jednak specifická zbožnost elit, která je vysoce individualizovaná a otevřená mystice, dále zbožnost městského obyvatelstva, uzavřená a vázaná na praktické náboženské úkony, v níž mimo to dominuje strach ze smrti a která se intenzivně zabývá otázkami spásy, a nakonec zbožnost venkovského světa, syntetizující rysy křesťanství se staršími pohanskými prvky (Vovelle 1977: 8). Jakkoliv je zmíněná typologie poněkud zjednodušující a zřejmě jen obtížně aplikovatelná na poměry ve středoevropském prostoru, přesto naznačuje, že v předkládaném textu by nemělo jít o zkoumání jakési abstraktně homogenní a jednoznačně definované zbožnosti, nýbrž o studium heterogenního souboru náboženských představ a úkonů, jimiž komunikovali věřící rozličných sociálních vrstev nejen mezi sebou, ale v rovině svých představ také s „oním světem“.

Zkoumání zbožnosti a lidové zbožnosti v německy mluvících oblastech Čech v 18. a 19. století zůstává dosud relativně pozadu ve srovnání s výzkumem lidové religiozity v těch krajích, kde převládal český živel a která se kromě novějších metodologických úvah (Horský – Nešpor 2005) a celé řady dílčích materiálových studií (Holubová 2001; Nešpor 2007) dočkala v nedávné době i rozsáhlé monografie (Nešpor 2006). Pendantem k tomuto objemnému svazku, shrnujícímu a zároveň doplňujícímu dosavadní pohledy na českou lidovou zbožnost v 18. a 19. století, je pokud jde o náboženské postoje českých Němců, kniha Kristiny Kaiserové (Kaiserová 2003), jejíž těžiště ovšem leží zejména v 2. polovině 19. století s přesahy do 20. století a k níž se v poslední době přidružují nepočetné drobné sondy zaměřené na lidovou zbožnost českých Němců v teritoriálně i chronologicky zúžených perspektivách (Scheybal

– Scheybalová 2006: 80–92; Wolf 2008). Dále lze zahrnout do bibliografie k dějinám zbožnosti, popřípadě lidové zbožnosti českých Němců některé další práce, které jsou sice jinak tematicky zaměřeny, ale obsahují v sobě pramenové informace využitelné při studiu tohoto fenoménu. To je případ jednoho oddílu starší knihy věnované severočeské materiální kultuře lidových vrstev (Scheybal – Scheybalová 1985: 205–304), kde jsou mj. uváděny drobné sakrální objekty převážně z 18. a 19. století, vzniklé v lidovém prostředí převahou německých částí Čech. Zamyšlení nad hranicemi mezi elitními a lidovými náboženskými představami (také českých Němců), spjatými s funerální kulturou, s sebou implicitně nese kolektivní dílo o sepulkrálních památkách v českém prostoru mezi léty 1780–1830, obsahující i vynikající pojednání Jiřího Roháčka o jejich nápisové stránce (Prah 2004).

Obě naposledy zmíněné práce ukazují, že důležitým problémem se při výzkumu religiozity českých Němců v 18. a 19. století může stát tázání po tom, existují-li kromě odlišností jazykových (v případě nápisů na náhrobcích, sochách apod., ale také modlitebních knih a další náboženské literatury) ještě jiné diference ve zbožnosti Čechů a českých Němců v daném období. Problém hranic mezi lidovými a elitními náboženskými postoji na sepulkrálních památkách naznačený Prahovou knihou je zase úzce spjat s dotazováním, má-li vůbec smysl v případě německy mluvících elit v Čechách mluvit před polovinou 19. století o nějakých zřetelně regionálně vymezených konfesních představách. Jednoznačné zodpovězení těchto otázek ovšem vyžaduje soustavnou heuristickou práci na poli výzkumu zbožnosti českých Němců a průběžné komparování získaných výsledků s lépe známými poměry českými. Z toho důvodu na ně předkládaný článek nemůže prozatím odpovědět. Tento materiálově pojatý text věnovaný pouze jednomu typu pramenů k zbožnosti a lidové zbožnosti českých Němců je navíc zaměřen na geograficky zúženou oblast Teplicka, zvolenou částečně v souladu s metodou Georgese Dubyho, jenž při hledání témat vhodných k historickému zpracování dával přednost výběru teritoria podle vlastních znalostí o dochovaném pramenovém materiálu před apriorním vymezením zájmové oblasti historicky daným správním členěním, popřípadě jinými kritérii, k němuž by se až dodatečně dohledávaly prameny (Duby 1991: 32). Dříve než bude pozornost obrácena k jádru tohoto článku – totiž k nápisům jako prameni k dějinám zbožnosti, je třeba naznačit alespoň několika větami formy náboženského života ve sledované době na Teplicku.

Křesťanské obyvatelstvo Teplicka bylo ještě v 1. třetině 18. století nejen katolické, ale krušnohorská enkláva v okolí Cínovce se otevřeně hlásila k luterství. Alespoň formální sjednocení konfesní mapy Teplicka přinesla teprve jezuitská

misie z Bohosudova (Šejnova) na Cínovci. Kromě jezuitů působili v 18. století z katolických řeholí na Teplicku také osečtí cisterciáci, a to někdy též na místě světských kněží jako duchovní správci okolních far (Hrob, Jeníkov, dříve i Moldava). S aktivitami obou zmíněných řádů byla spjata rovněž poutní místa – s Tovaryštvem Ježíšovým proslulý Bohosudov (správněji Šejnov), k němuž se konaly mariánské poutě jak v 18., tak v 19. století, ale také s cisterciáky spojený a málo známý Jeníkov, o jehož barokní poutní tradici napsal studii Vít Honys. Zbožné úcty se však dostávalo také dalším místům v užším okolí, např. v Kostomlatech se nacházel pramen léčivé vody, k němuž se vázal lokální mariánský kult (Honys 2009). Úcta k P. Marii ostatně našla výraz též v koncepci Podkrušnohoří jako mariánské země vytvořené oseckými cisterciáky a souznící s barokním patriotismem (Kvapil 1999). Nedílnou součástí náboženského života na Teplicku bylo v 18. století organizování věřících do zbožných bratrstev, která se vyskytovala nejen v urbánních střediscích regionu (např. v Duchcově bratrstvo Navštívení P. Marie, bratrstvo sv. Cecílie) nebo poblíž klášterů (bratrstvo sv. Eustacha v Oseku), ale dokonce i v některých větších vsích (škapulířové bratrstvo P. Marie Karmelské v Křemýži). Některé ze zmíněných fraternit slibovaly svým členům osvobození od očišcových muk. Očištec, výrazné téma katolické barokní zbožnosti, našel také ikonografické ztvárnění na bočním oltáři náležejícímu právě zmíněnému bratrstvu v kostele sv. Petra a Pavla v Křemýži. S vyobrazením očištee se však lze setkat i na řadě dalších památek z 18. století – od reliéfní dřevořezby v Krupce, přes Kühnelův sloup v Duchcově až po obrazy purgatoria ve světeckém a kostomlatském kostele. Představa očištee sice přestala být v 19. století na Teplicku frekventovaným ikonografickým námětem, ale relikt živé víry v očištec lze nalézt například v některých projevech místního folkloru (Laube 1902: 52), ostatně v 19. století již značně okleštěného a pomalu mizejícího. Náboženské změny na Teplicku v 18. a 19. století mohou (odhlížeje od josefínských reforem) mj. souviset s velice brzkým zprůmyslněním regionu. Protoindustrializace, projevující se vznikem manufaktur v Oseku na panskví oseckých cisterciáků a v Soběchlebech na dominiu bohosudovských jezuitů nebo počátky uhelného dolování (od roku 1763 těžil u Duchcova důl Nejsvětější Trojice), zůstala bez přímého vlivu na lokální zbožnost, byla však pouhým preludiem obrovského průmyslového rozmachu, který v 19. století zásadně změnil duchovní kulturu oblasti a přispěl mj. k její výrazné sekularizaci.

Zkoumání dějin zbožnosti v určité oblasti by měla předcházet, jak již bylo výše řečeno, soustavná heuristická práce. O proměnách religiozity vypovídají architektonické sakrální památky, v nich i ve volné krajině umístěná umělecká díla, ale také hřbitovy, nebo v muzejních, archivních i knižních sbírkách

uchované tištěné a manuskriptní knihy, či produkty drobného lidového umění s náboženskou tematikou. Při studiu většiny zmíněných pramenů je třeba brát v potaz jejich reprezentační účel v období, kdy náboženství bylo co nejtěsněji propojeno s celou hierarchizovanou společností a dodržování náboženských pravidel bylo pokládáno za všeplatnou normu. Projevy „niterné zbožnosti“ lze snad (ovšem jistě ne vždy úspěšně) hledat v rukopisných modlitebních knihách, lidových podmalbách na skle apod. I když také zde lze počítat do jisté míry s imitací donátorské a fundátorské praxe vyšších společenských vrstev a s touhou pro reprezentaci (byť ve skromnější podobě). Nápisý, jimž má být v tomto textu věnována hlavní pozornost, vystavené převážnou většinou očím veřejnosti a velice často zdůrazňující jméno toho, kdo inskripci nechal zhotovit, plnily jednoznačně také tuto reprezentační funkci. Jejich studium jako pramene k dějinám zbožnosti vyžaduje z tohoto důvodu odlišný přístup než je ten, který s sebou přináší např. obdobně zaměřené bádání o modlitebních knihách, u nichž s ohledem na soukromý, až intimní ráz byly možnosti reprezentace značně omezené. Veřejná přístupnost nápisů a jejich (po náboženské stránce) částečně „indoktrinační a propagační“ charakter s sebou kromě zmíněných výše položených otázek nese možnost vnímat je jako specifický fenomén, jehož semiotický rozbor v duchu prací B. A. Uspenského (Uspenskij 1994) nebo B. Trelińské (Trelińska 1981) by mohl v budoucnu přinést některé nové pohledy na dějiny zbožnosti. Úkol tohoto článku je podstatně skromnější – chce pouze v rámci relativně úzce geograficky vymezeného celku upozornit na typy epigrafických pramenů, z nichž lze při studiu zbožnosti a lidové zbožnosti českých Němců v 18. a 19. století vycházet a naformulovat a popřípadě v náznaku zodpovědět otázky, které mohou v souvislosti s heuristikou vyvstat.

Využití nápisů jako pramene k historii religiozity je poměrně běžné, alespoň pokud jde o starší dobu. Studium antických a částečně i středověkých nápisů představuje důležitou složku zkoumání dějin religiozity ve zmíněných údobích. Epigrafika sehrála významnou roli v dílech badatelů věnujících se historii náboženského kultu Mítry (Vermaseren 1960), Isidy a Sarapise (Vidman 1969), počátků křesťanství (Kaufmann 1917), středověkých náboženských představ např. o zasnění nebo vzkříšení těla (Favreau 2007). Novověké nápisý bývají jako zdroj údajů o proměnách náboženského myšlení naproti tomu využívány jen zřídka, např. i v relativně rozsáhlé epigrafické produkci polské (Kowalski 2004: 212–234), což souvisí s narůstajícím množstvím jiných pramenů, ať již tištěných, či rukopisných knih nebo ikonografických informačních zdrojů. Přesto jde o pramenný materiál, který i pro dobu 18. a 19. století může částečně přispět k vhledu do proměn původně všudypřítomného a postupně řidnouceho

religiózního ovzduší, což v omezené míře naznačuje tento článek. Dříve než bude učiněn pokus naformulovat otázky, které vznikají při studiu nápisů jako pramene k dějinám zbožnosti, je zapotřebí podat alespoň stručný přehled typů nápisových nosičů, jimiž se tento text zabývá, a také povšechnou charakteristiku epigrafických pramenů na Teplicku v 18. a 19. století.

Heuristickou základnou jsou pro tento článek především primárně uchované nápisy, které byly autorem studovány přímo v terénu, získané údaje pak byly doplněny několika informacemi z Wahnerových rukopisů v Archivu Národního muzea v Praze. Text článku se snaží pracovat s typově co nejširším spektrem nápisů, pouze jeden vybraný a pro náboženské dějiny obzvláště důležitý typ nápisových pramenů je na konci článku zpřístupněn formou soupisu.

Budeme-li vycházet z Kloosova členění, potom jsou v našem zorném úhlu zejména tyto skupiny nápisových nosičů: 1. nápisy na sochách, křížích, v Kloosově typologii označované jako „Inschriften an Flurdenkmälern“, 2. náhrobní a pamětní nápisy „Grab und Gedächtnissinschriften“ a 3. nápisy na zvonech „Glockeninschriften“ (Kloos 1992: 69–83). Paleograficky je většina nápisů v 18. století psána kapitálou, v menší míře humanistickou minuskulou a nejméně novogotickou minuskulou. V 1. polovině 19. století se na Teplicku ještě vyskytuje kapitála, která je později zcela vytlačena německým novogotickým písmem. Jazykově převládá němčina nad latinou, čeština se na nápisech z Teplicka vyskytuje jen zcela výjimečně a to výlučně v samém závěru 19. století. Všechny zkoumané nápisy se pro danou oblast vztahují ke katolickému náboženskému prostředí. Dlouho přetrvávající luterství zanechalo na Teplicku stopu pouze na jediné nápisové památce z 18. století – zvonu z katolického kostela Nanebevzetí P. Marie na Cínovci. Nápisy provenienčně z evangelických kostelů (v Duchcově, Hrobě apod.) pocházejí až z 20. století.

Studium epigrafických památek z 18. a 19. století na Teplicku jako pramene k dějinám zbožnosti vyvolává následující otázky:

1. Jaké byly náboženské důvody, které vedly ke vzniku nápisu?
2. S kým měl nápis komunikovat, kdo jej měl číst a jaké religiozní představy v něm měl vyvolat?
3. Jak se odráží ideál křesťana v nápisových textech?
4. Co vypovídají nápisy o zásvěti a vzkříšení v dobových představách?
5. Jaké byly motivy uvedení donátorova jména v nápisech na sakrálních i funerálních památkách?
6. Jak informuje o náboženských poměrech ikonografický doprovod epigrafických památek?

7. Jak se liší náboženské představy v nápisech z 18. a 19. století?
8. Jak se v nápisech odrážejí kategorie posvátného prostoru a času?

1. První otázka, která v souvislosti s inskripceci vyvstává, je, proč byly nápisy vytesány nebo nějak jinak zhotoveny? Jak o důvodu svého vzniku vypovídají ony samotné? V případě náhrobních nápisů je odpověď jednoznačná. Nápisy měly připomenout zemřelého a přimět k modlitbě za jeho duši. Inskripce na sochách, mariánských sloupech apod. obsahují odpověď přímo v sobě, ačkoliv ta naznačuje jen jednu rovinu důvodů – v katolickém prostředí všeobecně akceptovanou potřebu projevit oddanost kultu Nejsvětější Trojice, P. Marie a početných světců. Tuto skutečnost lze doložit na mnoha příkladech z Teplicka. Na výklenkové kapliče v Dubí z roku 1780 je uvedeno, že byla zřízena ke cti Nejsvětější Trojice. Na nápisu ze soklu sochy, umístěném dnes ve Světcí, je možno číst, že byla tato památka zřízena v roce 1715 hostomickou obcí ku cti Bohu: „ZV EHRN GOT“, dále též Panny Marie a svatých patronů. Ve stejné vsi se nalézá mariánský sloup z roku 1710 s obdobnou dedikací „Bohu a naší milé Paní (P. Marii)“, pouze ke cti Boží byl zřízen Andreasem Kastnerem sloup v Novosedlicích z roku 1746. Podobný nápis z roku 1731 rozšířený o P. Marii je také v Unčíně. V Bílině se nalézá na soše P. Marie z roku 1741 nápis, v němž je označena jako „Věž Davidova“. Na hrobském náměstí se nachází socha, představující rodiče P. Marie, s nápisem. V Teplicích je sloup s nápisem, v němž je zmíněno zasvěcení Bohu a sv. Barboře Ambrosiem Davidem roku 1725. Podobně hybridní zasvěcení má nápis z Modlan ze stejného roku, zřízený věšťanskou obcí ke cti Bohu a sv. Antonínu Paduánskému. Nápis naznačuje zbožné pohnutky donátorů a je tak zacílen k Bohu, P. Marii a světcům. Obvyklá jsou (nejen na Teplicku) zasvěcení českým zemským patronům. Například sv. Vojtěchovi: „VENERATIONI / SANCTI ADALBERTI“ na soklu sochy z roku 1764, kterou nechal na cestě z Teplíc do Draškova postavit P. Adalbert Kutzera, často sv. Janu Nepomuckému, např. v Oseku, zde dokonce se zajímavou slovní hříčkou, která ozřejmuje důvod, proč byla socha postavena a opatřena nápisem: „VT PRO OSSECO / HABEAT ORANDO / APVD DEVM / SEMPER / OS SECVM“. Ve Štrbicích je na svatojánské soše z roku 1724 jako důvod zřízení památky uvedena nekonečná vděčnost Jacoba Goltsche vůči stejnému světcí: „Zur / Vntentlichen Dang/Barkeit“. Sv. Janu Nepomuckému je věnován také nápis na soklu nepomucké sochy v Kladrubech z roku 1738. Někdy světec v nápisu vystupuje jako přímluvce v hodinu smrti, například bl. Vintřít na obraze s inskripcí v křemýžském kostele, podobný nápis je na bílinském soklu sochy sv. Antonína Paduánského z roku 1726: „BITT / VIIR VNS / ...IN DER IEZT VND IN / DER STVND VNSERS

ABSTER/BENS“. Ke stejnému světcí se obrací také nápis z Měřunic z roku 1765. S analogickými inskripcemi jako na soklech soch se lze setkat někdy také na zvonech, jak to naznačují přepisy ve Wahnerových manuskriptech. Například jeden bohosudovský (šejnovský) zvon nesl tento nápis: „Sancto Ignatio Legola, Soc(ietatis) Jesu Fundatori / Eximio S.S. Nominis et Beati S.S. Matris / dolorosae cultori sacrata A(nno) D(omini) M.D.C.C.IV.“ (ANM, Sbírnka rukopisů, r. č. 338/2, pag. 6). Na zvonu ze zaniklé kaple v Břežánkách z roku 1798 se nacházela kromě udajů o zvonáři J. Pietschmannovi přímo modlitba – začátek mariánského pozdravení: „AVE MARIA GRATIA PLENA DOMINUS TECUM“ (ANM, Sbírnka rukopisů, r. č. 338/1, pag. 58). Tentýž zvonolijec použil na zvonu z roku 1797 pro dnes již zaniklý kostel v Radovesicích nápis, který ukazoval, že zvon byl požehnan ke cti sv. Janu a Pavlovi „BENEDICTA IN HONOREM SANCTI IOANNIS ET PAULI“ (ANM, Sbírnka rukopisů, r. č. 338/2, pag. 180), zvon ze stejné dílny určený pro hrobský kostel sv. Barbory z roku 1793 zase nesl nápis „IN HONOREM S(ANCTAE) BARBARAE ET S(ANCTI) IOANNIS NEPOMVCENI“ (ANM, Sbírnka rukopisů, r. č. 338/1, pag. 255).

Zatímco údaje o zbožných pohnutkách zřízení památky a nápisu na něm jsou v tomto období na Teplicku takřka výlučně záležitostí soch, sloupů a dalších drobných sakrálních objektů, popřípadě zvonů, budeme-li se zamýšlet nad semiotickými vazbami mezi tím, kdo nápis nechal zhotovit, a tím, kdo jej četl, stává se pole zkoumání daleko širším a bude jistotně zahrnovat i jiné typy epigrafických památek, mimo jiné i náhrobní nápisy.

2. Jde-li o komunikaci mezi autorem nápisu a čtenářem, specifický a v dané oblasti do jisté míry ojedinělý nápis nese kazatelna z jeníkovského kostela, kde duchovní správu vykonávali osečtí cisterciáci. Na kazatelně se nachází vypodobení Krista jako „dobrého pastýře“, který nese ovci a chrání ji před vlkem. Výjev doprovází kromě letopočtu s iniciálami oseckého opata Kajetána Březiny: „17 C(aietanus) A(bbas) 62“ a obvyklého *nomen sacrum*: „IHS“ i nápis osvětlující ikonografickou výzdobu: „Ego / Sum Pastor / Bonus“. Celé pojetí této epigrafické památky (bez ohledu na gramotnost farníků) mělo vyvolat v naslouchajících vědomí, že k nim promlouvají nástupci Ježíše Krista a důvěru v jimi vyřčená slova i duchovní vedení, které je může ochránit před nebezpečím. Tento typ nápisu má charakter ideologického působení církve na věřící. Jeníkovští faráři se v průběhu doby na kazatelně mění, střídají se také farníci přicházející na mše a poslouchající kázání. Nápis však zůstává a vztah kněz–prostý věřící naznačený v nápisu se nemění.

Stejný vztah farář–farník vystupuje také ze sekundárně dochovaného nápisu z moldavského náhrobníku kněze: „Siste viator / qviescit hic mortalitatis tuae

/ cum zelo olim assertor ex pulpito / nunc testis probatus ex tumulo“ (ANM, Sbíрка rukopisů, r. č. 338/1, pag. 51). Výzva k zastavení, kterou inskripce začíná, patří mezi topoi náhrobních nápisů již od dob antiky (Favreau 1979: 34–40). Druhá část nápisu zřejmě měla vyvolat u čtenáře vědomí vlastní pomíjivosti. To, že je smrtelný, na něj kdysi farář hřímal z kazatelny, nyní mu to dosvědčuje jako mrtvola zpoza náhrobku právě prostřednictvím nápisu. Zajímavé, ovšem na funerálních památkách topické je oslovení poutníka a žádost, aby se zastavil a začel se do nápisu. Například na jednom křemýžském náhrobníku z roku 1718 nacházíme oslovení: „STA VIATOR / ET INTRA CORDE HANC CVBISTAS / VRNAM“. Těmito slovy zahájená přímá řeč nebožtíka (z barokního údobí existují četné doklady o dopředu připravených vlastních epitafech) nebo popřípadě objednavatele nápisu měla postupně vyústit v dialog se čtenářem, který čte nápis nahlas a v závěru přechází v modlitbu a přání pokojného odpočínutí: „Requ(iescat) in Pace“. S tímto rovněž topickým zakončením nápisového textu (Favreau 1979: 34–40) se lze setkat např. na teplickém náhrobníku Marie Elisabeth Lossové v podobě: „[R]/EQWIESCAT IN BAC[E] / AMEN“, na oseckém epitafu Marie Maxmiliány Kösslerové z roku 1718 v plurálu: „REQUIESCANT IN PACE“, na krupském Weinerově náhrobníku z roku 1726: „GOTT LASS IHN RVHEN SEELIG/LICH“, na Jungmeisterově náhrobníku ze stejné lokality: „GOTT VERLEIHE IHM / DIE EWIGE RVHE“, na bílinském epitafu z roku 1768: „SIT TIBI SANCTA QVIES“, na oseckém epitafu z roku 1779: „RUHE IN FRIEDEN / AMEN“. V případě křemýžského náhrobníku však tím, kdo vyslovuje závěrečnou modlitbu není čtenář, ale třetí osoba, „vypravěč“, promlouvající prostřednictvím nápisu, jak dokládá formulace korespondující s nápisovým protokolem, který vyzýval k zastavení: „TV VADE / ET ISTAE REQUIESCANT IN PAC[E] / AMEN“. Jindy je v závěrečné inskripční modlitbě zdůrazněno milosrdenství Boha, který má být milostiv nebožtíkově duši, jako na veršovaném epitafu Franze Kratische z Kostomlat: „EIN JEDER CHRIST SAGT DABEY / DAS GOTT SEINER ARMEN SEEL GNAEDIG SEY“.

Nejen na funerálních památkách, ale také na soklech barokních soch se nacházejí modlitby provázené navíc někdy úvodním citoslovcem, které má naladit k vroucné modlitbě, ne k pouhému nezúčastněnému přečtení nápisu, např. v Bílině: „O / HEILIGER / ANTONI / BITT / FÜR UNS“ či na sekundárně dochovaném nápisu z Hrobu z roku 1716.

Zatímco na náhrobnících a epitafech má nápis většinou přimět čtenáře k tomu, aby se pomodlil za duši mrtvého a popřál mu klidné odpočínutí, modlitební inskripce na soklech soch se vztahovaly ke světu živých, kteří přečtením nápisu upírali své zbožné naděje ke světcům jako přimlůvcům v nebi. Posmrtné osudy

duši závisely v představách tehdejších lidí na ctnostném životě. Nápisy také někdy přinášejí informace o křesťanských ctnostech zemřelých osob.

3. Zatímco sokly soch, sloupů nebo božích muk nesou převážnou většinou pouze vytesaná jména donátorů, na jejichž osobní vlastnosti poukazuje jen skutečnost, že nechali zmíněnou památku s nápisem zhotovit, na náhrobnících a epitafech se zdůrazňovaly mimo jiné ctnosti, např. duchovní čistota a panenskost zemřelého, uvedeného v nápisu. Na krupském náhrobníku z roku 1726 se nalézá nápis: „DER EHRENVESTE HERR / MICHAEL IOHANN WEINER / HAT NACH SEINEN IVNGFRAU/LICHEN LEBEN / IN L XXXIIII IAHR SEINEN GEIST / AUFGEBEN“. Podobně na křemýžské náhrobní desce čteme: „VIRGINITATIS CUSTOS / ILLUSTRISSIMA HERULA / CATHARINA DE PACHENHEIMB“. O jiné zde pochované šlechtice je zase uvedeno, že byla: „ein auserlōsene IUNGFRÄU von unbefleckter ein und sibenzig iahriger Reinigkeit“. Na stejném náhrobníku je zmíněna hrdinská trpělivost v dobách nemoci: „ein mannliche HELDIN von unüberwyndlicher Geduld in schwären langwürigen Kranckheiten“.

Kromě ctností, jimiž měl křesťan oplývat za svého života, byl někdy zdůrazněn i tomu odpovídající způsob smrti. Dobrý křesťan na nápisu umírá zbožně, opatřen svátostmi, jako P. Tomanec pochovaný v žimském kostele v roce 1726: „OBIIT PIE IN DOMINO SACRA / MENTIS ECCLESIAE PROVISUS“. Na epitafu inspektora lobkovického panství bílinského Sturma z roku 1768 je stručnější, ale poetičtější nápis bez zmínky o zaopatření svátostmi: „PIE SVA LVMINA CLAUSIT“. Na Weinerově krupském náhrobníku je zmíněn rovněž křesťanský pohřeb, který završoval v očích tehdejších věřících zbožný život a klidnou smrt provázenou zaopatřením svátostmi.

Ctnostný život, dobrá křesťanská smrt a náležitý pohřeb naznačovaly naději na posmrtnou blaženost. Katolická víra v očistec, doložitelná na Teplicku v 18. století z pramenů ikonografických i literárních, nicméně tuto naději obklopovala pochybnostmi. Vyjádření nejistoty spjaté však s možností ovlivnit posmrtné osudy duše lze snad na náhrobních nápisu z Teplicka stopovat v modlitebních formulích, jejichž přečtením prosil čtenář nápisu za nebožtíkovu duši. S konkrétními vizemi zásvětí se však ve zmíněném nápisovém souboru neshledáváme. Jedinou výjimku tvoří opakující se údaje o vzkříšení a zmrtvýchvstání (hojně zastoupené na epigrafických památkách Teplicka již od 16. století).

4. Favreauova slova o vzkříšení těla vyřčená pro středověk platí i pro dobu novověkou na Teplicku: „Na křesťanských epitafech je víra ve vzkříšení často potvrzována ať již implicitně, či explicitně.“ (Favreau 2007: 280) Například

na jednom zpola ošlapaném náhrobníku v kostele sv. Anny v Krupce nalézáme následující biblický citát: „IOHANN S. AM XI / ICH BIN DIE AVFFER-STEHV[NG UND] / DAS LEBEN WER AHN MICH [GLAUBT] / DER WIRD LEBEN OB / STIRBET“. Na jiném náhrobku z roku 1721 je Bůh žádán, aby dal zemřelému: „EIN [FRÖHLI]CHES AVF/ERSTEHEN“, také třetí náhrobník z Krupky žádá pro zemřelého: „EINE FROELIGE / AVFERSTEHVNNG“. Formulace očekávání radostného zmrtvýchvstání, doložitelná v naší oblasti dávno před 18. stoletím, nepřetržává na náhrobních nápisech do 19. století.

Dosud byla upřena pozornost k proklamovaným (v inskripcích) důvodům zřízení památek a nápisů na nich souvisejících s náboženskými představami, dále ke komunikaci, kterou nápisy navazovaly se čtenáři a která ústila v dialog, na jehož konci byla modlitba (náhrobní nápisy) nebo monolog, který mohl být celý modlitbou (nápisý na sochách). Nápisý nám však naznačují také skutečnost, jak vypadal model ideálního křesťanského života naplněného ctnostmi (duchovní i tělesná čistota, trpělivost v bolesti), završeného zbožným skolem (zaopatření svátostmi) a pohřbem v posvátné půdě. Inskripce z 18. století na Teplicku podhalují jen v minimální míře posmrtné osudy duše těchto křesťanů a eschatologické představy s nimi spjaté – jde takřka výlučně o vyjádření víry v radostné zmrtvýchvstání. Další významovou rovinou inskripce je nepochybně autoprezentace toho, který nechal nápis zhotovit a proklamoval tím nejen svou zbožnost (popřípadě, jednalo-li se o náhrobní nápis, vztah k nebožtíkovi), ale také určité společenské postavení.

5. Mezi těmi, kteří nechal zhotovit zmíněné nápisy, jsou buď „hromadní donátoři“, jako obce Věšťany nebo Světec bez bližšího určení konkrétních aktérů, nebo jsou představitelé obce jednotlivě jmenováni, jako v případě soklu z Hostomic. Výjimečně nápis neuvádí vůbec světce, ale jen jméno donátora a datum nebo letopočet vzniku památky, jako sokl zřízený Marií Manzerovou v roce 1708 ve Mstišově nedaleko kaple sv. Eustacha, nebo v nedávné minulosti zničený sokl z Hudcova s nápisem připomínajícím teplického kotláře Adalberta Luffta. Zaměstnání donátora, jako v případě A. Luffta, je uvedeno také na soklu nepomucké sochy, kterou nechal zřídít Johann Ritter „Zimmermeister“. S nápisem, na němž není zmíněn světec, ale jen dárcce, se setkáváme např. na lahošťském soklu z roku 1822, kde je uvedeno jméno zřizovatele Wenzela Endische. Jinde je jméno objednavatele epigrafické památky uvedeno spolu se zasvěcením, jako v případě novosedlického sloupu se jménem Andrease Kastnera. Ovšem také funerální památky nesou někdy v nápisech jméno toho, kdo nechal náhrobník či epitaf zhotovit a vytesat nápis, na novosedlickém náhrobníku z roku 1729: „DIESEN STEIN HAT LASEN / MACHEN HERR LEBOLD WAMBSER BREVER

IN / TORN“ . Podobně se v sekundárně uchované osecké inskripci z roku 1813 v jednom z Wahnerových rukopisů nelze vůbec setkat se jménem světce, jemuž má být ona epigrafická památka (v tomto případě oltář) zasvěcena, ale jen s těmi, kdo jej nechali vyzdobit, a tím, kdo tuto výzdobu zrealizoval: „Cura et studio Rudolphi Biber p(leno) t(itulo) hujus Ecclesiae parochi altare istud contribuentibus parochianis ornatu instructum est a D(omino) Georgio Zimmermann Presnicensi Anno MDCCCXIII“ (ANM, Sběrka rukopisů, r. č. 338/2, pag. 12). Zajímavé je zde zdůraznění provázanosti osoby kněze s farníky, kteří společnými silami přispívají k výzdobě chrámu. Další otázkou související se zřizovateli nápisů religi-ózního obsahu je jejich sociální příslušnost. Pro 18. století dominují na Teplicku možná poněkud překvapivě jako objednatelé nápisů vedle místního kléru (srov. nápis č. 14 v příloze) příslušníci městského a venkovského obyvatelstva plebejského původu – nacházíme zde provozovatele řemesel (nápis č. 23), řemeslníky v panských službách (nápis č. 15), rychtáře (nápis č. 9), představitele obecní samosprávy (nápis č. 8) nebo blíže nespecifikované obyvatele měst (nápis č. 10, 21) či vesnic (nápis č. 5, 19, 24), objevují se i panští úředníci (nápis č. 26). Dochované sochy světců a další drobné sakrální památky ve sledovaném období jen zcela výjimečně „sponzorují“ příslušníci šlechty a většinou pak nejsou opatřeny inskripcemi, ale heraldickou výzdobou. Takové výjimky představuje sokl na Novém Městě v Krušných horách a socha sv. Antonína Poustevníka v Mirošovicích, v obou případech je absence nápisu vyrovnána lobkovickým znakem.

Zatímco nápis na drobných sakrálních památkách v krajině tedy převážnou většinou nechali vytesat zejména představitelé „nižších středních“ společenských vrstev a mohou tak být do jisté míry vnímány jako autentické projevy „lidové zbožnosti“, v případě inskripcí na funerálních památkách je pochopitelně sociální spektrum, z něhož pocházeli objednatelé podstatně širší a nacházíme zde nápis provázané s prostředím bohatých sedláků (např. náhrobní kříž Jacoba Eckerta z Jeníkova z roku 1731), řemeslníků (náhrobníky z Krupky, Novosedlic, Duchcova apod.), katolických duchovních (Teplice, Duchcov, Moldava) a náhrobníky i epitafy šlechtické (např. soubor v Křemýži). Mezi objednateli náhrobních nápisů tak nejsou pouze lidé, jimž ekonomické prostředky neumožňovaly, aby nechali zříditi svému zemřelému příbuznému náhrobní kámen nebo nějakou jinou trvalou připomínku, opatřenou inskripcí. Sepulkrální nápis tak lze považovat za pramen k zbožnosti elit i lidových vrstev.

6. Až doposud byla pozornost upřena výhradně na nápisovou část epigrafických památek bez zřetele na ikonografický kontext. Přitom například francouzský epigrafik Robert Favreau říká ve své epigrafické příručce: „Zároveň je třeba silně zdůraznit, že nápis není izolovatelný. Měl by být naopak pojímán ve své funkční

provázanosti s památkou, která jej provází a osvětluje...“ (Favreau 1979: 16–17) Polská badatelka Barbara Trelińská tvrdí v podstatě totéž a ukazuje na vzájemnou provázanost epigrafické a ikonografické výzdoby (Trelińská 1981: 431).

Epigrafické památky obsahující pouhý nápis bez jakékoliv ikonografické výzdoby jsou na Teplicku v 18. a 19. století spíše výjimkou než pravidlem (např. epitaf z roku 1718 v Oseku). Naopak nápis může být v rámci semiotického celku epigrafického monumentu v pozadí a to nejen v případě soch. Například náhrobek hudcovského sedláka Jacoba Eckerta na jeníkovském hřbitově z roku 1731 má tvar kříže s liliovitě zakončenými rameny a nápis sestává pouze z data smrti a inicál nebožtíkova jména. Obvyklými „rekvizitami“, provázejícími v 18. a 19. století nápisové památky, jsou vytesané lebky. V Duchcově to je například Creutzauův náhrobník z roku 1733 nebo náhrobky z 19. století patřící rodinám Thiele, Beck apod., které mohou dokládat přežívání barokních představ o „vanitas“, ale zároveň se může jednat o pouhé naznačení místa hájemství smrti. Lebka v kombinaci s křížem a vavřínovým věncem ukazuje na náhrobnících z 18. století Kristovo vítězství nad smrtí, například na náhrobní desce Marie Franzisky Graebnerové. Náhrobníky farářů, jako je ten výše uvedený moldavský (známý z Wahnerovy kresby) nebo duchcovský, uložený v kapli sv. Barbory z roku 1768 s nápisem: „ALLHIER RVHET / [DER] / HOCH [WÜRDIGE] H[ERR] / I[O]-ANNES [WAL]T[ER] / GEWESTE[R]...“ provází eucharistický symbol kněžství – kalich. Na epitafu z 19. století náležejícímu Antonu Schrammelovi a vsazeném do zdi zabrušanského hřbitova je vytesán usychající strom či smuteční vrba, motiv s nímž se na Teplicku v 18. století nelze setkat, ale který naopak přetrvává až do 20. století. V Duchcově zase nalézáme kromě topického symbolu lebky na náhrobku Wenzela Bocka z roku 1821 vytesanou Svatou Trojici – v podobě Boha Otce s papežskou tiárou na hlavě, Duchu svatého slétajícího k ukřížovanému Ježíši, jehož křížové břevno drží v rukou Bůh Otec. Na náhrobku Franze Martina z roku 1869 se nalézá „Boží oko“, na jednom náhrobku z roku 1860 ze starého oseckého hřbitova nacházíme samotný vavřínový věnec. Ani jeden ze zmíněných ikonografických motivů se přímo v této podobě nevyskytuje na sepulkrálních památkách z Teplicka v 18. století. Podobně ikonografická výzdoba s vinnou révou s hrozny na soklu kříže, který v 19. století vyrobil teplický kameník Wodnianský a jenž byl umístěn nedaleko krušnohorské obce Moldavy, nemá pro starší období (18. století) na Teplicku žádnou obdobu.

Samotné nápisové kartuše na soklech soch bývají někdy doplněny ikonografickými prvky, které mohou naznačovat provázanost textu se sochařskou výzdobou; např. na duchcovské soše sv. Jana Nepomuckého je nápis zmiňující zázračně zachovanou nepomuckou relikvii provázen vytesaným světcovým jazykem a dvěma putti.

7. Polský epigrafik Biernat hovoří o tom, že funkcí nápisu bylo udržovat některé skutečnosti (včetně náboženských) v obecném povědomí. Nápisů jsou podle jeho trefného výroku nastaveny na „dlouhé trvání“ (Biernat 1987: 26–27). Například motiv lebky, se kterým se setkáváme na barokní funerální plastice, přetrvává jak bylo výše zmíněno i v 1. polovině 19. století. Také v samotných textech nacházíme některá „topoi“. Mezi ně náleží na rozdíl od přání Boží milosti nebožtíkově duši a víry ve vzkříšení těla v inskripcích z 18. století nápisová formule „Requiescat in Pace“. Ta se nalézá v úplně identické podobě jako na barokních památkách z 18. století na náhrobku Marie Josefy Iubové z roku 1807 u duchcovského kostela sv. Barbory v podobě: „Requ(iescat) in Pace / Amen“. Později se přání klidného spočinutí v inskripcích mění na pouhé konstatování a přesouvá do úvodní části nápisů v podobě: „Hier ruhen in Gott“ na dětském náhrobku Franze a Barbary Willnerových z Krupky zemřelých 1850 a na náhrobku Anny Wächterové (+ 1856) ze stejného hřbitova nebo častější: „Hier ruhet in Frieden“. Jako příklad lze uvést náhrobek z 19. století u jeníkovské kaple sv. Anny nebo dva náhrobky ze starého oseckého hřbitova – Wenzela Pernera a Thadäuse Eichhorna s nápisem: „Hier ruhet in Frieden / Thadäus Eichhorn / alt 50 Jähr / 1858“, z doby ještě mladší pak náhrobky Johanna G. Eberta a Josefa Patice na duchcovském hřbitově. Nápisový eschatokol však podržel formulaci, která měla po vzoru barokních modliteb za klidný odpočinek nebožtíků popřát totéž, ovšem s vypuštěním tradičního „Amen“. Toto sousloví „Ruhe sanft“ přetrvává na Teplicku nejen celé 19. století, ale i hluboko do století dvacátého. I když zdaleka ne všude. Častější je v 19. století pouhé konstatování: „Hier ruhen“, například na krupském náhrobníku Josefa Dietzeho, nebo lakonické uvedení jména zemřelého, popř. jeho zaměstnání (či zaměstnání manžela, šlo-li o ženy) bez jakýchkoliv náboženských konotací, jako v případě úředníka Josefa Hossnera (+ 1833) nebo manželky hajného Sidonie Steffen (+ 1867), obou z Krupky. Totéž platí o pamětním nápisu na tzv. Rohanově kříži z košťanského lesa, který jen stručně uvádí vojenskou hodnost, datum a místo narození i úmrtí Alaina Rohana (1829–1857), jenž na místě tragicky zahynul. Ikonografický motiv kříže tu nenachází adekvátní pendant v inskripční části památky. Stále častější jsou naproti tomu od 2. poloviny 19. století nápisů, které sice nenapovídají nic o religiózních postojích pozůstalých, ale vyjadřují citový vztah k zemřelému, např. na krupském náhrobku dětí z rodiny Ponterlitschek se zápisy z let 1875–1886: „Hier ruhen unsere geliebten Kinder“. Jde-li o průzkum „dlouhého trvání“ některých nápisových formulí, potom by budoucímu zkoumání spíše religionistickému nebo kulturněantropologickému než epigrafickému neměl uniknout fenomén určité omezené „rechristianizace“ oblasti bývalých Sudet (konkrétně Teplicka) v době po 2. světové válce. Především

příchozí ze Slovenska, kteří zemřeli a byli pochováni ve svém novém domově, používají na svých náhrobcích formule typu „Tu odpočívá v Kristu Pánu“ (např. na hřbitově v Novosedlicích), s nimiž se v 2. polovině 20. století v nábožensky velice vlažném prostředí Teplicka lze jinak setkat jen zcela výjimečně.

8. Kromě zmíněných otázek, které se vynořují při studiu nápisů jako pramene k dějinám zbožnosti, vyvstávají některé další. Například jaký je poměr nápisů ke kategorii (posvátného) prostoru nebo co vypovídají o křesťanském pojmání času? Výše byla uvedena role, kterou hraje při zkoumání zbožnosti otázka rozlišování posvátného a profánního. Jde-li o nápisý na Teplicku, v 18. století převládá jejich spjatost s posvátným prostorem. S výjimkou nápisů na světských stavbách (nápisý nad vchody) a movitých předmětech (lidový nábytek, cínové nádoby, rychtářská práva, cechovní ferule) je většina dochovaných nápisů z 18. století v této oblasti vázána na posvátný prostor kostela, popřípadě hřbitova (zvoný, náhrobníky, epitafy, liturgické předměty). Kříže, mariánské sloupy a sochy opatřené nápisý tento posvátný prostor svým způsobem „rozšiřují“ i do jinak nábožensky indiferentní krajiny. V 19. století se situace mění – hřbitov sice zůstává nadále posvátným místem v pojetí, jaké mu dala definice Jeana Clauda Schmitta: „posvátné je dle víry chráněno zákazem a obdařeno aktivní silou, což jej staví do protikladu k profánnímu“ (Schmitt 1992: 20), ale přestává mít výlučně religiózní charakter. Náhrobní nápisý se až na nepatrné výjimky zcela stěhují z kostelů a dalších církevních staveb přímo na hřbitovy. Funkce kloosovských „Flurdenkmäler“ (soch a křížů v krajině) zůstává zachována. Některé jsou opravovány (jako nepomucké sochy v Kladrubech a Duchcově) a opatřeny letopočty reparace, jiné dosud bez inskripce jsou dodatečně obohaceny nápisý, jako socha Krista v Jeníkově. Výrazně přibývá nápisů v profánní sféře (zejména nápisý na budovách).

Způsoby vnímání a zachycování času na nápisových památkách jsou sice občas předmětem zájmu některých epigrafiků (Biernat 1981), ale málokdy je pozornost upřena k religióznímu rozměru časových údajů v nápisích. Na epigrafických památkách z Teplicka je např. patrný zásadní rozdíl v pojmání věku zemřelého v 18. století a ve století 19. v náhrobních nápisích. Na předmoderním epigrafickém materiálu je v centru zájmu letopočet, popřípadě i přesné datum úmrtí dotyčného. Čas smrti, který je v dobových náboženských představách dobou transferu do zászvětí, je v náhrobních nápisích v 18. století ještě sémanticky důležitější, než čas narození. Zhruba od poloviny 19. století se ve zmíněné oblasti vyskytují hojněji i přesná data narození nebožtíků. Datum narození a smrti je již na těchto inskripcích rovnocenné.

V souvislosti s nápisy jako pramenem k dějinám zbožnosti, popřípadě lidové zbožnosti se objevuje kromě uvedených skutečností celá řada dalších problémů, jejichž výzkum čeká na budoucí badatele. Předkládaný text pouze v náznaku uvedl některé možnosti, které skýtá epigrafický materiál při studiu náboženských postojů společnosti. Proměny nápisových textů na Teplicku ukazují, že Carl Maria Kaufmann oprávněně označil inskripce za památky dávného života a nikoliv literatury (Kaufmann 1917: 2) a že se v nich zřetelně odrážejí některé náboženské postoje, které nelze takřka vůbec, nebo jen velice obtížně dešifrovat v jiných typech pramenů. Nápisy tak mohou přispět do pramenné mozaiky, na jejímž základě bude rekonstruována zbožnost a lidová zbožnost českých Němců v 18. a 19. století.

Duben 2010

Prameny:

- ANM, Sbíрка rukopisů, r. č. 338/1, Wahner- Sammlung alten und neuen Nachrichten betreffend Kirchbezierke und derselben Gotteshausen im Leutmeritzer Kreise.
ANM, Sbíрка rukopisů, r. č. 338/2, Wahner- Sammlung alten und neuen Nachrichten betreffend Kirchbezierke und derselben Gotteshausen im Leutmeritzer Kreise.

Literatura:

- Biernat, Andrzej: 1981 – O niektórych sposobach wyrażania czasu w XIX wieku. Na przykladzie źrodela epigraficznego z ziem Królestwa Polskiego. *Studia źródłoznawcze Commentationes* 16/1981: 165–174.
Biernat, Andrzej: 1987 – *Dziewiętnastowieczne napisy epigraficzne na ziemiach Królestwa Polskiego*. Wrocław: Ossolineum.
Duby, Georges: 1991 – *L'histoire continue*. Paris: Odile Jacob.
Durkheim, Émile: 1898 – De la definition des phénomènes religieux. *Année sociologique* 2/1897–1898: 1–28.
van Dülmen, Richard: 2000 – *Historische Anthropologie. Entwicklung, Probleme, Aufgaben*. Köln – Weimar – Wien: Böhlau.
Favreau, Robert: 1979 – *Les inscriptions médiévales*. Turnhout: Brepols.
Favreau, Robert: 2007 – Inscriptions et résurrection des corps. In: *De litteris, manuscriptis, inscriptionibus. Festschrift zum 65. Geburtstag von Walter Koch*. S.l.: Böhlau: 279–291.
Holubová, Markéta: 2001 – „Duchovní pokládek duše křestanské“ aneb co vyprávějí rukopisné modlitební knížky 18. a 19. století. *Kuděj*: 33–41.
Honys, Vít: 2009 – Zázračná vyslyšení z Jeníkova a Kostomlat pod Milešovkou, dvou barokních zapomenutých mariánských poutních míst severních Čech. *Folia historica bohemica* 24, 1: 57–76.
Horský, Jan – Nešpor, Zdeněk R.: 2005 – Typologie české víry raného novověku. Metody a možnosti studia lidové religiozity v 18. století. *Český časopis historický*: 41–86.

- Kaiserová, Kristina: 2003 – *Konfesní myšlení českých Němců v 19. a 20. století*. Úvaly u Prahy: Ve stráni.
- Kaufmann, Carl M.: 1917 – *Handbuch der altchristlichen Epigraphik*. Freiburg.
- Kloos, Rudolf, M.: 1992 – *Einführung in die Epigraphik des Mittelalters und der frühen Neuzeit*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Koch, Walter: 1991 – *Bearbeitungs- und Editionsgrundsätze für die „Wiener Reihe“ des deutschen Inschriftenwerkes*. Wien: Oesterreichische Akademie der Wissenschaften.
- Kowalski, Waldemar: 2004 – *„Do zmartwychwstania swego za pewnym wodzem Kristusem.“ Staropolskie inskrypcje północno-zachodniej Malopolski*. Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej.
- Kvapil, Jan: 1999 – Severočeská pánev – Mariánská země? *Náboženské dějiny severních Čech. Sborník příspěvků z konference v Ústí nad Labem*: 20–24.
- Laube, Gustav C.: 1902 – *Volkstümliche Überlieferungen aus Teplitz und Umgebung*. Prag.
- Nešpor, Zdeněk R.: 2006 – *Česká lidová zbožnost v 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis international.
- Nešpor, Zdeněk R.: 2007 – „Vzduch k Bohu dychtící.“ Rozprava o (300) nepisňových lidových náboženských rukopisech z 18.–19. století. *Český lid* 94: 225–256.
- Prahl, Roman: 2004 – *Umění náhrobku v českých zemích 1780–1830*. Praha: Academia.
- Scheybal, Josef V. – Scheybalová, Jana: 1985 – *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. Liberec: Severočeské nakladatelství.
- Scheybal, Josef V. – Scheybalová, Jana: 2006 – *Lidová kultura severních Čech*. Liberec: Nakladatelství RK.
- Schmitt, Jean Claude: 1992 – La notion de sacré et son application a l'histoire du christianisme médiéval. *Cahiers du Centre de recherches historiques*, Avril, 9: 20.
- Trelińská, Barbara: 1981 – Semiologiczne aspekty polskiego pisma epigraficznego. *Kwartalnik historyczny* 88: 431–439.
- Uspenskij, Boris A.: 1994 – *Semiotika istorii, semiotika kultury. Izbrannyje trudy I*. Moskva: Gnozis.
- Vermaseren, Maarten: 1960 – *Corpus inscriptionum et monumentorum religionis mithriacae*. Hague: Nijhof.
- Vidman, Ladislav: 1969 – *Sylloge inscriptionum religionis Isiacae et Sarapiacae*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Vovelle, Michel: 1977 – La religion populaire: problèmes et méthodes. *Le monde alpin et rhodanien*: 7–32.
- Wolf, Jiří: 2008 – Lidová zbožnost v Krušnohoří a Podkrušnohoří na počátku 19. století, několik předběžných poznámek k možnostem jejího studia a prezentace. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*: 3–18.
-

Contact: PhDr. Jiří Wolf, Muzeum města Duchcova, Masarykova 7, 419 01 Duchcov, e-mail: muzeum.duchcov@tiscali.cz.

PŘÍLOHY

Příloha číslo 1:

Částečný soupis 32 primárně dochovaných nápisů na drobných sakrálních památkách (sochy, sokly, kříže, sloupy) na Teplicku v 18. století v chronologickém pořadí (tak, jak je to obvyklé v CIB). Kulaté závorky jsou používány tam, kde jde o rozepsání použitých abreviatur. Hranaté závorky obsahují doplnění slov či jednotlivých liter v místech, kde je památka poškozena a primární text je nečitelný. K ediční praxi při vydávání nápisů srov.: Koch 1991. Vzhledem k tomu, že zpřístupněním nápisů podle uvedených zásad by příloha zbytněla natolik, že by počtem stran předčila vlastní text, byl rozsah omezen po vzoru „Corpus inscriptionum Poloniae“ a dalších obdobných epigrafických podniků. Uvedeny nejsou památky opatřené pouze letopočty.

1. Mirošovice, kostel sv. Vavřince, 1708, p. 4, 8 cm, humanistická minuskula, S(anctus) Ambrosius
2. Mirošovice, kostel sv. Vavřince, 1708, p. 4, 8 cm, humanistická minuskula, S(anctus) Gregorius
3. Mirošovice, kostel sv. Vavřince, 1708, p. 4, 8 cm, humanistická minuskula, S(anctus) Hieronymus
4. Mirošovice, kostel sv. Vavřince, 1708, p. 4, 8 cm, humanistická minuskula, S(anctus) Augustinus
5. Mstíšov, u kaple sv. Eustacha, 1708, p. 4 cm, kapitála, MARIA MANZ / ERIN 1708 / TEN 2 IVNII
6. Světec, u zámeckého parku, 1710, p. 3,5–4 cm, kapitála, DIESE SEVLERI HAT / GOTT VNT VNSEr / LIEBEN FRAVEN / ZV EHREN AVF/RICHTEN LASSEN / DIE GEMEIN SCHWATZ / ANNO 1710 / REN(OVIERT) 1787
7. Osek, náměstí, 1711, p. 2–5 cm, kapitála, A) S(ANCTO) JOANNI / OLIM AVGVSTAE / NVNC DEI ET DIVAE / ELEEMOSYNARIO / VT PATRIAM / PATRIAE PATER / OPIBVS ET OPE SVA / CAELIT(US) OPITVLANDO / SVBLEVET; B) JOAN(NES) CHRI(STOPHORUS) SCHRAM CUM A[NNA] / SAR[A] CUNJUGE A(NN)O 1711; C) PVRPVRATO / BOHEMORVM / TACITO / JOANNI / SILENTIARIO / VT PRO OSSECO / HABEAT ORANDO / APVD DEVM / SEMPER / OS SECVM
8. Světec, u kostela, 1715, p. 3,5cm, kapitála, ANNO 1715 / DEN . 24 . SEPD[E]/MPER. HAD TIE / GEM[EI]N. HOST/OMIZ T[IESE] ST/ATVE ZV EHRN / GOT VNSEr .D/WEN FRAVEN / VNT. TESEN H/EILIGEN PAT/RONES SEZE / LASSEN... / ZEIT... / EN .R... / GEORG .SVE.../GEHSWORE ... / IAKOB RAVE[R] / MATHIAS HO...
9. Štrbice, u silnice na Kostomlaty, 1724, p. 2,4cm, humanistická minuskula, Zur / Vntentlichen Dang / Barkeit vor der erlang/Te gnaDen hat Diese Sta/tuen zu Des

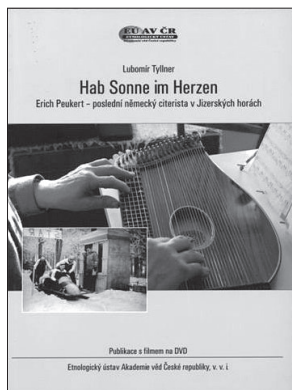
- WunDer/Thadigen heiligen Joan / Von Nepomu[k] / lasen ...von der ba .../eit...zogen / Jacob Goltsch Der Zeit / Richter zu Stirbitz / Den 16 May / Ano 1724
10. Teplice, zámecká zahrada, 1725, p.3–5 cm, kapitála, GOTT VND DER / HEILIGEN IVNG/FRAVEN VND / MARTYRIN BARBARAE HAT / DIESE STATVA AVFRICHTEN / LASSEN A(nn)o 1725 / AMBROS DAVID
 11. Modlany, hřbitov, 1725, 3,5–6,5 cm, kapitála, GOTT / UND DEM / H(EILIGEN) ANTONI / VON BADUA / ZU EHREN / HAT DIESE / STADUEN / AUFRICHTEN / LASSEN / DIE GEMEIN/WESCHEN / 1725
 12. Bílina, u kostela sv. Petra a Pavla, 1726, 3–6 cm, kapitála, A) HEILIGER / ANTON BITT / VIIR VNS / ...IN DER IEZT VND IN / DER STVND VNSERS ABSTERBENS AMEN; B) STIEFTER / ANTON BREISLER / 1726
 10. Bílina, u kostela sv. Petra a Pavla, 1726, p. 1,5–2,5 cm, 5,5 cm, kapitála, IN [HO] NOREM /... FLORIANI / A(NN)O T[OMINI] 1727
 13. Unčín, sídliště, 1731, p. 5 cm, kapitála, GOTT / UNDT DER / S.H.M. / GOTTES / H:L: / AUFRICHTEN / I:A:R / 1731
 14. Dražkov, cesta do Teplíc, 1734, p. 4,5–6 cm, kapitála, A) S(ANCTUS) ADALBERTVS; B) VENERATIONI / SANCTI ADALBERTI / PATRONI REGNI PATRIEQUE / NOSTRAE TUTORIS / HOC OPUS EXUSTRUI / ET FIERI FECIT / EXIGUA SUA OPERA / AETERNUS CLIENS / P(ATER) ADALBERTUS KUCZERA; C) GOTT VNT DEN HEILIGE(N) / ADALBERTIS ZV EHREN / HAT DIESES AVFGEPAVET / P: KVTSCHERA
 15. Modlany, u kostela, 1736, p. 4–5 cm, kapitála G.../D...S...U / ALLE GERICHTET / WORDEN / IN IAHR CHRISTI / 1736
 16. Kladruby, náves, 1738, p. 5,5 cm, kapitála, GOTT / VNT DEN HEILIGEN / IOHANNES NEPOMVC/ENE ZV EHRE HAT / DIESE STATVAE AVFRICHTEN LASSEN / IOHANNES RITTER / HERSCHAFTLICHER / ZIMERMEISTER IN / KRATEROB / IN IAHR / ANNO 1738 DEN / 9 DEN OCTOBER
 17. Bílina, u kostela sv. Petra a Pavla, 1741, p. 4–5 cm, kapitála, HONORI / TVRRIS / DAVIDICAE / TVRRIS EBVRNEAE / VIRGINIS ILLIBATAE / VERAЕ DEI PARAE
 18. Duchcov, zámecká zahrada, 1744, p. 2–3 cm, kapitála, A) H. FRANCISCI XAVERI. B(ITT) F(ÜR) U(NS); B) DIESE STATUA HAT ZU EHREN DER / ALLERHEILIGSTEN TREIFALTIGKEIT UNDER / HEILIGER FRANCISCI XAVERI ERBAUEN LA[SSEN]/ABRAHAN TAUCHER / BURGER AUS DUX; C) S(ANCTA) MARIA BITT FÜR UNS / DURCH IHRO HOCHWÜRDEN HERRN / DECHEDT PATER JOHANNES.JOSEPHUS / WAAGNER EINGEWIEHET DUX DEN 4 / JULYi A.[NNO] IAR 1744; D) DAS GNATEN BILT UNSER LIEBEN FRAUEN / WURTE A(NN)o 1618 DURCH TAMAHLIGEN HERRN / DAECHENT UON DUX UND HERRN PATER RECTOR UON / COMMETAU WEGEN TAMAHLIGEN KRIGENSTERMER / NACER DUX; E) S.JOHA [NNES]

19. Novosedlice, u hřbitova, 1746, p. 3,5–5 cm, kapitála, GOTT ZU [EHR]/EN hAT DIES[E] / STATUA AUF/[RICH]TEN LASSEN / ANDREAS [KAST]/TNER AUS [WE]/ISKIRCHLITZ / ANNO 17[4]6
20. Hrob, náměstí, 1752, p. 3–6,5 cm, kapitála, C.S.H. JOACHIM R.S. / MARIA UND ANNA / BÜTTET FÜR / UNS / ANNO 1752
21. Duchcov, zámecká zahrada, 1758, p. 1,5 a 4cm, kapitála (podle typu písma přetesanó v době restaurování 1857), GEWIDMET / VON / IOHANN WENZEL / HASS-MANN / A(NNO) 1758 / RENOVIRT A(NNO) 1857
22. Bílina, park, 1764, p. 5 cm, kapitála, A) O / HEILIGER / ANTONI / BITT / FÜR UNS; B) GOTT / UND DEN HEI/LIGEN ANTONI / ZU EHREN HAT / DIESES AUFRICH/TEN LASSEN / MARTIN / RISCHEL / A(NN)o 1764
23. Hudcov, polní cesta do Lahošti, 1764, p. 6cm, kapitála–humanistická minuskula, AttAlPERtUS / Luft KopFER / SCHMütt IN DÖEPLItz / ANNO 1764
24. Měrunice, u mostku na návsi, 1765, p. 3–5 cm, kapitála, A) S(ANCTE) JOHANE / [ORA PRO] NOB[IS]; B) GOTT / VND DEN HEILIGEN / ANTONI ZV EHREN / HATT LASSEN AVF/[RI]CHTEN LVDTMILLA / NOWACKIN, DEN 2 / OCTO-BER / 1765
25. Jeníkov, na mostku, p. 5 cm, kapitála, S(ANCTUS) / LEONARDUS / ABBAS / 1768
26. Osek, sokl u domu, 1770, kapitála, 1770 / A(NTON) N(EPOMUK) W(ALTER) B(URGRAF)
27. Dubí, Tovární ulice, 1780, p. 1,5cm, 3 cm, humanistická minuskula, Zu Ehren / Der Allerheiligsten / Dreifaltigkeit Auf/richten.../ Anno 1780
28. Duchcov, u kaple sv. Barbory, 18. století, p. 3–5 cm, kapitála, WAHR IST S(ANCTI) JOHANIS / ZUNG / IST ANOCH UNVERWESEN / ABER FRAGE NICHT WA-RUMB / SIE IST REDEND UND STUM / GEWESEN
29. Duchcov, u zámku, 18. století, p. 1,5 a 2 cm, kapitála, DIR / WENCESLAE / LANDS-FÜRSTEN / DISS WEYHE / DEIN BÖHMISCH VATTER/LAND / SCHUTZ HALT IN GUTEN/STAND ALS DUX UND FÜRST / DES DUX MEIN / BESONDERS AVCH PATRON WOLST SEIN
30. Hrob, náměstí, 18. století, p. 4,5 cm, kapitála, HEILIGER IOSEBH / BÜT FÜR / UNS / II F
31. Krupka, náměstí, 18. století, p. 6 cm, humanistická minuskula, kapitála, A) FUErat nUnC est / seMperqUe erit / DIVus xaVerIUS / CIVI tatIs In peste / PatronUs hoc est; B) Voto XaVerlano / eMisso Lues hic / DesIlt 1680 / DiVO XaVerIo / StatuaM hanc / exstiVI CUra/vit Joannes IosephUs Tizetz
32. Osek, silnice na Duchcov, 18. století, p. 3–4 cm, kapitála, A) SOLCHEEHR / H- BEN ALLE / HEILIGE / GOTTES / PSAL(M) 149 V(ERS) 9; B) O HEILIGER VALENTINE / STEHE BEI GOTT VNS ERHOR / DEINEN DIENERN / NEBST GOTTES SEEGEN / STETE GESVNDHEIT / BESCHER...; C) ALSO VERE-HRET / SEI HEILIGEN / PATRON / IOSEPH WOLFF / IM STIFFT / CLOSTER OSSECK / GASTGEBER

Příloha číslo 2:

Přehledná tabulka početnosti výskytu jmen světců na nalezených nápisových textech z Teplicka v 18. století

Jméno svěťce	Početnost výskytu v nápisích	Rok vzniku nápisu (pokud je znám)
sv. Jan Nepomucký	8	1711, 1716, 1724, 1734, 1738, 1758, 1793
sv. Antonín Paduánský	4	1725, 1726, 1764, 1765
sv. František Xaverský	2	1744, 1762
sv. Barbora	2	1725, 1793
sv. Pavel	2	1714, 1797
sv. Florian	2	1727
sv. Josef	2	
sv. Theodor	2	1732
sv. Augustin	1	1708
sv. Ambrož	1	1708
sv. Bernard	1	1701
sv. Ignác z Loyoly	1	1702
sv. Jeroným	1	1708
sv. Leonard	1	1768
sv. Řehoř Veliký	1	1708
sv. Stanislav	1	1730
sv. Václav	1	
sv. Valentin	1	
sv. Vojtěch	1	1734
bl. Vintíř	1	
sv. Columbus (?)	1	1750
sv. Anna, sv. Jáchym, P. Marie	1	1752

**Lubomír Tyllner: Hab Sonne im Herzen.
Erich Peukert – poslední německý
citerista v Jizerských horách.**

Vydal Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.,
Praha 2009, 102 s.

Příloha DVD, anglické a německé resumé.

Portrét německého citeristy Ericha Peukerta (*1930), publikace je věnovaná jeho životním osudům, hudebnímu repertoáru a sportovní dráze. Samostatné kapitoly jsou věnovány historii a vývoji citery.

Knihu doplňuje DVD s rozhovory s E. Peukertem a ukázkami jeho hry na citeru.

ISBN 978-80-87112-29-8

CENA 190 Kč

**Mariana Pfliegerová Narendra: Matky královny
a synové vyslanci na cestách do světa a zpátky.
Matrilinearita, migrace a identita u indonéských
Minangkabau.**

Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2009, 361 s.

Rejstřík, slovníček pojmů, anglické resumé.

Monografie, která se opírá o původní terénní výzkum i o studium historie, literatury a ústní slovesnosti, formou hutného etnografického popisu představuje významné indonéské etnikum Minangkabau. Zaměřuje se přitom na zkoumání souvislosti mezi autochtonní kulturní logikou matriarchátu s jeho specifickou konceptualizací mužských a ženských rolí a institucionalizovanou mužskou migrací, která v průběhu 20. století vedla k formování charakteristických minangských translokálních komunit, tvořených vesnickými jádry a rozsáhlými městskými diasporami. Sleduje interakci autochtonních kulturních modelů s vnějšími kulturními vlivy zprostředkovanými ve vesnickém prostředí navracevšími se migranty.

ISBN 978-80-87112-26-7

CENA 340 Kč

Objednávky vyřizuje: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Na Florenci 3, 110 00 Praha 1,
tel. 234 612 611, e-mail: gergelova@eu.cas.cz

„DIE DREIKAISERECKE“ ALS ELEMENT DES SOZIALEN GEDÄCHTNISSES DER EINWOHNER VON MYSLOWITZ

GRZEGORZ ODOJ

„Triangle of the Three Emperors“ (Die Dreikaiserecke) as an aspect of social memory of the inhabitants of Mysłowic (Myslowitz)

Abstract: For the inhabitants of the town of Mysłowic acquires special importance the place called „Triangle of the Three Emperors“, where in the years 1845–1918 intersected the borders of three empires – Russia, Austria and Prussia. The three-fold boundary represented for many decades the sphere of constant economic, cultural and social exchange and cultural and civilisational interpenetration. Thanks to the „triangle“ was Mysłowice known all over Europe as well as on other continents and attracted thousands of tourists. The surroundings of the „Triangle of the Three Emperors“ were endowed with excellent touristic and recreational infrastructure. Nowadays this legendary place is neglected and does not remind of its former importance. However, it is still being visited by groups of tourists and hosts occasional meetings and historical commemorations. Within the town there are numerous symbolic references to the „Triangle of the Three Emperors“. The municipal council recently devised a plan to transform the „Triangle“ into a showroom of the town and constituent part of its advertising campaign. The „Triangle of the Three Emperors“ instigates emotions and acquires a prominent place in the social memory of the inhabitants of Mysłowic, as it is part of the local historical tradition. On the background of the European history it acquires its historical importance and local relevance. Through its intimate relation to local history it evokes the images of the past glory of the town. The „Triangle of the Three Emperors“ surpasses in importance the remaining parts of the town and corroborates positively the social integrity of its inhabitants. Its symbolic importance can in a crucial way influence the processes of change and creation of social consciousness, responding to the unified vision of the future, and at the same time the creation of contemporary identity of the town, relieved from existing stigma of industrialization.

Key words: Triangle of the Three Emperors / Trójkąt Trzech Cesarzy / Die Dreikaiserecke, collective memory, local identity, places of memory.

Jeder sozialen Gruppe, die über viele Generationen existiert, wird ein gemeinschaftliches Gedächtnis ihrer eigenen Vergangenheit zugeschrieben. Soziale

Erinnerungen an die gemeinsame Vergangenheit, die eigentlich eine im Bewusstsein fortbestehende Form der Geschichte sind, stellen ein eigenartiges Zusammenspiel der Vorstellungen über die Geschichte der sozialen Gesamtheit dar. Die Inhalte dieser Geschichtsform unterliegen dabei ständiger Selektion, Interpretation und Reinterpretation aufgrund von Schemen, die der jeweils gegebenen Kultur eigen sind. Das Bewusstsein der gemeinsamen Vergangenheit ist jedoch nicht nur das Bewusstsein eines gemeinsamen Verharrens in der Zeit, sondern auch ein gemeinsames Repertoire symbolischer Zeichen, die ein wichtiges Übermittlungsinstrument für die in der Gruppe geltenden Verhaltensmuster und Werte sind. Sie helfen auch, gesellschaftliche Bande zu bilden, und sind auch etwas, wodurch sich die Gruppe auszeichnen kann (Szacka 1995: 68–70). Wesentliche Elemente, die im gemeinschaftlichen Gedächtnis der Einwohner bestimmter Städte existieren, sind solche Fragmente ihrer Umwelt, die zahlreiche geschichtliche, kulturelle und soziale Inhalte in sich bergen und deren Bedeutung mit Ehre oder sogar Pietät verbunden ist. Man kann hier sogar von der eigenen Tradition eines Ortes sprechen, die einen Teil der Geschichte der Gesamtheit bildet, der Nachwelt als solche überliefert wird und im kulturellen Bild der Stadt sichtbar ist (Pawłowska 2001). Im Hinblick auf die außerordentliche Bedeutungsintensität kreieren diese Orte Gruppenidentität und Selbstbild der Einwohner. Zugleich tragen sie zur Entstehung eines festen Stadtbildes im menschlichen Bewusstsein bei, das zahlreiche symbolische Bezüge beinhaltet. Nach dem französischen Historiker Pierre Nora ist für solche Orte die Bezeichnung „Gedenkorte“ (*lieux de memoire*) (Nora 2007) begründet, denn sie sind im gemeinsamen Gedächtnis gespeichert und enthalten viele, oft sehr starke Empfindungen, Eindrücke und Emotionen, die sich sowohl auf Vergangenes als auch auf Gegenwärtiges und Zukünftiges beziehen.

Für die Einwohner von Myslowitz¹ ist der Ort, der umgangssprachlich als „Dreikaisereck“² bezeichnet wird, von großer Bedeutsamkeit. Denn hier, an der

¹ Myslowitz ist eine Stadt in Südpolen, in der Woiwodschaft Schlesien, an der Grenze von Schlesien und Zagłębie Dąbrowskie (Dombrowaer Kohlenbecken), im zentralen Teil der Agglomeration des Oberschlesischen Industriegebietes. Auf dem 66 km² großen Gebiet wohnen fast 80 Tausend Einwohner. Die bisherige Dominanz der Förderindustrie wird durch neue Wirtschaftszweige verdrängt: z.B. Warenvertriebszentren, neue Technologien, Elektronik und Computer. Sie gehört zu den ältesten Städten in Oberschlesien. Erste Erwähnungen über Myslowitz erschienen schon im XIII. Jahrhundert. Das Stadtrecht erhielt Myslowitz erst im Jahr 1360, und aus dieser Zeit stammt auch die erste Notiz im Dokument von Herzog Nikolaus von Ratibor-Troppau, in der Myslowitz als eine nach dem deutschen Recht organisierte Stadt bezeichnet wird. Aus der Urkunde ergibt sich, dass Myslowitz damals im Herzogtum Ratibor lag und als Teil von Schlesien dem böhmischen König unterlag.

² Die übliche Bezeichnung „Trójkał Trzech Cesarzy“ (deutsch: *Dreikaisereck*) ist eine falsche Übersetzung des deutschen Namens dieses Gebietes, nämlich „Dreikaiserecke“ (poln. *Kał Trzech Cesarzy*).

Mündung der Weißen Przemsza in die Schwarze Przemsza, befand sich in den Jahren 1846–1918 die Grenze zwischen den drei damaligen europäischen Monarchien: Russland, Österreich und Preußen. Die Stadt Mysłowice, die nach dem Wiener Kongress Grenzstadt wurde, erlebte in dieser Zeit ihren größten ökonomischen und wirtschaftlichen Aufschwung. Als internationaler Eisenbahnknotenpunkt war Mysłowice das Zentrum eines regen Handels- und Passagierverkehrs (Sulik 1977: 58–82). Die Grenzen im Dreiländereck hatten weniger eine trennende Wirkung, sondern brachten dem Gebiet vielmehr einen ständigen wirtschaftlichen, kulturellen und sozialen Wandel und machten es zu einem Ort der jahrzehntelangen kulturellen und zivilisatorischen Diffusion.

„Die Dreikaiserecke“ war nicht nur in Europa, sondern auch auf anderen Kontinenten bekannt und gestaltete sich im Laufe der Zeit zu einem attraktiven Anziehungspunkt für den Fremdenverkehr. Das brachte natürlich den Händlern und Restaurantbesitzern aus Mysłowice Vorteil und Nutzen. In Jahren 1890–1914 strömten große Besuchermengen nach Mysłowice. Sie kamen nicht nur aus Ober- und Niederschlesien, sondern auch aus Deutschland, Frankreich, aus der Schweiz, Belgien und Holland, wie viele bis heute erhaltene Postkarten, die von hier abgesandt wurden, beweisen. Schätzungen zufolge kamen jede Woche achttausend Touristen mit dem Zug nach Mysłowice (Pleszyniak 2007: 20). Die Menschen spazierten scharenweise durch eine grüne Allee – Promenade genannt – zur Dreikaiserecke. Entlang der Promenade befanden sich zahlreiche kleine Geschäfte, in denen Souvenirs verkauft wurden, wie z.B. Ansichtskarten mit Bildern des Reichskaisers, des österreichisch-ungarischen Kaisers und des russischen Zaren, Aschenbecher, Vasen, verglaste Ansichtskarten mit der Dreikaiserecke, Bilder oder zierliche Statuetten des Bismarckturms (Sulik 1995a). Eine große Attraktion für die Ankömmlinge war eine am Anfang der Promenade, in der Nähe des Bahnhofs befindliche Registrierstation, an der sich Emigranten, die nach Nord- oder Südamerika wollten, sowie Interessenten, die zu landwirtschaftlichen Saisonarbeiten nach Europa reisen wollten, registrieren lassen konnten. Den Touristen bot sich hier das Bild eines echten multikulturellen Schmelztiegels, denn sie sahen hier Tausende arme Vertreter verschiedenster Nationen und ethnischer Gruppen, die hier auf die Erledigung ihrer Ausreiseformalitäten warteten. Die vielen Menschen mit ihren bunten Kleidern, verschiedensten Kopfbedeckungen und Schuhen und das Gewirr unterschiedlichster Sprachen erweckte natürlich die Neugier der Einwohner von Mysłowice und seiner Gäste. Wenn man die Promenade weiter entlang ging, kam man hinter einem dichten, schattigen Birkenwäldchen schließlich an eine hier in der Gegend bekannte Quelle, deren Wasser

noch in der Nachkriegszeit durch seine außerordentliche Qualität berühmt war. Hier, an dieser Stelle, soll der lokalen Legende nach das Zusammentreffen der drei Kaiser stattgefunden haben. Hier sollen sie, ihre goldenen Becher mit dem hiesigen reinen Quellwasser gefüllt, einen Toast ausgebracht und damit die endgültige Festlegung der Grenzen ihrer Reiche, die unweit von hier am Zusammenfluss der Weißen und der Schwarzen Przemsas aufeinandertrafen, gefeiert haben. Auf diese Weise sollte auch feierlich die neue Ordnung Europas besiegelt und gegenseitige friedliche Absichten bekräftigt werden. Erwähnt sei hier auch, dass die Quelle ein Motiv darstellt, das in vielen Mythen und Legenden zu finden ist. Als Ursprungsort von Flüssen ist sie sehr stark mit der Wasser- und Fluss-Symbolik verbunden, so symbolisiert sie u. a. Erneuerung (Kopaliński 1999: 501), taucht aber auch in den Vorstellungen über Mittelpunkt und aktiven Anfang auf (Cirlot 2000: 492). Wir haben es also in dieser Legende mit einem universellen Symbol mit vielfältiger Bedeutung zu tun. Die Quelle an der Promenade in Myslowitz war ursprünglich nicht eingezäunt. Heute ist sie von einem Metallzaun umgeben und in ihrer Nähe stehen Bänke. Neben der Quelle wurde ein großes Holzkreuz mit einer Christus-Figur aufgestellt. Die Austrittsstelle des Wassers ist mit einem gußeisernen Löwenkopf, dem Symbol der Macht, verziert. Der alten Überlieferung zufolge bezieht sich diese Symbolik auf die Kaiser, die sich selbst als die Löwen Europas betrachteten (Witecka 2008: 40). Die Einwohner von Myslowitz besuchen diesen Ort gern auf ihren Spaziergängen. Trotz des geltenden Verbotes wird das Quellwasser von einigen getrunken, von anderen in Flaschen abgefüllt und mit nach Hause genommen, jeweils in der Überzeugung, dass es Heilkraft besitze.

Das Gebiet um die Dreikaiserecke herum – die Visitenkarte der Stadt Myslowitz – war ästhetisch gestaltet und hatte eine gute touristische Infrastruktur. Es gab Ausflugsgaststätten, Bier- und Weinstuben. Das vornehme Restaurant „Zur Drei-Kaiser-Ecke“ verfügte zudem über einen großen Tanzsaal und eine Theaterbühne. Hinter dem Gebäude befand sich ein großer Vergnügungsgarten mit Tischen und Bänken für einige hundert Gäste. Im Sommer fanden hier Orchester- und Chorkonzerte, Sportveranstaltungen und auch zahlreiche andere Wettbewerbe statt. Das Restaurant bot außerdem Übernachtungsmöglichkeiten in Hotelzimmern, die sich im Obergeschoss des Gebäudes befanden, an. Auf Dampfern und Ausflugsbooten konnte man eine Rundfahrt auf der Przemsas machen. Sehr populär waren auch Kutschfahrten. An Verkaufsständen am Ufer der Przemsas wurde Obst, Gemüse und Fleisch verkauft. Direkt am Grenzpunkt der drei Kaiserreiche standen drei ansehnliche Grenzpfähle mit imposanten schwarzen Adlern, den Wappentieren der

drei Eroberungsmächte. Die Reiseführer pflegten den Besuchern an dieser Stelle zu sagen: „Hier treffen die drei größten irdischen Königreiche der Welt und ein Himmelreich aufeinander“ (Woźniczko 2008). Der gesamte Komplex der Dreikaiserecke war von dem nahegelegenen Hügel aus gut sichtbar. Herr Prof. Richard Knötel, Einwohner von Myslowitz, hat seine Eindrücke von diesem Ort wie folgt beschrieben: „Von dem Hügel auf der deutschen Seite bietet sich ein schöner Blick auf das Przemsa-Tal mit seiner schönen Landschaft. Das Panorama dieses auf der Welt einzigartigen Ortes war aus geographischer, historischer und kultureller Sicht sehr interessant. ‚Die Dreikaiserreichsecke‘ war ein Gebiet, das den Ausflüglern viele Sehenswürdigkeiten bieten konnte.“ (Zitat nach: Sulik 2000: 120) Dominierend war die riesige Eisenbahnbrücke über den Fluß Przemsa, auf der von österreichischen und deutschen Gendarmen und Zöllnern die vom Bahnhof in Myslowitz kommenden Züge abgefertigt wurden. Am Ufer der Schwarzen Przemsa, in dem von Russland besetzten Teil, konnte man zaristische Gardisten sehen, die zu Fuß oder zu Pferde an der Grenzzone patrouillierten. Von beeindruckender Wirkung auf die Besucher war der 22 Meter hohe Bismarckturm. Dieses monumentale Bauwerk sollte das Symbol der Macht und der Herrschaft Deutschlands in Oberschlesien darstellen. Über einen Treppenaufstieg im Inneren des Turmes gelangte man auf eine Aussichtsterrasse, von der man das gesamte Grenzgebiet überschauen und bei guter Fernsicht sogar Krakau sehen konnte (Kusz-Drozdowska 2001). Nach Angaben des zeitgenössischen Historikers von Myslowice, Alfred Sulik, wurde von den Touristen, die die Dreikaiserecke beschrieben, immer wieder hervorgehoben, dass dies ein besonderer Ort im oberschlesischen Industriebecken sei. „Während die Mehrheit der Ortschaften Oberschlesiens zunehmend unter dem Lärm der Dampfhämmer und der Luftverschmutzung aus den rauchenden Schornsteinen der Hüttenwerke litt, herrschte im Gebiet der Dreikaiserecke eine fast feierliche, idyllische Ruhe, die nur von Zeit zu Zeit durch kleine, mit illegaler Grenzüberschreitung und Schmuggelversuchen verbundene Ereignisse oder kurze Kämpfe zwischen Schmugglern und russischen Soldaten der Grenzwahe gestört wurde.“ (Sulik 1995b)

Eine besondere Attraktion für die Besucher der Dreikaiserecke war ein Ausflug in das österreichische Teilungsgebiet. Schon unmittelbar nach der Überschreitung des für Fußgänger bestimmten Grenzübergangs auf der Brücke über die Przemsa konnten die Besucher große Kulturunterschiede beobachten und das sprichwörtliche „galizische Elend“ mit seinen erbärmlichen verfallenen Holzhütten und ärmlich gekleideten bettelnden Kindern mit eigenen

Augen sehen. Wollte man in das russische Teilungsgebiet, musste man über eine lange Holzbrücke die Schwarze Przemsza überqueren und sich dann einer ausführlichen Zollkontrolle unterziehen. Nach der Überschreitung der russischen Grenze erreichten die Touristen das Städtchen Modrzejów. Hier wurden sie, verglichen mit den preußischen Standards, von einem äußerst schlechten Lebensniveau der dortigen Einwohner überrascht. Die Menschen waren vorwiegend orthodoxe Juden und betrieben Handwerk und Handel in primitiven Geschäften oder Marktbuden. Auch hier waren Bettler zu sehen. Diese riesigen sozialen und kulturellen Kontraste, die auf der Welt selten mit so großer Intensität in einem so kleinen Gebiet aufeinanderprallen, verliehen diesem Ort an der Grenze der drei Imperien ein besonderes Lokalkolorit, so dass er allgemein für einen ungewöhnlichen Ort gehalten wurde (Sulik 2004: 102). Multikulturalität und Vielfalt gaben der „Dreikaiserecke“ ein so eigenartiges und faszinierendes Gepräge, dass sie häufig mit dem biblischen Babylon verglichen wurde. Als Beispiel sei ein charakteristischer Text angeführt, der sich auf einer aus dieser Zeit stammenden Ansichtskarte befand (ausgegeben ca. 1913) befand (Studencki – Węcel 2008: 12–13):

Hier ist's wie in Babylon
So ein Sprachgewirre
Österreichisch- Deutsch-und Russische Nation
Soldaten und Waffengeklirre
Grenzbeamte halten Wacht
Aus drei Kaiserreichen
Für den Zoll-s'ist ja ihr Recht
Niemand kann entweichen!
Der Rubel, Mark und auch die Krone,
Kopeken, Groschen sind nicht ohne-
Spiel'n überall 'ne Rolle!
Das ist ein internationales Leben
Wie man es selten findet.
Man kann auch hier viel Geld ausgeben,
Das Gold wird dünn und schwindet!-
Drei-Kaiserreichsecke weltbekannt
Von dort wird dieser Gruss gesand
Wo drei Kronadler wachen!

Die Blütezeit der Dreikaiserecke dauerte bis zum Ende des Ersten Weltkrieges. Deutschlands Niederlage, der Zusammenbruch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie, die Revolution in Russland, der schlesische Aufstand und das Plebiszit in Oberschlesien führten dazu, dass es 1922 keine Grenzen mehr zwischen den Eroberungsstaaten und Preußen gab, und somit hörte auch „die Dreikaiserecke“ auf zu existieren. Während der ganzen Zwischenkriegszeit war der Hügel mit dem Bismarckturm in der Nähe der Dreikaiserecke bei gutem Wetter ein beliebtes Ausflugsziel und Erholungsort für die Einwohner von Myslowitz. Der Bismarckturm und auch der Hügel wurden später nach Tadeusz Kosciuszko benannt. „Heute fällt es vielleicht schwer zu glauben, aber an manchen Sommertagen konnte man hier nur schwer einen Platz zum Liegen finden. Die Gitarre war in jener Zeit schon ein populäres Instrument und oft konnte man sie in Gruppen von spazieren gehenden oder biwakierenden jungen Leuten sehen. Hier und auf dem Kosciuszko-Hügel – wie auch die Promenade entlang – konnte man am Wochenende bis spät in den Abend Singen mit Gitarrebegleitung hören“ – sagt Jan Majewski, Einwohner von Myslowice (Majewski 1995). 1938 wurde der Steinturm auf Anweisung des Stadtrates von Myslowitz abgerissen. Die verbliebenen Steinblöcke wurden zum Treppenaufbau in der Kirche der Schmerzhaften Gottesmutter in Brzezkwice (heute ein Stadtteil von Myslowice) und beim Bau der König-Christi-Domkirche in Katowice verwendet. Während der Hitler-Okkupation wurde der populäre Spazierweg nur selten besucht. 1944, vor der Offensive der russischen Truppen, wurden von den Deutschen auf dem Kosciuszko-Hügel (der von den Myslowitzer Einwohnern weiterhin „Dreikaiserecke“ genannt wurde) Schützengräben und Panzersperren angelegt. Da der Ort nach dem Krieg teilweise verwüstet war, verlor er langsam seine Bedeutung als Ausflugsziel. In der Zeit Volkspolens geriet die Dreikaiserecke dann ganz in Vergessenheit.³ Nur von wenigen Lehrern aus Myslowitzer Schulen wurde der Ort noch sporadisch im Geschichtsunterricht erwähnt. Dieser einst international berühmte, sagenumwobene und fast magische Ort, an dem früher das Leben pulsierte, verwahrloste und wurde von Unkraut überwuchert. Er hatte seinen alten Charme eingebüßt und war bei den Myslowitzer Einwohnern für lange Zeit in Vergessenheit geraten, d.h. er gehörte nicht mehr ihrem sozialen Gedächtnis an.

³ In Monografien, die in dieser Zeit herausgegeben wurden, sind nur lakonische Erwähnungen über die Dreikaiserecke finden (siehe: *Szkice z dziejów Mysłowic*, 1961 / deutsch: *Skizzen aus der Geschichte von Myslowitz*, 1961; *Mysłowice. Zarys rozwoju miasta*, 1977 / *Myslowitz. Abriss der Stadtentwicklung*, 1977). Im Buch von W. Pochmara aus dem Jahr 1963 befindet sich nur eine Abbildung mit der Unterschrift: „Die berühmte Dreikaiserecke bei Myslowitz, am Zusammenfluss der Weißen und der Schwarzen Przemsza.“ (Pochmara 1963)

In den neunziger Jahren des vergangenen Jahrhunderts kam es in Polen zur Renaissance dieser Lokalitäten. Zum Teil wurde das als die Suche nach verlorener kultureller Identität durch immer größere Menschenmassen, die aus ihren lokalen Gesellschaften herausgerissen worden waren, interpretiert (Jałowiecki 1989: 86). Die Verwurzelung, d.h. das sowohl im Individuum als auch in einer Gruppe bestehendem Bewusstsein, dass man einem bestimmten Ort auf der Welt angehört, ist eine wesentliche Eigenschaft der Identität. Nach Małgorzata Melchior ist für die Bestimmung der eigenen Identität die Bestimmung der räumlichen Zugehörigkeit unentbehrlich. Diese ist mit dem Wissen um die eigenen Wurzeln verbunden, d.h. mit dem Wissen über die eigene Herkunft im sozialen, historischen und kulturellen Sinne (Melchior 1990: 27). Ein melancholischer Ausdruck der Sehnsucht der Städtebewohner nach ihren verlorengegangenen Wurzeln ist zweifelsohne auch die Suche nach Orten oder die Wiederentdeckung von Orten, die Ryszard Kantor in der Skizze über die Krakauer Planten (Kantor 1989: 53) „Erinnerungszeichen“ genannt hat. Diese Orte sind besonders stark mit symbolischen Inhalten geladen, und die Identifizierung mit diesen spielt eine wichtige Rolle im Prozess der Bildung und Festigung des Identitätsgefühls mit der ganzen Stadt, ihrer Kultur und ihrer Geschichte. So ein Ort ist mit Sicherheit auch die „Dreikaiserecke“. Seit Anfang der neunziger Jahre des 20. Jahrhunderts beginnt auch sie wieder, einen wichtigen Platz im Bewusstsein der Myslowitzer Einwohner einzunehmen. In der Stadt findet man viele symbolische Verweise auf die Dreikaiserecke. Zahlreiche Reproduktionen alter Ansichtskarten mit dem Panorama der Dreikaiserecke werden angeboten. Die Dreikaiserecke und mit ihr verbundene Motive werden auf Gelegenheitsdrucksachen, Gedenkmarken, Buttons oder auf Umschlägen von Publikationen der Stadt dargestellt. In der Lokalpresse erscheinen regelmäßig schön illustrierte Aufsätze über die historische Rolle und Bedeutung der „Dreikaiserecke“. Das bestätigt die bekannte These, dass die Wichtigkeit einzelner Stadtteile von der Häufigkeit, mit der sie auf den verschiedensten Fotos erscheinen, bestimmt wird. Die auf diese Weise entstehende Pyramide der Volksbeliebtheit der am häufigsten reproduzierten Stadtgebiete hat somit bedeutenden Einfluss auf das im Sozialbewusstsein entstehende Stadtbild (Wallis 1979: 103–104). Es gibt Gaststätten, die mit ihrem Namen auf die Dreikaiserecke Bezug nehmen, wie z.B. das Restaurant „Zum Rathaus. Drei-Kaiser-Küche“ („Pod Ratuszem. Kuchnia Trzech Cesarzy“), „Zum Kaiser“ („Cesarz“), die Bar „Dreieck“ („Trójkąt“) oder das Gasthaus „Bismarckhof“ („Dwór Bismarcka“), das sich unweit von der Stelle befindet, an der einst der Bismarckturm stand. In der Nähe des Gasthauses gibt es ein Lebensmittelgeschäft namens „Bismarck-

et“. Es sei auch erwähnt, dass das Restaurant „Zum Rathaus. Drei-Kaiser-Küche“ mit Original-Möbeln und Gebrauchsgegenständen aus der Epoche, in der Mysłowitz ein Ort des Zusammentreffens der drei Mächte war, ausgestattet ist. Auf die Ausstattung aus dem 19. Jahrhundert ist auch die Speiskarte abgestimmt, in der solche Spezialitäten wie „Franz Josef’s Stolz“ („Duma Franciszka Józefa“), „Wilhelmschatz“ („Skarb Wilhelma“) oder „Drei-Kaiser-Salat“ („Sałatka Trzech Cesarzy“) angeboten werden. Im Stadtzentrum gibt es eine Buchhandlung, die sich „Drei-Kaiser-Brunnen“ nennt. In einem Interview für die Zeitung „Życie Mysłowic“ hat die Inhaberin, Frau Bożena Król, dargestellt, warum sie im Namen ihrer Buchhandlung auf das Wort „Dreieck“ verzichtet hat. Hier ein Ausschnitt aus diesem Gespräch: „Nicht weit von hier befindet sich die Dreikaiserecke, der Ort, an dem die Grenzen der drei Teilungsgebiete waren, – ein Symbol der Teilung und des Bösen. Aber wenn man das mal aus einer anderen Perspektive betrachtet, ist es auch das Symbol des Zusammentreffens dreier verschiedener Kulturen, die sich vor und nach der Teilung [...] in unserer polnischen Kultur verbunden und vermischt haben... Und das Buch ist im Leben des Menschen wie ein Brunnen in der Wüste, und wie ein Brunnen verbindet es diejenigen, die aus ihm schöpfen. [...] In dem Namen ‚Drei-Kaiser-Brunnen‘ liegt etwas von der Sehnsucht nach dem heute mythologisierten Typ der geistigen Kultur, die in der Dämmerung des Österreichisch-Ungarischen Imperiums bestand.“ (Suchanek 1991) Auf den Seiten eines anderen Mysłowitzer Periodikums finden wir für den Namen einer der Mysłowitzer Kulturinstitutionen folgende Interpretation: „Die kulturelle Tätigkeit des Mysłowitzer Zentrums für Kultur und Kunst, das den Namen ‚Trójkąt‘ (*Dreieck*) trägt, kann ein Beweis dafür sein, dass man bestrebt ist, alte, durch die Teilungen Polens eingeführte Antagonismen und künstliche Aufteilungen zu überwinden.“ Und in demselben Artikel lesen wir an anderer Stelle: „Die Dreikaiserecke ist ein Ort, der an die Teilung Polens und an den Sieg derjenigen erinnert, denen die Einheit egal war, die ein autonomes und starkes Polen nicht sehen wollten, die Polen eigentlich auf der Europakarte überhaupt nicht sehen wollten. Ich denke, dass es heute, da wir immer häufiger zu diesen Namen zurückkehren, eher eine Warnung sein soll, und man könnte sich die Frage stellen, ob es sich lohnt, die in unserem Gedächtnis eingeschlafenen Dämonen wieder zu erwecken? Ich bin der Meinung, dass es sich immer lohnt, Spuren der eigenen Geschichte zu suchen. Es ist für uns zwar nicht immer angenehm, aber es ist immer lehrreich. Kann die Dreikaiserecke – ehemals Symbol des Hochmuts und der Sicherheit der Eroberungsstaaten [...] – heute ein Symbol der Überwindung unserer alten Schwächen sein?“ (Stadler 1998)

Der Ort, an dem früher die Grenzen von Preußen, Russland und Österreich aufeinandertrafen, macht heute keinen guten Eindruck und von seinem alten Ruhm ist nichts geblieben. Er ist verwahrlost und relativ schlecht zu finden. Trotzdem ist er ein Magnet für die Einwohner von Myslowitz, besonders für die jungen Leute, denn diese wollen den Ort, von dem in letzter Zeit so viel zu hören ist, mit eigenen Augen sehen. Auch Touristen kommen an diesen Ort (nicht selten sind deutsche Touristen zu sehen) oder Teilnehmer verschiedenster Treffen, auch ist er häufiges Ziel von Wanderungen und Fahrradausflügen. Oft wird bei diesen Zusammenkünften und Gelegenheiten die Symbolik des Ortes genutzt. Erwähnt werden kann in diesem Zusammenhang z.B. die am 13. Oktober 2008 begangene Feier zum 160. Jubiläum der ersten Zugdurchfahrt auf der Strecke zwischen Krakau und Oberschlesien. Im Rahmen der Feierlichkeiten fand ein Festumzug an den Ort statt, an dem früher die Grenzen der drei Mächte und zugleich auch drei Eisenbahnlinien aufeinandertrafen. Die Schüler der Myslowitzer Schulen präsentierten sich aus diesem Anlass in historischen Kostümen aus der Wendezeit des 19. und 20. Jahrhunderts. Auch das im vergangenen Jahr veranstaltete „Integrationspicknick“ zwischen den an beiden Ufern der Przemsa wohnenden Schlesiern und Zagłębiacy (Einwohner des Dombrowaer Kohlebeckens – poln. Zagłębie), mit einem Angebot typischer Speisen aus diesen beiden Regionen, ist erwähnenswert. In einem Appell protestierten die Teilnehmer des Treffens gegen den Namen des Oberschlesischen Metropolenverbunds (poln. *Górnośląski Związek Metropolitalny*) „Silesia“, da das Gebiet Zagłębie mit seinem eigenen Charakter in diesem Namen des Verbunds⁴ keine ausreichende Berücksichtigung findet. Im selben Jahr fand in Myslowitz ein gesamtpolnisches Seminar für Behinderte statt. Bei einer gemeinsamen Wanderung der Teilnehmer zur Dreikaiserecke wurde hier in Anwesenheit von Vertretern der Stadt ein Denkmal enthüllt, das an das schwierige Schicksal dieses Gebietes erinnern soll. Während der V. Rallye „Zu Fuß um die Dreikaiserecke“ im Mai 2008 wurde am ehemaligen Ort des Zusammentreffens der drei Teilungsgebiete ein Lapidarium eröffnet, in dem Reste von Steinskulpturen, Denkmälern und Denkmalgebäuden aus dem Stadtgebiet gesammelt werden. Als vor zwei Jahren in Myslowitz zum ersten Mal, im Rahmen der seit über 50 Jahren von der Mehrheit der Staaten des Alten Kontinents organisierten Tage des europäischen Kulturerbes, die Tage des Oberschlesischen Kulturerbes veranstaltet wurden, war die Dreikaiserecke der erste Anlaufpunkt des historischen Stadtrundgangs

⁴ Zum 2007 gegründeten Oberschlesischen Metropolenverbund gehören Städte, die sich auf dem Gebiet der Konurbation Schlesien und Dombrowaer Kohlebecken befinden. Der Verbund hat die Verbesserung der Agglomerationsverwaltung, die Stärkung der Wettbewerbsfähigkeit der Städte und die Koordination der regionalen Förderung zu Ziel.

für alle Veranstaltungsteilnehmer. Auf großes Interesse stieß auch der Dreikaiserecke-Strassen-und-Geländelauf, der regelmäßig im Rahmen der „Mysłowitzer Johannestage“ organisiert wird und dessen Strecke durch den Wald unweit der ehemaligen Grenze der Teilungsgebiete führt.

In einigen Gymnasien in Mysłowitz werden seit ein paar Jahren Bildungsprojekte zum Thema Dreikaiserecke umgesetzt, deren Hauptziel neben der Vermittlung von lokalem Geschichtswissen auch darin besteht, Außergewöhnlichkeit und Einmaligkeit der engeren Heimat kennen- und schätzen zu lernen. Das Projekt des Gymnasiums Nr. 3 hat neben der Förderung aus dem Europäischen Sozialfonds (ESF) auch finanzielle Unterstützung von der Stadt Mysłowitz erhalten, die schon seit langem bemüht ist, die Dreikaiserecke als wesentliches Element in die Werbung für die Stadt einzubeziehen. Doch die Einwohner von Mysłowitz sind der Auffassung, dass Potential und Symbolik des Ortes noch immer zu wenig genutzt werden. Pläne, diesen Ort zu einem Gedenkort zu gestalten und ihm als historischen Ort von internationaler Bedeutung einen gebührenden Rang einzuräumen, gab es schon in den Jahren 1994–1998. Doch erst vor ein paar Monaten wurde von der Planungs- und Entwicklungsabteilung des Stadtamtes in Zusammenarbeit mit dem Stadtmuseum unter dem Motto der Europäischen Integration ein konkretes Projekt für die Gebietsplanung der Dreikaiserecke vorgelegt. Im Ergebnis dieses Projektes, das durch das 2007 gegründete Komitee für die Revitalisierung der Dreikaiserecke koordiniert wird, soll die „Ecke“ wieder in ihrem alten Glanz erstrahlen und ebenso wie in der Vergangenheit Visitenkarte der Stadt Mysłowitz sein. Die Autoren dieses Vorhabens wollen einerseits die weit über das Erbe von Mysłowitz hinausgehende historische Bedeutung dieses Ortes darstellen und nutzen, andererseits aber diesem Ort auch Bildungswert verleihen. Um eine professionelle Werbekampagne für die Dreikaiserecke in Polen und Europa durchführen zu können, hat das Stadtamt für sein Projekt „Die Dreikaiserecke als touristischer Wanderweg der Regionalgeschichte“ Fördergelder aus der EU beantragt. Wojciech Stalmach, Leiter der Abteilung für Planung und Entwicklung des Stadtamtes Mysłowitz, ist der Meinung, dass die Dreikaiser-ecke große Chancen habe, wieder zu einem Ort zu werden, der von Touristen aus der ganzen Welt gern besucht wird. Dabei soll der Ort jedoch nicht mehr Symbol der Teilung, sondern Symbol der Vereinigung Europas sein (Woźniczko 2008). Es ist geplant, dass am Zusammenfluss der Weißen und der Schwarzen Przemsza ein Kultur- und Bildungszentrum mit einem interaktiven Museum über das vereinte Europa entstehen soll. In multimedialen und Vortragssälen sollen die Besucher in bewegte historische Ereignisse hineinversetzt werden. Um das Museum herum

sollen Szenen aus wichtigen historischen Ereignissen rekonstruiert werden. Das Stadtamt plant außerdem die Errichtung eines Polnischen Zentrums, mit dem an die Emigrationstraditionen von Myslowitz angeknüpft werden soll. In einem Restaurant sollen typische Spezialitäten aus den drei ehemaligen Kaiserreichen angeboten werden. Die Attraktion des Kultur- und Bildungszentrums soll ein barrierefreier hoher Aussichtsturm werden. Zu diesem Zweck soll die 40 m hohe Konstruktion des Schachts „Sas“ aus der stillgelegten Grube „Mysłowice“ hierher transportiert werden. Nach einer Idee des pensionierten Pfarrers und Hochschuldozenten, des Priesters Jan Grzesica, könnte im Gebiet der „Dreikaiserecke“ möglicherweise auch ein Kinder- und Seniorendorf entstehen. Die hundertjährige Eisenbahnbrücke, die sich über den Zusammenfluss der Weißen und der Schwarzen Przemsza spannt, soll in eine Aussichtsterrasse verwandelt werden. Daneben ist ein Anlegeplatz für Padelboote und Barkassen der „River tram“ geplant. Die Stadt will die Dreikaiserecke nicht nur zu einem historischen Gedenkort, sondern auch zu einem aktiven Familienerholungsort gestalten. Das Projekt sieht auch Spazier- und Wanderwege mit bildungstouristischem Charakter vor, Schilder und Tafeln sollen in drei Sprachen über die Geschichte dieses Ortes informieren. Ab Ende 2008 soll hier lebendiger Geschichtsunterricht für die Schüler der Myslowitzer Schulen stattfinden. Auch Zufahrtsstrassen und Parkplätze sind vorgesehen. Mit der Umsetzung von „Bismarckland“ – wie der von einem der Mitbegründer und unermüdlichen Fürsprecher des Projekts, dem Direktor des Stadtmuseums Adam Plackowski, ins Leben gerufene Arbeitstitel des Projekts lautet – wurde bereits begonnen. „Die Dreikaiserecke bedeutet einen Mythos. Die Leute haben in Erinnerung, dass es hier etwas Wichtiges passiert ist. Wir möchten darüber berichten“, sagt Plackowski selbst in Begründung des Vorhabens (Woźniczko 2007). Unter Mithilfe von Einwohnern der Stadt Myslowitz, Mitgliedern der Schlesischen Autonomiebewegung (poln. *Ruch Autonomii Śląska*) und Vertretern des Schlesischen Verbandes „Meine Stadt“ (poln. „Moje Miasto“), in dem hauptsächlich Studenten und Schüler aus verschiedenen Oberschulen integriert sind, verlaufen gegenwärtig in dem Gebiet gründliche Räumungs- und Säuberungsarbeiten. Im Rahmen des Projektes wurden schon Radwege und ein befestigter Weg zum Zusammenfluss der Weißen und der Schwarzen Przemsza angelegt, neue Flusstreppen gebaut und ein Teil der Informationsschilder aufgestellt.

Der Ort, der früher Symbol der Teilung Polens und Zeuge der Wirren der Geschichte der Gebiete von Schlesien und Zagłębie sowie von ganz Europa war, verbindet heute die drei Städte Sosnowiec (Sosnowitz), Jaworzno (Arnshalde) und Myslowitz, die früher durch die Grenzen der Teilungsgebiete getrennt

waren. Die Kommunalverwaltungen dieser Städte sowie die Abteilungsverwaltungen des Polnischen Verbands für Regionaltouristik (poln. *Towarzystwo Turystryki Krajowej*) haben vor vier Jahren gemeinsam beschlossen, sich für die Revitalisierung dieses historischen Gebietes einzusetzen. Symbolischer Ausdruck dieser gemeinsamen Bemühungen war das Treffen der Bürgermeister der Städte Sosnowiec, Jaworzno und Myslowitz an der Dreikaiserecke einen Tag nach dem EU-Beitritt Polens, am 2. Mai 2004. Dort, wo früher der Bismarckturm stand, wurde eine Gedenktafel mit folgender Inschrift enthüllt: „An dem Ort, an dem sich ehemals die Grenzen dreier Teilungsgebiete trafen, feiern wir heute den Beitritt Polens zur EU und sind stolz darauf, ein gemeinsames Europa ohne Grenzen zu bauen.“⁵ Am 9. November 2007 wurde anlässlich des Freiheitstages in Anwesenheit von Vertretern der Stadt Sosnowiec und der dortigen Abteilung des Polnischen Verbands für Regionaltouristik ein Obelisk mit der Inschrift enthüllt: „Gedenkobelisk an die ehemalige Teilung Europas und an seine Vereinigung.“

Für die Einwohner von Myslowitz ist die Dreikaiserecke eine lebendige Quelle reger Emotionen, und das nicht nur aus Gründen der kühnen Revitalisierungspläne, sondern vor allem wegen der viel diskutierten und wirren historischen Begebenheiten, die mit diesem Ort verbunden sind. Dieser Diskurs spiegelt sich sowohl in der Lokalpresse als auch in lokalen Internetforen⁶ wider. Meinungen, die die besondere Bedeutung der Dreikaiserecke begründen, ergeben sich aus persönlichen, auf historischem Wissen basierenden Überlegungen. Es überwiegen jedoch stereotype Meinungen in Form von Reinterpretationen und hypothetischen Äußerungen von Freunden und Kennern der Myslowitzer Geschichte, die sich zur Begründung der eigenen Meinung häufig auf Publikationen und Meinungen anderer berufen.

Es steht außer Zweifel, dass der Dreikaiserecke ein beständiger und bedeutender Platz im sozialen Gedächtnis der Einwohner von Myslowitz zusteht. Sie ist Erlebnis der ganzen Stadt und Bestandteil der lokalen Tradition. Durch die Verknüpfung mit der Geschichte Europas gewinnt die Stadt an historischer Bedeutung und Individualität, in der direkten Verbindung mit der lokalen Vergangenheit kann das Bild des einstigen Glanzes und des Prestiges der Stadt

⁵ Die Inschrift ist nicht ganz richtig, denn die Grenzen des russischen und österreichischen Teilungsgebietes waren hier mit der preußischen Provinz Schlesien verbunden, die nicht zu den Teilungsgebieten gehörte. So trafen an diesem Ort das russische und österreichische Teilungsgebiet und die Grenze Preußens aufeinander.

⁶ Am 30. August 2008 wurde das Plebiszit „Perle in der Krone der Schlesischen Woiwodschaft“ beendet, dass durch das Internetportal naszemiasto.pl angekündigt worden war. Die Internet-Surfer konnten über 2 Monate lang die 10 größten touristischen Sehenswürdigkeiten der Woiwodschaft Schlesien wählen. Auf der Liste stand auch die Dreikaiserecke. Diese bekam 11 725 Stimmen und belegte damit den ersten Platz.

wiederbelebt werden. Die Dreikaiserecke hat, wie kein anderer Ort in der Stadt, eine besondere Bedeutungsintensität und übt als Symbol von Myslowitz positiven Einfluss auf die soziale Integration der Einwohner aus. Das ist gerade heute, da Myslowitz mit intensiver Umstrukturierung und Industrie-Stilllegungen mit starken Auswirkungen auf die individuelle und gemeinschaftliche Identität dieser Stadt konfrontiert ist, von besonderer Bedeutung. Die Stadt war bisher mit industriellen Traditionen, insbesondere dem Bergbau, verbunden, und diese haben sowohl kulturelle Erscheinungen und sozialökonomische Beziehungen, als auch die Stadtlandschaft mitbestimmt und geprägt. Das sich dynamisch verändernde Antlitz von Myslowitz zwingt die Stadt, ihre bisherige Identität zu revidieren und eine neue Identität ohne das Stigma der Industrialisierung zu bauen. Der symbolische Wert der Dreikaiserecke, der auf alte Traditionen der Stadt zurückgeht, kann eine bedeutende Rolle im Prozess der Änderung und Neugestaltung des sozialen Bewusstseins einnehmen und für die Entwicklung einer damit zusammenhängenden Vorstellung über die Gestaltung der gegenwärtigen und zukünftigen Identität der Stadt hilfreich sein. Denn Identität soll auf Werten basieren, die allen Einwohnern gemeinsam sind und von ihnen akzeptiert werden und die mit Geschichte, Kultur und Tradition der Stadt verbunden sind (Odoj 2007: 23).

April 2010

Bibliographie:

- Cirlot, J. E.: 2000 – *Słownik symboli*. Kraków: Znak.
- Jałowicki, B.: 1989 – *Rozwój lokalny*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Kantor, R.: 1989 – Krakowskie planty jako obszar kulturowy. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne*, z. 26: 35–56.
- Kopaliński, W.: 1999 – *Słownik symboli*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM.
- Kusz-Drozdowska, J.: 2001 – Wieża na granicy. *Życie Mysłowic*, nr 10.
- Majewski, J.: 1995 – Najpopularniejsza trasa spacerowa. *Życie Mysłowic*, nr 24.
- Melchior, M.: 1990 – *Spoleczna tożsamość jednostki*. Warszawa: Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW.
- Mysłowice. Zarys rozwoju miasta*. (W. Długoborski, ed.): 1977 – Katowice: Śląsk.
- Nora, P.: 2007 – Nie ma europejskiego patriotyzmu. *Gazeta Wyborcza*, 11 VIII.
- Odoj, G.: 2007 – *Tożsamość kulturowa społeczności małomiasteczkowej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Pawłowska, K.: 2001 – *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej*. Kraków: Politechnika Krakowska.

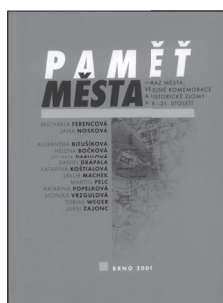
- Pleszyskiak, J.: 2007 – *Mysłowice na co dzień i na weekend. Przewodnik*. Katowice: Alatus.
- Pochmara, W.: 1963 – *Z dziejów Mysłowic*. Katowice: Śląsk.
- Stadler, D.: 1998 – Spacerem po mieście. *Informator Kulturalny Mysłowickiego Ośrodka Kultury i Sztuki Trójkąt*, nr 5.
- Studencki, Z. – Węcel, M.: 2008 – *Trójkąt Trzech Cesarzy na dawnej widokówce*. Sosnowiec: Muzeum w Sosnowcu.
- Suchanek, J.: 1991 – W „Studni Trzech Cesarzy”. Rozmowa z Bożeną Król, właścicielką księgarni „Studnia Trzech Cesarzy” w Mysłowicach. *Życie Mysłowic*, nr 6.
- Sulik, A.: 1977 – Czynniki rozwoju gospodarczego miasta w XIX i w początkach XX wieku. In: *Mysłowice. Zarys rozwoju miasta*. (W. Długoborski, ed.). Katowice: Śląsk.
- Sulik, A.: 1995a – Kłopoty z „Trzema Cesarzami”, *Życie Mysłowic*, nr 13.
- Sulik, A.: 1995b – „Trójkąt Trzech Cesarstw” atrakcją i siłą napędową gospodarki. Odcinek 2. *Życie Mysłowic*, nr 17.
- Sulik, A.: 2000 – *Historia Mysłowic do 1922 roku*. Mysłowice: Przeszanie.
- Sulik, A.: 2004 – Kąt Trzech Cesarstw wizytówką historyczną Mysłowic. In: *Kalendarz mysłowicki 2004* (A. Piwowarczyk, ed.). Mysłowice : Agencja Reklamowo-Uslugowa MiM.
- Szacka, B.: 1995 – O pamięci społecznej. *Znak*, nr 5: 68–76.
- Szkice z dziejów Mysłowic*. (W. Długoborski, ed.): 1961 – Katowice: Wydawnictwo Artystyczno-Graficzne.
- Wallis, A.: 1979 – *Informacja i gwar. O miejskim centrum*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Witecka, H.: 2008 – *Moje miasto Mysłowice*. Mysłowice: Drukarnia B1.
- Woźniczko, M.: 2007 – Miasto przy Trójkącie. *Życie Mysłowic*, nr 21.
- Woźniczko, M.: 2008 – Historia zatoczyła Trójkąt. *Życie Mysłowic*, nr 29.

„Trojúhelník tří císařů“ (Die Dreikaiserecke) jako prvek sociální paměti obyvatel Mysłowic (Myslowitz)

Resumé: Pro obyvatele Mysłowic má unikátní význam místo zvané „Trojúhelník tří císařů“, kde se v letech 1845–1918 sbíhaly hranice tří mocností – Ruska, Rakouska a Pruska. Trojitá hranice představovala oblast stálé hospodářské, kulturní a sociální výměny a desítky let trvajících kulturního a civilizačního prolínání. Díky „Trojúhelníku“ byly Mysłowice známé v celé Evropě i na jiných kontinentech, což přitahovalo tisíce turistů. Okolí „Trojúhelníku tří císařů“ mělo vynikající turistickou a oddechovou infrastrukturu. Dnes je toto legendární místo zanedbané a v ničem nepřipomíná svůj bývalý význam. Přesto jej navštěvují skupiny turistů, pořádají se zde příležitostná setkání, historické vzpomínky a uvnitř města lze najít mnoho symbolických odkazů k „Trojúhelníku tří císařů“. Realizací plánu, připraveného městským úřadem, se „Trojúhelník“ stane vizitkou Mysłowic a součástí jejich reklamní strategie. „Trojúhelník tří císařů“ probouzí živé emoce a zaujímá důležité místo v paměti obyvatel

Mysłowic, neboť je částí lokální historické tradice. Na pozadí evropských dějin se mu dostává historického významu i individuálního vymezení. Prostřednictvím úzké vazby s lokální minulostí vyvolává obraz minulé nádhery města. „Trojúhelník tří císařů“ má význam jako žádná jiná část města, zejména má pozitivní vliv na sociální integritu obyvatel. Jeho symbolický význam může sehrát významnou roli v procesu změny a utváření stavu sociálního vědomí, odpovídající jednotné vizi budoucnosti, a zároveň pro utváření současné identity města, zbavené dosavadního stigmatu industrializace.

Contact: Grzegorz Odoj, PhD, Deputy Director of the Institute of Ethnology and Culture Anthropology, Faculty of Ethnology and Sciences of Education, University of Silesia, Poland, e-mail: odoj1@poczta.onet.pl.

**Nosková, J. – Ferencová, M. – Pelc, M. – Machek, J. – Košťalová, K. – Darulová, J. – Weger, T. – Drápala, D. – Bočková, H. – Popelková, K. – Zajonc, J. – Bitušíková, A. – Vrzgulová, M.:
Paměť města. Obraz města, veřejné komemorace
a historické zlomy v 19.–21. století.**

Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., pracoviště Brno, Statutární město Brno – Archiv města Brna, Ústav etnológie SAV, Brno 2009, 407 s.

Dvěma tématy, která tvoří základní osy kolektivní monografie, jsou paměť a město jako specifické prostředí. Geograficky zahrnuje monografie města v České republice, na Slovensku a na polsko-německé hranici. Tematicky je kniha rozčleněna do tří částí, které se věnují jednak problematice vytváření, sdílení, šíření a uchování obrazu města a využívání představ o minulosti města při jeho prezentaci na veřejnosti, jednak explicitně osvětlují vytváření lokálních městských identit a jejich vztah k paměti a konečně se zabývají historickými zlomy a transformačními procesy a jejich dopadem na strukturu městské populace, na společenský život v městech a na veřejná prostranství. Spojitost mezi jednotlivými kapitolami spočívá v první řadě v jejich zaměření na urbánní prostor. Propojení mezi kapitolami však existuje i prostřednictvím problému „paměti města“, který lze chápat jako metaforu pro formy šíření či sdílení reprezentací v městském prostoru. Některé autory zajímají procesy šíření reprezentací a prostředky jejich distribuce, jiné autory samotné reprezentace, popřípadě jejich využívání k různým cílům (včetně politických), někteří zase tyto reprezentace (ve formě vzpomínek) využívají při rekonstrukci minulosti.

ISBN 978-80-87112-22-9, 978-80-86736-17-4

CENA: 222 Kč

Objednávky vyřizuje: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Na Florenci 3, 110 00 Praha 1,
tel. 234 612 611, e-mail: gergelova@eu.cas.cz

KONFERENCE O ETNICKÝCH MENŠINÁCH

Po roce 1989 a politické změně u nás došlo k růstu migrace a to jak v rámci České republiky přílivem obyvatelstva z jiných států, tak i k migraci mimo území republiky. Vyvolalo to zvýšený zájem o problematiku migračních pohybů nejen např. z hlediska národohospodářského, demografického, ale také z hlediska etnického. Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze-Jinonicích již pátým rokem pořádá konferenci, z nichž tři poslední byly věnovány právě etnické problematice.

Ve dnech 11.–12. února 2010 se na této fakultě uskutečnila konference na téma „Etnické menšinové komunity a jejich ukotvení v evropském prostoru“ s důrazem na jejich identitu. Zúčastnili se jí odborníci z České republiky, Slovenska, Bulharska, Srbska a Sýrie. Předneseno bylo 18 referátů, z nichž většina se týkala etnických menšin na území České republiky, dále byl zastoupen Balkán a z mimoevropských území Nový Zéland.

Z teoretického hlediska o přístupech majoritního obyvatelstva k menšinovým etnikům, jejich vývoji a faktorech, které je ovlivňují a mění, pojednal J. Kandert.

Ve skupině referátů, které se týkaly České republiky, odezněly referáty zaměřené na jednu etnickou komunitu, ale také na cizince obecně. K těm prvním patřily referáty o Slovácích (O. Šrajeroová), Romech (N. Pavelčíková, L. Radostný), Rumunech (M. Šimon), Čiňanech (A. Horálek) i o méně známých Uzbecích, jejichž komunita se postupně rozrůstá z několika

desítek k zhruba třem čtyřem stovkám v Praze (J. Otčenášek). Prezentovány byly také referáty o Čechách z Ukrajiny, kteří se přistěhovali do Čech ve dvou vlnách – po 2. světové válce a v letech 1991–1993 v rámci humanitární akce po výbuchu jaderné elektrárny v Černobylu (L. Pána – J. Korostenski, B. Iljuk). S osobními zkušenostmi cizince ze Sýrie ze života v Čechách a na Slovensku a postojích majoritního obyvatelstva k muslimům seznámil posluchače M. Al-Absi. Neméně zajímavé byly referáty o rozdílných vzdělávacích strategiích rodin imigrantů – Slováků, Ukrajinců, Rusů, Vietnamiců a Romů v ČR (D. Bittnerová) a oděvu jako symbolu sebeidentifikace imigrantů (M. Moravcová). Přínosný byl také referát J. Mlýnkové z oblasti zdravotnictví, která poukázala na problémy v ošetrovatelské péči o příslušníky odlišných kultur v ambulantní a lůžkové části zdravotnického zařízení, jež vyplývají nejen z jazykové bariéry, ale rovněž z rozdílných kulturních stereotypů.

Prostoru Balkánu se týkalo pět referátů. O Slovácích v několika státech tzv. Dolnej zeme pojednali z různých hledisek B. Michalík, J. Čukan a L. Lenovský. Etnické identity versus státnímu občanství v chápání Bulharů v Čechách se věnovala R. Georgieva a identity etnických Albánců v Kosovu a v ČR mezi zastánci i odpůrci kosovské identity D. Freiová.

V referátech odezněly nové poznatky, které vyplývaly ze současných terénních výzkumů. Při výzkumech byly uplatněny hlavně metody řízených rozhovorů, ale i dotazníky, které vyplňovali většinou sami tazatelé. Referující poukázali na četné

faktory, které ovlivňují etnickou identitu jak ve směru jejího zesilování (až k nacionalismu), tak směrem opačným, k jejímu oslabování, popřípadě formování dvojí identity v důsledku migrace mimo mateřské území a déletrvajících pobytu v zahraničí. Referáty podnítily také plodnou diskusi jak z řad odborníků, tak i studentů zdejší fakulty.

Organizátorům konference se podařilo výběrem tématu podnítit zájem o etnickou problematiku, která migrací, životem jedinců i větších skupin mimo mateřské území nabývá na aktuálnosti. Výsledky zkoumání konkrétních etnických komunit poukázaly na složitost procesů, které formují v určitém žitém prostředí jejich vztah k původnímu i novému etniku a k jejich kulturám.

Nad'a Valášková (EÚ AV ČR, v. v. i.)

MEZINÁRODNÍ KONFERENCE „MIGRACE A KULTURNÍ KONFLIKTY“

Dne 22. dubna 2010 se v Praze v budově Právnické fakulty UK uskutečnila mezinárodní konference věnující se otázce migrací a vznikajících kulturních konfliktů zejména z hlediska práva, ale i dalších společenských věd. Akce proběhla v rámci projektu *Právní úprava kulturních konfliktů a jejich řešení v evropském migračním prostoru*, jehož řešitelem a organizátorem konference je Harald Scheu (PF UK), odborník na mezinárodní a evropské právo, věnující se zejména právnímu postavení menšin.

Již loni v dubnu se v budově Právnické fakulty UK uskutečnil odborný seminář, který rovněž organizoval H. Scheu, a následující den se uskutečnil workshop

se studenty. Zdeněk Uherek (Etnologický ústav AV ČR) zde tehdy hovořil o cizineckých komunitách v ČR z hlediska antropologické perspektivy, René Petráš (PF UK) o dějinách migrací do Československa a ČR, zejména po 2. světové válce, Andrej Sulitka (Filozofická fakulta UJEP Ústí nad Labem) rozebíral problém přistěhovalců v praxi úřadů, tedy ve státní správě i samosprávě. Specifickým komparativním tématem byly menšiny a přistěhovalci v USA od Heleny Petřův (PF UK).

Na úvod jednání letošní konference uvítal účastníky proděkan PF UK Milan Damohorský. Jednání probíhalo ve třech tematických panelech. První se zabýval evropským migračním právem a vznikem nových menšin. Michael Geistlinger (Právnická fakulta v Salzburgu) se věnoval vývoji evropského migračního práva – nastínil komplikovanost otázky a velmi rozdílnou situaci v jednotlivých regionech, kdy roli hraje problém uprchlíků, migrace pracovních sil, ale analogii tvoří i masová turistika. Důležitým právním problémem je velké množství organizací, které zasahují do otázky, aniž jsou jejich aktivity koordinovány, jakými jsou nejen EU či OSN, ale i Rada Evropy, Mezinárodní organizace práce aj. Věra Honusková (PF UK) pojednala o vlivu evropského práva na ČR, který je vcelku velmi silný, ale často problematický a nejednou hrozí velké riziko nesprávné aplikace práva EU. Pavel Pořízek (Kancelář Veřejného ochránce práv) pohovořil zejména o svérázném a důležitém problému praxe, kterým byla neexistence řádných opravných prostředků při udělování dlouhodobých víz, takže Veřejný ochránce práv musel řešit desítky takovýchto případů.

Druhý panel se zabýval zahraničními zkušenostmi – tedy konkrétně novými

menšinami a kulturními konflikty v Německu a Rakousku. Harald Dörig (Spolkový správní soud Lipsko) pojednal o přístupu německých soudů k otázce integrace cizinců. Z pozice soudce Nejvyššího správního soudu SRN vysvětlil nová rozhodnutí (judikaturu) týkající se integrace cizinců ve světle žádosti o dlouhodobá víza. Hlavním požadavkem je v této souvislosti studium německého jazyka. Ednan Aslan (Filozofická fakulta Vídeň) se zabýval integrací muslimské komunity v Rakousku. Ve svém příspěvku vysvětlil, že znalost jazyka není jediným kritériem integrace. V rámci interakce mezi většinou a náboženskou menšinou je třeba oboustranný respekt a tolerance. Kvůli zrušení letů z Curychu do Prahy nemohl na konferenci osobně dorazit Walter Kälin z univerzity v Bernu, který byl dlouholetým členem Výboru OSN pro lidská práva a je nadále zvláštním zpravodajem OSN pro otázky vnitřní migrace. Příspěvek W. Kälina byl přečten předsedou druhého panelu, Michaelem Wildingem. Profesor Kälin kritizuje výsledky švýcarského referenda o zákazu minaretů. Se zřetelem na dosavadní model integrace cizinců do švýcarské společnosti Kälin dospěl k závěru, že striktní zákaz minaretů je v rozporu s mezinárodními a národními závazky v oblasti náboženské svobody a zákazu diskriminace.

Poslední, třetí panel se zabýval situací nových menšin v ČR. Radka Klvaňová (Fakulta sociálních studií MU Brno) se zamyslela nad integrací migrantů. Zdůraznila, že pojetí v ČR se výrazně věnuje ekonomickým aspektům, zatímco ostatní jsou spíše přehlíženy. V praxi prý na úřadech dochází k automatické kategorizaci cizinců z hlediska náboženství a rasy. Naznačila problém multikulturalismu, přičemž

tato koncepce je dnes spíše opouštěna. Kateřina Děkanovská (FF UK) se zabývala postavením muslimů v ČR. I když jde o komunitu nepočetnou (snad jen 10 tisíc osob v ČR, takže na rozdíl třeba od Francie zde nejsou žádná ghetta), přesto je otázka silně diskutována také u nás. Negativní poměr převládá, a to rovněž u osob bez jakékoliv osobní zkušenosti. Zajímavý je historický vývoj, kdy získání státního uznání v roce 1941 – po válce zrušené – velmi zkomplikovalo vztah muslimské komunity ke státu v následujících desetiletích. Eva Pechová, působící v nevládní organizaci Klub Hanoi, pohovořila o situaci vietnamské komunity, která je v ČR třetí největší v Evropě. Praktickým problémem je zejména rozsáhlé zadlužování osob se zájmem pracovat v ČR u pochybných zprostředkovatelů a naivita Vietnamců, pokládajících ČR za ráj.

Jednání probíhala v češtině a němčině s paralelním tlumočením. Akce se účastnily vedle osmi přednášejících zhruba dvě desítky odborníků z ČR i zahraničí (mj. prof. Šturma nebo dr. Sulitka) a mnoho dalších zájemců, celkem okolo stovky posluchačů. Velmi zajímavé na konferenci bylo seznámení s různými přístupy – vedle osob z akademické sféry byli zastoupeni soudci i lidé z praxe, třeba z nevládních organizací. Rovněž vedle právníků zde byli odborníci dalších společenských věd (sociologie, etnologie, vietnamistika aj.). Takovýto interdisciplinární přístup je nepochybně velmi přínosný a prohlubuje také kooperaci jednotlivých společenských věd, která je u témat jako jsou menšiny či migrace nutností. Z této konference spolu s loňským seminářem vyjde sborník příspěvků.

René Petráš (PF UK Praha)

VÝSTAVA „MINULOST LÉKAŘSTVÍ A LÉČITELSTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH OD STŘEDOVĚKU DO POČÁTKU 20. STOLETÍ“

Ve dnech 27. listopadu 2009 – 7. února 2010 hostily výstavní prostory Novoměstské radnice zajímavou expozici autorů Dany Motyčkové a Šimona Krýsla *Minulost lékařství a léčitelství v českých zemích od středověku do počátku 20. století*, jež byla stejně přínosná pro odborníky (etnology počínaje a historiky medicíny konče) i pro širokou laickou veřejnost. Výstavu pořádaly Novoměstská radnice Praha, p. o., společnost Felicius, o. p. s., Etnologický ústav Akademie věd ČR, v. v. i. a Zdravotnické muzeum Národní lékařské knihovny v rámci projektu Pražské brány 2009. Shromáždily a vystavily na 300 předmětů a obrazovou dokumentaci ze 23 muzeí a institucí, včetně dalších soukromých sbírek.

Dana Motyčková, odborná pracovnice Etnologického ústavu AV ČR, se věnuje problematice lidového léčitelství soustavně a dlouhodobě, a to již od svých studentských let. V době naprosto nepříznivé podobným tématům (osmdesátá léta minulého století) se jí dokonce podařilo prosadit a také v roce 1986 úspěšně obhájit diplomovou práci *K problematice současných „lidových léčitelů“* (*Osobnost léčitelky Charlotty Hanselové*), což lze považovat za výkon vcelku heroický. O sedm let později opět (teď už v jiné době) zdárně uspěla s tentokrát širěji pojatou dizertací (CSc.) *Nový přístup ke studiu lidového léčitelství metodami etnografie*. Z jejích dalších prací je zapotřebí vysoce ocenit nesmírně užitečnou bibliografickou příručku *Lidové léčitelství*.

Léčitelé. Alternativní medicína (EÚ AV ČR, Praha 2003). A konečně nelze opomenout před pěti lety realizovanou výstavu *Historie léčitelství* v rámci Veletrhu Esoterika 2005 (1.–3. 4. 2005), kterou jsem recenzoval rovněž na stránkách tohoto odborného periodika.

Tentokráte ve spolupráci se Šimonem Krýslem, rovněž etnologem, vedoucím Zdravotnického muzea Národní lékařské knihovny, připravila D. Motyčková *srovnávací výstavu*, která však vypovídá nejen o komparativním pohledu na lékařství a léčitelství, ale za instruktivní pomoci celé řady odpovídající artefaktů z českých muzejních a soukromých sbírek vydává svědectví také o střetávání, ale rovněž o vzájemném prolínání a ovlivňování dvou, pro mnohé neslučitelných světů. Stačí snad jen připomenout nezapomenutelný výrok francouzského lékaře a filozofa Julliena Offroy de la Metrie „člověk stroj“, kterým v podstatě léčbu člověka odsunul na úroveň mechanické opravy vadného stroje. Člověk se stal (a nejenom v tomto případě) obětí *technického pokroku* a zrodil se jeden ze základních a dodnes realitu velmi deformujících fenoménů, a sice skutečnost, že lidská bytost přestala být vnímána komplexně, z hlediska stránky jak hmotné, tak duchovní a duševní, nemluvě o jejím vytržení z kontextu tak důležité přírody a koneckonců celého univerza. Naši předkové si zcela jasně uvědomovali svoji spjatost se světem, který je obklopoval. Zvíře, rostlina, pták, to pro ně v dobách nejstarších nebyli tvorové jim podřízení, neřku-li věci, jak je tomu dnes i v díce českého práva, ale rovnocenné bytosti, s trochou nadsázky – *bratři a sestry*.

Celá výstava byla uspořádána do logicky členěných celků: *Pojetí nemoci, Chirurgie, Porodnictví, Zařikání, amulety a škapulíře, Byliny a lékárenství, Živočišná léčiva, Minerální léčiva, Radioaktivita a elektrina v medicíně, Diagnostika, Epidemie, Očkování, Hygiena* a „*Domácká*“ *medicína*. Interesovavší zájemce mohl například zhlédnout mnohdy poněkud hrůzyplně působící nástroje chirurgické v časovém rozpětí od *dávnověku lékařství* až po počátek 20. století; od přístrojů určených k pouštění žilou, přes nástroje trepanační a amputační, až po šlapací zubní vrtačku, kterou jsem u jednoho poněkud pokoutně působícího venkovského *domácího* dentisty zažil na vlastním chrupu ještě v polovině 70. let 20. století. Pendantem k těmto nástrojům byly vystavené předměty používané k lidovému léčení – např. hromový kámen, bezoár, formy na obětiny, polykací obrázky, škapulíře, ochranné amulety, talismany, agnůstky, obrázky patronů, jejichž pomoci se dovolávali nemocní při postižení různými chorobami. Podle lidové víry byla např. sv. Anna patronkou šťastného porodu, sv. Kateřina uzdravovala trpící migrénami, sv. Jan Křtitel měl na starosti kromě padoucnice a bolesti hlavy také dětské nemoci, sv. Linhart, stejně jako sv. Anna, údajně pomáhal při porodu a navíc do jeho *popisu práce* patřily duševní choroby a byl patronem koní a dobytka. Z votivních obrazů představoval na výstavě asi nejzajímavější exponát olej na dřevě z roku 1707, zobrazující Pannu Marii Klokotskou, který nechala namalovat jistá Anna Barbora Czumpowa jako poděkování za zbavení bolesti zubů.

Velmi zajímavým oddílem výstavy byla část věnovaná vývoji diagnostiky chorob a neméně přitažlivým také blok písemných i tištěných pramenů k dějinám lékařství, ale rovněž zvěrolékařství; například v případě venkovských kovářů se obě tyto činnosti vzájemně úzce prolínaly. Proto nesměly chybět (a také nechyběly) herbáře a lékařské knížky, a to od významných děl 16. století, např. prvního český tištěného herbáře litomyšlského lékaře Jana Černého z roku 1517, přes ve své době velmi proslulý herbář s vyobrazeními rostlin Pietra Andrei Mattioliho (jako první jej do češtiny přeložil Tadeáš Hájek z Hájku a vyšel roku 1562, jeho druhou odlišnou českou verzi pořídil Adam Huber z Riesenpachu a roku 1596 jej vydal Daniel Adam z Veleslavína), až po ručně psané herbáře a lékařské knížky ze století devatenáctého. Opomenout nelze v žádném případě první českou učebnici pro *porodní babičky* od Antonína Jungmanna či diplom *porodní báby* vystavený c. k. babickou školou v Olomouci 1891.

Další *literárně-dokumentační* oddíl zdaleka ne nevýznamný představovaly kramářské písně, zejména z 19. století (např. *O hojivé studánce poblíž Nového Koclířova – zázračné uzdravení z roku 1864*). Velmi působivým dokreslením celkové atmosféry expozice byly zejména některé obrazy (popřípadě jejich kopie z 19. století) barokních umělců, znázorňující návštěvu ranhojiče (G. F. Cipper-Todeschini, 1710), trhání zubů (Gerard Dowa, 19. stol.; Gepard von Honthorst, 17. stol.) apod., které zapůjčil Národní památkový ústav.

Výstavu doplňovala také interaktivní expozice o životě a díle lidového léčitele a zakladatele moderní vodoléčby,

jeseníckého „samorosta“ Vincence Priessnitz, jejímž autorem byl Pavel Linhart.

Mám-li shrnout základní dojmy, které jsem si z výstavy odnesl, musím konstatovat, že se jednalo o vysoce promyšlenou koncepci a profesionálně odvedenou práci (za kterou je oba autory nutno opravdu pochválit), jež na jedné straně mohla oslovit určitý typ návštěvníků ve smyslu nabídky v mnohém až jisté *kurióznosti* (které přitom nenápadně poučila), na druhé straně návštěvníky s hlubším zájmem o tuto problematiku jistě vedla k zamyšlení nad zbytečným rozparem mezi léčitelstvím a akademickou medicínou, který v mnohém pokračuje dodnes. Nicméně v jednom z doprovodných materiálů jsem si přečetl optimistickou větu, kterou si dovoluji použít jako závěrečné motto: „*Rozpor, který přetrvává do dnešních dnů. Snahy o propojování a využívání prospěšných a užitečných poznatků z obou břehů však, naštěstí pro nemocné, opět sílí.*“

Oldřich Kašpar (FF Univerzity Pardubice)

BAKALÁŘSKÉ, DIPLOMOVÉ, RIGORÓZNÍ A DIZERTAČNÍ PRÁCE OBHÁJENÉ V ROCE 2009

Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně

– bakalářské práce

Drábková, Jana: *Člověk jako oběť – obětní rituály v době bronzové na území střední Evropy*. Vedoucí práce Josef Unger.

Gahura, Martin: *Komparační studie lebky primátů a člověka pomocí geometrické morfometrie 2D, metody analýzy význačných bodů*. Vedoucí práce Petra Urbanová.

Hybášková, Marcela: *Patologické změny v oblasti kloubů dolní končetiny*. Vedoucí práce Eva Drozdová.

Kudláčková, Sylva: *Vztahy mléčného a trvalého chrupu*. Vedoucí práce Eva Drozdová.

Motyčková, Jana: *Etologie lidské agrese*. Vedoucí práce Jaroslav Malina.

Pišťeková, Hana: *Koroze archeologických materiálů a možnosti jejich zachování*. Vedoucí práce Miroslav Králík.

Škvarnová, Petra: *Identifikace člověka podle ušního boltce*. Vedoucí práce Miroslav Králík.

Šodek, Martin: *Léky, léčebné prostředky a jejich aplikace v antropologickém kontextu*. Vedoucí práce Jaroslav Malina.

Vojtěch, Jan: *Antropologický profil starých Sumerů*. Vedoucí práce Jaroslav Malina.

Zeman, Tomáš: *Antropologická analýza kosterních pozůstatků z lokality Žarošice-Újezdky s přihlédnutím k pracovní zátěži*. Vedoucí práce Eva Drozdová.

– diplomové práce

Bajerová, Anna: *Člověk jako budovatel a obhájce hradeb 9. až 12. stol. ve střední Evropě*. Vedoucí práce Josef Unger.

Buršíková, Vendula: *Změny fyziologických a psychických funkcí v průběhu menstruačního cyklu u žen*. Vedoucí práce Miroslav Králík.

Dofková, Alena: *Antropologická analýza žárového pohřebiště kultury lužických popelnicových polí z Kravař*. Vedoucí práce Eva Drozdová.

Hyršovská, Jitka: *Výroba cihel ve středověku: sociální vzorce na základě trasologie*. Vedoucí práce Miroslav Králík.

- Konečná, Lucie: *Antropologická identifikace jedinců z hromadného hrobu objeveného u Vysokého Mýta*. Vedoucí práce Eva Drozdová.
- Šimová, Lucie: *Patologické stavy v pravěku, starověku a jejich vztah k mystice a léčitelství*. Vedoucí práce Jaroslav Malina.
- Urbánková, Helena: *Komplexní antropologické zpracování kosterních pozůstatků z Prostějova – Okružní ulice*. Vedoucí práce Eva Drozdová.
- Vaníčková, Eva: *Antropologická rekonstrukce podoby člověka podle lebky*. Vedoucí práce Eva Drozdová.
- Zelinková, Jana: *Použitelnost kosterního materiálu pro izolace jaderné DNA*. Vedoucí práce Eva Drozdová.
- dizertační práce**
- Čermáková, Eva: *Vnímání prostoru a času usedlými a nomádskými kulturami*. Vedoucí práce Jaroslav Malina.
- Sestavil: Lukáš Štín
- Katedra sociálních věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice**
- bakalářské práce**
- Bakošová, Tereza: *Možnosti rozvoje venkovské turistiky v obci Skřivaň*. Vedoucí práce Tomáš Boukal.
- Bažant, Martin: *Pohled obyvatel mikroregionu Kraslicko na proces evropské integrace*. Vedoucí práce Petr Skalník.
- Bedřich, Adam: *Alternativní způsoby života v městském prostředí na příkladu dumpster divingu*. Vedoucí práce Zdeněk Uherek.
- Beránková, Jana: *Sponzorování dětí z rozvojových zemí: „adopce na dálku“*. Vedoucí práce Tereza Hyánková.
- Ceé, Vojtěch: *Specifika neonacistického hnutí Skinheads na Liberecku*. Vedoucí práce Jana Jetmarová.
- Cachová, Tereza: *Gender a romské děti: utváření společenských rolí v závislosti na pohlaví dítěte*. Vedoucí práce Lada Viková.
- Dufek, Tomáš: *Náboženská a politická struktura lakotské společnosti v rezervaci Pine Ridge*. Vedoucí práce Livia Šavelková.
- Flossman, Radek: *Otázka koncepce rituální čistoty a nečistoty ve vybraných romských osadách v oblasti severního Gemeru na Slovensku*. Vedoucí práce Zbyněk Andrš.
- Fráňa, Marek: *Náboženství v obci Tanvald*. Vedoucí práce Giuseppe Maielo.
- Gončarovová, Petra: *Život v „městě budoucnosti“ Milovice-Mladá*. Vedoucí práce Tereza Hyánková.
- Grunt, Lukáš: *Česko-slovenské vztahy v jihomoravském pohraničí*. Vedoucí práce Oldřich Kašpar.
- Hamouzová, Michaela: *Význam tetování v naší společnosti*. Vedoucí práce Oldřich Kašpar.
- Hrbáčková, Martina: *Role a postavení tradičního maorského umění v současné maorské kultuře*. Vedoucí práce Tomáš Boukal.
- Jansová, Michaela: *Integrace mladistvých z dětských domovů do společnosti v Pardubickém kraji*. Vedoucí práce Tereza Hyánková.
- Jeřábková, Martina: *Romové ve Vysokém Mýtě se zaměřením na vzdělání a romský jazyk*. Vedoucí práce Zbyněk Andrš.
- Ježek, Josef: *Život ve vězení a návrat do společnosti*. Vedoucí práce Oldřich Kašpar.
- Jílková, Michaela: *Migrační pohyby absolventů znojemských škol*. Vedoucí práce Hana Horáková.
- Jirka, Luděk: *Česko německé vztahy: Prátelství na částečný úvazek? Komparativní výzkum v Aši*. Vedoucí práce Leoš Šatava.
- Jurášková, Magda: *Integrace cizinců v České republice na příkladu Pobytového střediska Kostelec nad Orlicí*. Vedoucí práce Leoš Šatava.

- Kačer, Miloš: *Vnímání moderní války v současné společnosti studenty sociální antropologie*. Vedoucí práce Livia Šavelková.
- Kalhousová, Eva: *Přechodové rituály (narození a křest dítěte, svatba, pohřeb) a jejich dodržování slovenskými Romy na Detve*. Vedoucí práce Zbyněk Andrš.
- Knížková, Lenka: *Esperantská komunita v Pardubickém kraji*. Vedoucí práce Oldřich Kašpar.
- Kořínková, Kateřina: *Období socialismu očima starousedlíků v městě Milovice*. Vedoucí práce Tereza Hyánková.
- Kropáč, Jiří: *Názory mladých lidí na seniory v Pardubicích*. Vedoucí práce Zuzana Hloušková.
- Malá, Kateřina: *Stáří na venkově – na příkladu obce Skřivaň*. Vedoucí práce Tomáš Boukal.
- Matějková, Denisa: *Religiozita u krajanů v rumunském Banátu*. Vedoucí práce Tereza Hyánková.
- Michálková, Ivana: *Tetování Romů v České a Slovenské republice*. Vedoucí práce Zbyněk Andrš.
- Mullerová, Michaela: *Ukrajinská menšina v Hradci Králové*. Vedoucí práce Tomáš Boukal.
- Nováková, Adéla: *Mladí Romové a etno-mancipační hnutí*. Vedoucí práce Lada Viková.
- Petrášová, Ivana: *Folklorní soubor Salašan slovenských krajanů v Nadleku*. Vedoucí práce Tereza Hyánková.
- Přichystalová, Lenka: *Židovská obec Brno*. Vedoucí práce Tomáš Boukal.
- Richtrová, Nela: *Anarchistický Infishop, aneb co jste chtěli vědět o světě, ale báli jste se zeptat*. Vedoucí práce Tereza Hyánková.
- Rozlivková, Lucie: *Identita dětí v dětských domovech*. Vedoucí práce Martin Kocanda.
- Rulíčková, Jana: *Integrace romské menšiny do majoritní společnosti (na příkladu romských dětí a mládeže v Hradci Králové)*. Vedoucí práce Lada Viková.
- Rušová, Aneta: *Freetekno jako fenomén v kontextu sdílené zkušenosti – rituály, symboly a mýty vyznavačů české freetekno scény*. Vedoucí práce Tomáš Boukal.
- Semerák, Ivo: *Španělsko a Španělé v povědomí studentů. Případová studie Univerzita*. Vedoucí práce Oldřich Kašpar.
- Siegel, Tomáš: *Řecká komunita na Severní Moravě*. Vedoucí práce Tomáš Boukal.
- Svíbová, Johana: *Vztah mezi pěstounskými rodinami a jejich sousedy: na příkladu několika rodin z Pardubického kraje*. Vedoucí práce Tomáš Boukal.
- Svobodová, Aneta: *Romové a stereotypy ve vztazích s majoritní skupinou*. Vedoucí práce Lada Viková.
- Šábíková, Martina: *Židovská obec v Brně*. Vedoucí práce Tereza Hyánková.
- Šenk, Martin: *Krása jako životní styl z pohledu mužů pravidelně navštěvujících fitnesscentra*. Vedoucí práce Petr Pabian.
- Šilar, Petr: *Alimentační systémy při cestách do arktických oblastí*. Vedoucí práce Oldřich Kašpar.
- Šuláková, Lenka: *Prezentace ženy v médiích (Pardubická příloha Mladé fronty DNES)*. Vedoucí práce Petr Pabian.
- Tobiášová, Dominika: *Vývoj podnikání v obci Skřivaň*. Vedoucí práce Tomáš Boukal.
- Varga, Jiří: *Mongolská menšina v Pardubicích*. Vedoucí práce Leoš Šatava.
- Vosáhlo, Michal: *Způsob života Latinoameričanů v ČR – případová studie Pardubice*. Vedoucí práce Oldřich Kašpar.
- Žert, Jan: *Fenomén křesťanské pouti do Santiago de Compostela*. Vedoucí práce Oldřich Kašpar.
- **diplomové práce**
- Bayerlová, Jana: *Niger Delta, alebo ako prežiť ropu*. Vedoucí práce Petr Skalník.

Bocan, Miroslav: *Neformální vzdělávání a jeho role ve formování a odstraňování stereotypů u mládeže na příkladu sdružení „Junák – svaz skautů a skautek ČR“*. Vedoucí práce Hana Synková.

Čech, Libor: *Rituální performance při cÁšure v Islámské republice Írán*. Vedoucí práce Tereza Hyánková.

Dušek, Libor: *Pamírský dům – harmonie dvou světů*. Vedoucí práce Tereza Hyánková.

Hrčková, Monika: *Význam těla v české společnosti*. Vedoucí práce Petr Pabián.

Iščuk, Roman: *Moravská identita – fikce nebo skutečnost?* Vedoucí práce Leoš Šatava.

Kosinová, Adéla: *Česká menšina v rumunském a srbském Banátu – komparativní analýza*. Vedoucí práce Leoš Šatava.

Králová, Pavlína: *Identita obyvatel města a vzájemná rivalita mezi dvěma městy: Pardubice a Hradec Králové*. Vedoucí práce Hana Horáková.

Kučírková, Olga: *Bulhaři v České republice*. Vedoucí práce Jana Jetmarová.

Masníková, Helena: *Vnitřně vysídlené osoby: Azerbajdžán*. Vedoucí práce Petr Skalník.

Ondroušková, Markéta: *Chov koček – více než koníček*. Vedoucí práce Petr Skalník.

Suchá, Klára: *Pozice indické ženy po svatbě v oblasti Banda*. Vedoucí práce Radmila Trnková Lorencová.

Štípková, Aneta: *Lázeňství a antropologie těla*. Vedoucí práce Hana Horáková.

Těžká, Jana: *Problematika pracovní migrace – Chodov u Karlových Varů (Jak migrace ovlivňuje rodinný život?)*. Vedoucí práce Leoš Šatava.

Tůma, Jiří: *Chorvatští Češi na Daruvarsku pohledem cizince*. Vedoucí práce Leoš Šatava.

Zollmanová, Hana: *„Líní opilci“ aneb jak se cizinci pracující v ČR dívají na Čechy*. Vedoucí práce Petr Skalník

Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze

– bakalářské práce

Mašek, Michal: *Role dubu ve slovanských společnostech*. Vedoucí práce Bohuslav Šalanda.

Spodniaková, Ivana: *Slováci v Kovačici: tvorcovia insitného umenia*. Vedoucí práce Jana Dudková.

– diplomové práce

Dědovský, Daniel: *Problematika lidového oděvu na Vysocku*. Vedoucí práce Irena Štěpánová.

Dosšanová, Gulžan: *Kazašská svatba tradiční a současná: proměny svatebního ceremoniálu v čase*. Vedoucí práce Irena Štěpánová.

Drahošová, Hana: *Úloha jezuitů v procesu zavádění evropských zemědělských technik v mexické Dolní Kalifornii*. Vedoucí práce Oldřich Kašpar.

Hanková, Marie: *České vegetariánství v kulturních kontextech*. Vedoucí práce Irena Štěpánová.

Hejzlarová, Tereza: *Tradiční kočovnické kultury Střední Asie*. Vedoucí práce Jan Pargač.

Hinková, Zuzana: *Třeštské betlémy a betlemáři*. Vedoucí práce Jaroslava Krupková.

Hodač, Tomáš: *Dialektika divočiny a civilizace: způsoby konceptualizace a reprezentace indiánů v díle Alberta Vojtěcha Friče*. Vedoucí práce Bohuslav Šalanda.

Kraftová, Barbora: *Děti afrických imigrantů v Portugalsku: strategie konstruování identity*. Vedoucí práce Jan Pargač.

Trlifajová, Lucie: *Proměny současné ukrajinské migrace: role a formy identity v kontextu vývoje ukrajinské migrace do Česka*. Vedoucí práce Leoš Šatava.

Sestavil: Oldřich Kašpar

– **rigorózní práce**

- Hejzlarová, Tereza: *Tradiční kultura turkických kočovníků Střední Asie*. Vedoucí práce Jan Pargač.
- Klepal, Jaroslav: „*Nejsem toto tělo*“: *Tělo a posvátné já u členů hnutí Haré Krišna v České republice*. Vedoucí práce František Vrhel.
- Svobodová, Věra: *České společenské zpěvníky jako kulturní fenomén druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století: pohled na problematiku společenských zpěvníků na základě vytvořené počítačové databáze rozsáhlého souboru nově dostupných pramenů*. Vedoucí práce Lubomír Tyllner.
- Žvachtová, Pavla: *Změny ve stravovacích zvycích horníků na Kladensku: s přihlédnutím k obci Vinařice*. Vedoucí práce Irena Štěpánová.

Sestavil: Miloš Tomandl

Katedra antropologických a historických věd Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni

– **bakalářské práce**

- Avramová, Lucie: *Imigrace Bulharů do Čech: sociální a kulturní otázka existence Bulharů v Čechách*. Vedoucí práce Lenka Jakoubková Budilová.
- Balaš, Nikola: *Antropologie války a vznik západní vojenské tradice*. Vedoucí práce Ivo Budil.
- Benešová, Barbora: *Různá pojetí historické antropologie: snaha o konzensus v německé historické antropologii*. Vedoucí práce Jiří Woitsch.
- Bílková, Eva Aviela: *Rozvod v židovské společnosti*. Vedoucí práce Věra Tydlitátová.
- Blatská, Darina: *Jak neverbální komunikace organizuje interpersonální interakci*. Vedoucí práce Vladimír Blažek.
- Boušová, Barbora: *Problematika amentní migrace*. Vedoucí práce Tomáš Hirt.

- Brůhová, Marie: *Šumava a Český les v díle Josefa Blaua*. Vedoucí práce Marta Ulrychová.
- Černá, Veronika: *Vliv kolonialismu na etnické konflikty v Africe: Příklad Rwandy*. Vedoucí práce Jan Záhořík.
- Drahná, Dagmar: *Vědomí a mozek – současný stav studia, metod a poznatků*. Vedoucí práce Vladimír Blažek.
- Drahný, Stanislav: *Vědomí sebe sama u primátů – doklady a interpretace*. Vedoucí práce Vladimír Blažek.
- Dvořáčková, Tereza: *Lužičtí Srbové a jejich migrační chování*. Vedoucí práce Zdeněk Uherek.
- Dvořáková, Ilona: *Radši Židy než Němce aneb etnopolitický projekt meziválečné ČSR*. Vedoucí práce Tomáš Hirt.
- Frýdová, Lucie: *Židovská každodennost ve vybraných lokalitách západních Čech: biografické vyprávění*. Vedoucí práce Zdeněk Uherek.
- Gebouská, Lucie: *Sociální konstrukce*. Vedoucí práce Michal Tošner.
- Hajšman Absolonová, Eva: *Jindřich Jindřich a jeho význam pro národopis Chodska*. Vedoucí práce Marta Ulrychová.
- Chánová, Pavlína: *Délka života jedince v průběhu evoluce člověka*. Vedoucí práce Vladimír Blažek.
- Jáchymová, Markéta: *Skok z partnerství do rodičovství*. Vedoucí práce Jaroslava Hasmanová Marhánková.
- Janovská, Štěpánka: *Vývoj a proměny česko-slovenské a české antropologie ve vztahu k Africe*. Vedoucí práce Jan Záhořík.
- Jůzková, Iva: *Bretonci*. Vedoucí práce Zdeněk Uherek.
- Kačer, Miloš: *Stříbrsko: česko-německá problematika*. Vedoucí práce Marta Ulrychová.
- Kaiserová, Radka: *Etnografická studie slovenské venkovské komunity v Apusenách*. Vedoucí práce Tomáš Hirt.

- Karásková, Klára: *Eugenika a její vztah k moderní antropologii*. Vedoucí práce Ivo Budil.
- Karel, Jakub: *Antropologický terénní výzkum v oblasti internetových „virtuálních realit“*. Vedoucí práce Michal Tošner.
- Kornatovská, Marie: *Výroba dřevěných hraček ve Skašově*. Vedoucí práce Jiří Woitsch.
- Kozilková, Petra: *Funkce a význam tetování ta moko u obyvatel Nového Zélandu a Polynésie*. Vedoucí práce Lukáš Radostný.
- Kožišková, Lenka: *Obec Hradiště ve vzpomínkách pamětníků (2. polovina 20. století)*. Vedoucí práce Jiří Woitsch.
- Kubová, Petra: *Záměna dětí v třebečské porodnici v perspektivě teorie příbuzenství (case study)*. Vedoucí práce Lenka Jakoubková Budilová.
- Londinová, Markéta: *Výpověď, věda a politika: analýza prezentace dokumentárních filmů o „Těch druhých“*. Vedoucí práce Michal Tošner.
- Matějková, Hana: *Symboly spjaté se smrtí: severní Amerika*. Vedoucí práce Daniel Sosna.
- Mikešová, Adéla: *Role křesťanství v Etiopii v dějinách a současnosti*. Vedoucí práce Jan Záhořík.
- Mládková, Michaela: *Význam hry pro socializaci dítěte*. Vedoucí práce Vladimír Blažek.
- Nejedlá, Zuzana: *Misionáři a cestovatelé – etnografie a Afrika v 19. století*. Vedoucí práce Jan Záhořík.
- Nicajasová, Marika: *Skok přes kůži na Střední průmyslové škole v Příbrami*. Vedoucí práce Marta Ulrychová.
- Pokorný, Michal: *Cikáni/romové v Plzni (dějiny osídlení)*. Vedoucí práce Marek Jakoubek.
- Radačovská, Lucie: *Analýza způsobů prezentace společenských konfliktů v popularizačně geografických časopisech*. Vedoucí práce Tomáš Hirt.
- Růžičková, Lenka: *Role islámu v multietnických státech Afriky – Etiopie*. Vedoucí práce Jan Záhořík.
- Ryšavá, Tereza: *Sociálně vyloučená lokalita – Resslova ulice*. Vedoucí práce Lenka Jakoubková Budilová.
- Satinová, Gabriela: *Historie výzkumu Australopithecus africanus: Taungské dítě*. Vedoucí práce Vladimír Sládek.
- Slavíková, Martina: *Etnické konflikty v Súdánu*. Vedoucí práce Jan Záhořík.
- Solfronková, Veronika: *Eutanazie – lidské právo na smrt?* Vedoucí práce Daniel Sosna.
- Šilhábová, Dana: *Austrálci z oblasti Illawarra, Nový Jižní Wales*. Vedoucí práce Ivo Budil.
- Štádlarová, Martina: *Masové tělovýchovné aktivity jako součást komunistických režimů*. Vedoucí práce Tereza Zíková.
- Šudáková, Jana: *Tajné náboženské společnosti v Oceánii*. Vedoucí práce Stanislav Novotný.
- Šulcová, Veronika: *Analýza sociálního kapitálu Čechů žijících ve Velké Británii*. Vedoucí práce Ladislav Toušek.
- Švaříčková, Tamara: *Porod a lidé kolem něj*. Vedoucí práce Ema Hrešanová.
- Trávníčková, Zuzana: *Pragmatismus v díle Karla Čapka*. Vedoucí práce Jaromír Murgaš.
- Třísková, Radka: *Drobné kulturní památky severního Plzeňska – terénní dokumentace*. Vedoucí práce Jiří Woitsch.
- Tůma, Petr: *Tělesná výška a růst v průběhu evoluce člověka*. Vedoucí práce Vladimír Blažek.
- Veselá, Šárka: *Analýza vybraných literárních textů s koloniální tematikou z hlediska genderu*. Vedoucí práce Jitka Kotalová.
- Vlčková, Andrea: *Kanibalismus v Oceánii*. Vedoucí práce Stanislav Novotný.

- Vodička, Tomáš: *Život dělníků v Plzeňském Prazdroji před rokem 1989 a dnes*. Vedoucí práce Marek Jakoubek.
- Vodičková, Lucie: *Jindřich Šimon Baar a jeho dílo jako etnografický pramen*. Vedoucí práce Marta Ulrychová.
- Waldmanová, Eliška: *Intoxikace Máýů prostřednictvím konzumace alkoholu*. Vedoucí práce Daniel Sosna.
- Zezulová, Blanka: *Holokaust: konstrukce a realita*. Vedoucí práce Michal Tošner.
- diplomové práce**
- Bartoňová, Jana: *Hnutí za práva zdravotně postižených na severoamerickém kontinentě*. Vedoucí práce Tomáš Hirt.
- Baslová, Michala: *Společnost dluhu*. Vedoucí práce Daniel Sosna.
- Brožová, Martina: *Příbuzenství v sociálně vyloučené lokalitě (Případová studie – Jateční ulice v Plzni)*. Vedoucí práce Lenka Jakoubková Budilová.
- Cihlář, Jan: *Sociální hnutí – případová studie kmene CREE a procesu transnacionalizace jejich odporu*. Vedoucí práce Tomáš Kobes.
- Dadová, Milena: *Transplantace z antropologické perspektivy*. Vedoucí práce Daniel Sosna.
- Gabrielová, Martina: *Obraz maskulinit(y) v médiích*. Vedoucí práce Renáta Sedláková
- Hanus, Lukáš: *Aspekty transnacionální migrace vybraných populací v ČR*. Vedoucí práce Vladimír Günter.
- Homrová, Anita: *Genderová politika baletní bytosti ve třech dějstvích*. Vedoucí práce Daniel Sosna.
- Hora, Martin: *Vztah výšky postavy a proporcí končetin*. Vedoucí práce Vladimír Sládek.
- Hurtová, Zuzana: *Výběr partnera u člověka: vliv sexuálního imprintingu*. Vedoucí práce Vladimír Blažek.
- Klířová, Stanislava: *Sport a nacionalismus*. Vedoucí práce Tereza Zíková.
- Kocur, Jan: *Vliv nacistické a komunistické ideologie na olympijské hry (na příkladu olympijských her v Berlíně 1936 a Pekingu 2008)*. Vedoucí práce Tereza Zíková.
- Kočková, Eva: *Subkultura techna – vymezení se na základě oblečení*. Vedoucí práce Jitka Kotalová.
- Kordová, Šárka: *Premenstruační syndrom v perspektivě sociálních věd*. Vedoucí práce Ema Hrešanová.
- Kovář, Jakub: *Genderová strukturace veřejného sektoru*. Vedoucí práce Jitka Kotalová.
- Kozáková, Pavla: *Multireligiozita v perspektivě vizuální antropologie*. Vedoucí práce Tomáš Hirt.
- Kraftová, Veronika: *Plastická chirurgie: cesta k naplnění ideálu ženské krásy*. Vedoucí práce Daniel Sosna.
- Kuběňová, Barbora: *Stranová preference horní končetiny při manipulaci u subhumánních primátů*. Vedoucí práce Vladimír Blažek.
- Marková, Petra: *Odběr pupečnickové krve z perspektivy komercializace zdravotní péče*. Vedoucí práce Ema Hrešanová.
- Mašková, Nikol: *Pracovní migrace do Irska: komparace zkušenosti polských a českých migrantů*. Vedoucí práce Zdeněk Uherek.
- Mikešová, Vlasta: *Vliv věku matek na prožívání mateřství (v kontextu teorie o rodičovských investicích)*. Vedoucí práce Vladimír Blažek.
- Němcová, Kateřina: *Analýza pocitu bezpečí (strachu z kriminality)*. Vedoucí práce Ladislav Toušek.
- Pavlasová, Hana: *Monstrprocesy v SSSR v letech 1936–1938*. Vedoucí práce František Bahenský.
- Porubská, Lenka: *Karel Chotek a formování národopisného semináře na UK 1931–1957*. Vedoucí práce František Bahenský.

Procházková, Michaela: *Překážky v oblasti vzdělávání dětí ze sociálně vyloučených skupin (ve vztahu na příkladech plzeňských lokalit)*. Vedoucí práce Tereza Zíková.

Růžičková, Simona: *Sociální sítě tělesně postižených*. Vedoucí práce Tomáš Hirt.

Řehořová, Tereza: *Pohlavní dimorfismus lidské ruky: Vztah proporcí kostí ruky a pohlavně dimorfního poměru délek 2. a 4. prstu ruky (Manningova indexu)*. Vedoucí práce Jaroslav Brůžek.

Šavlíková, Mirka: *Kultura organizace – případ policie ČR*. Vedoucí práce Jitka Kotalová.

Štípková, Martina: *Jedna rodina – jedno příjmení? Význam vyjádření příbuzenství pomocí společného jména v současné české společnosti*. Vedoucí práce Daniel Sosna.

Špírková, Simona: *Idealizace obrazu partnera a sebe sama*. Vedoucí práce Vladimír Blažek.

Štrausová, Jana: *Šťastný život: kvalita života mezi českými studenty*. Vedoucí práce Daniel Sosna.

Tomšová, Martina: *Můj přítel kůň – antropomorfizace koní v jezdeckém prostředí*. Vedoucí práce Jitka Kotalová.

Urbánková, Tereza: *Vliv feminity a maskulinity obličejů na rozpoznávání pohlaví*. Vedoucí práce Vladimír Blažek.

Vaněk, Jan: *Antropologický výzkum v subkultuře fanoušků „extrémního“ metalu*. Vedoucí práce Michal Tošner.

Vašková, Daniela: *Olympijské hry a komunismus*. Vedoucí práce Tereza Zíková.

Zimová, Tereza: *Skupinová setkání v alternativní medicíně: meditace nebo terapie*. Vedoucí práce Jitka Kotalová.

Züglerová, Monika: *Preferenze a percepce televizních obsahů podle genderu*. Vedoucí práce František Kalvas.

– rigorózní práce

Sitek, Pavel: *Imigrační otázky ve Francii*.

– dizertační práce

Bulant, Matěj: *„We Live Together“: A Case Study of Ethnicity in Local Context of Bukovec*.

Sitek, Pavel: *Obraz „druhého“: „Francouzi a Alžírčané“ ve Francii (francouzský postkoloniální diskurz)*.

Sestavila: Jitka Vlasáková

Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně

– bakalářské práce

Binderová, Klára: *Sociální kultura na Strážnicku ve 20. století (na příkladu narození a smrti člověka)*. Vedoucí práce Martina Pavlicová.

Blažková, Klára: *Polančané: přípravy a prezentace na národopisných akcích roku 1892 a 1895*. Vedoucí práce Daniel Drápala.

Boháčková, Lenka: *Děti v muslimských rodinách v Brně*. Vedoucí práce Martina Pavlicová.

Císařová, Lenka: *Školní kroniky českých menšinových škol na Liberecku*. Vedoucí práce Daniel Drápala.

Drábek, Petr: *Slovácká chalupa v Dolních Bojanovicích*. Vedoucí práce Daniel Drápala.

Gabrhelová, Terézia: *Tradiční textilní a výzdobné techniky v oblasti Moravských Kopanic*. Vedoucí práce Alena Křížová.

Hajná, Martina: *Tramping v údolí říčky Libochovky*. Vedoucí práce Miroslav Válka.

Jirásková, Simona: *Sonda do života na rolnické usedlosti v první polovině 20. století na základě analýzy hospodářského deníku*. Vedoucí práce Daniel Drápala.

Káčer, Jan: *Cimbálová muzika Jaroslava Čecha*. Vedoucí práce Dušan Holý.

Kamenská, Lucie: *Lidový oděv německé menšiny v severozápadních Čechách*. Vedoucí práce Alena Křížová.

- Kohout, Jan: *Josef Košťál. Národopisec a jeho dílo*. Vedoucí práce Daniel Drápala.
- Kořínková, Kateřina: *Osobnost hudebníka Míly Brtníka*. Vedoucí práce Martina Pavlicová.
- Kratochvilová, Barbora: *Kult Panny Marie Hromničné v Bučovicích*. Vedoucí práce Roman Doušek.
- Krejčířová, Kateřina: *Řekové a Makedonci v Brně po roce 1948 v interpretaci aktérů*. Vedoucí práce Martina Pavlicová.
- Kunčíková, Barbora: *Řecká menšina v České republice a její identifikační prvky*. Vedoucí práce Martina Pavlicová.
- Kuthanová, Veronika: *Mongolští pracovní imigranti v jihomoravském kraji se zaměřením na oblast Blanenska*. Vedoucí práce Roman Doušek.
- Lokšová, Terezie: *Školní kroniky ve Frenštátě pod Radhoštěm jako pramen*. Vedoucí práce Daniel Drápala.
- Müllerová, Markéta: *Hostýnské Záhoří. Příspěvek k vymezení regionu a současná podoba výročního obyčejového cyklu*. Vedoucí práce Daniel Drápala.
- Pisař, Petr: *Národopisný spolek ve Vyškově a počátky národopisného bádání na Vyškovsku*. Vedoucí práce Roman Doušek.
- Plucnara, Ondřej: *Stavební tradice starých hamrů*. Vedoucí práce Daniel Drápala.
- Pokorný, Jiří: *Vodní díla na Petrůvce a Úmoří. Příspěvek k poznání mlynářství na západní Moravě s hlavním zaměřením na Tenorův vodní mlýn v Sychotíně u Kunštátu*. Vedoucí práce Miroslav Válka.
- Pramuková, Monika: *Kórejci v Žilině*. Vedoucí práce Martina Pavlicová.
- Prokopová, Karolína: *Svátek sv. Mikuláše v Hradci Králové – historie, vývoj a současnost*. Vedoucí práce Roman Doušek.
- Rybecká, Michaela: *Lidový oděv ve Velkých Bílovicích v minulosti a současnosti*. Vedoucí práce Alena Křížová.
- Sedlaczková, Dominika: *Řecká menšina v České republice na příkladu moravsko-slezského kraje a města Bohumína*. Vedoucí práce Miroslav Válka.
- Sztefková, Petra: *Spolková činnost Poláků na Těšínsku*. Vedoucí práce Martina Pavlicová.
- Šipöczová, Eva: *Súčasná mestská povest' v Bratislave*. Vedoucí práce Martina Pavlicová.
- Šustek, Miroslav: *Kulturní a společenský život v Židenicích a Juliánově na přelomu 19. a 20. století. Příspěvek ke kulturním dějinám Brna*. Vedoucí práce Miroslav Válka.
- Válek, Bohuslav: *Poválečné osídlování pohraničí osídlenci z Valašska na příkladu obcí Pulčín a Velké Losiny-Bukovice*. Vedoucí práce Daniel Drápala.
- Veselovská, Eliška: *Životní styl jako motivace Američana k integraci do české společnosti*. Vedoucí práce Martina Pavlicová.
- Votupalová, Monika: *Osobnost zpěváka Oty Žabky z Jablunkova*. Vedoucí práce Martina Pavlicová.
- Zapletalová, Kristýna: *Proměny drobných sakrálních památek a vztah komunity a jednotlivců k nim v bývalém tišnovském okrese*. Vedoucí práce Daniel Drápala.

– diplomové práce

- Baldíková, Lucie: *Národopisná činnost v Brně v první polovině devadesátých let 19. století*. Vedoucí práce Martina Pavlicová.
- Brožová, Jitka: *Ikonografie perníkářských forem v severovýchodních Čechách*. Vedoucí práce Alena Křížová.
- Hokešová, Zuzana: *Pískovec v tradiční vesnické kultuře oblasti Kokořínska*. Vedoucí práce Miroslav Válka.
- Hrazdilová, Lucie: *Život žen na moravských Kopanících*. Vedoucí práce Martina Pavlicová.

- Kardoš, Radoslav: *Spoločnosť vedomeckého učenia Rodný kruh*. Vedoucí práce Martina Pavlicová.
- Kolářová, Jindřiška: *Moravský kras – regionální produkt. K problematice současné rukodělné výroby*. Vedoucí práce Miroslav Válka.
- Kolečková, Ivana: *Kapitoly z dějin národopisu Itálie*. Vedoucí práce Daniel Drápala.
- Machová, Barbora: *Kapitoly z každodenního života vesnice v jihobulharském pohraničí*. Vedoucí práce Miroslav Válka.
- Mička, Petr: *Rod Hudečků z Velké nad Veličkou a jeho podíl na udržování hudebních tradic na Horňácku*. Vedoucí práce Dušan Holý.
- Mičková, Zuzana: *Včelařství na Novojičínsku*. Vedoucí práce Daniel Drápala.
- Pecl, Václav: *Fenomén oživené historie (na příkladu českých a moravských euroindianů a jejich shromáždění na akcích POW WOW)*. Vedoucí práce Martina Pavlicová.
- Rejzlová, Martina: *Srovnávací studie českého a slovenského krajkářství na příkladu Vamberecka a Špania Dolina*. Vedoucí práce Alena Křížová.
- Stanjurová, Lucie: *Systém hodnot, norem a životních strategií v romských rodinách – determinanty vzdělávacích bariér*. Vedoucí práce Martina Pavlicová.
- Tluchořová, Eliška: *Exkurz do vinařské tradice v Kobylí*. Vedoucí práce Miroslav Válka.
- Uxová, Zuzana: *Poválečné osídlování východních Krkonoš na příkladu obce Černý Důl*. Vedoucí práce Roman Doušek.
- Vašáková, Lucie: *Problematika pověr a pověrečných praktik z pohledu současné etnologie*. Vedoucí práce Martina Pavlicová.
- Virágová, Jana: *Sunnitský islám jako způsob života aneb každodennost muslimských rodin v České republice*. Vedoucí práce Martina Pavlicová.
- Sestavila: Iva Magulová*
- Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze**
- **bakalářské práce z oboru sociokulturní antropologie (společensko-vědní modul)**
- Balog, Peter: *Freetekno jako protikultura*. Vedoucí práce Zuzana Jurková.
- Balvínová, Lenka: *Politické náboženství? Křesťanský rituál jako model svatebního obřadu v komunistickém Československu*. Vedoucí práce Lucie Doležalová.
- Bělinová, Helena: *K problematice ideálu ženské krásy v soudobé společnosti z hlediska sociologie*. Vedoucí práce Jiří Šubrt.
- Bláhová, Kateřina: *Sociokulturní adaptace kazašských vysokoškoláků na české prostředí. (Absolventi programu UniPrep)*. Vedoucí práce Eliška Pincová.
- Boďová, Veronika: *The Conception of Time in Maya Cosmology*. Vedoucí práce Marek Halbich.
- Borůvková, Zuzana: *Mobbing – psychické násilí na pracovišti. Informovanost české pracovní populace*. Vedoucí práce Ludmila Kožená.
- Čižmářová, Hana: *Maturita z teoretické perspektivy přechodových rituálů*. Vedoucí práce Marek Halbich.
- Derič, Danijela: *Obraz dění na Balkáně v českém tisku v polovině devadesátých let*. Vedoucí práce Petr Lupač.
- Dubová, Petra: *Není boha kromě Alláha. Reflexe českých konvertitek k islámu*. Vedoucí práce Petra Ezzeddine.
- Evanová, Barbora: *Genderové stereotypy v mateřské škole*. Vedoucí práce Petr Pavlík.
- Fifková, Kateřina: *Rodičovské preference pohlaví očekávaného dítěte*. Vedoucí práce Miloslava Turková.
- Gedeonová, Hedvika: *Jeden deň dekana farnosti*. Vedoucí práce Hedvika Novotná.

- Gorčíková, Magdaléna: *Islám a Česká republika. Analýza vlivu islámu na české prostředí*. Vedoucí práce Zdeněk Nešpor.
- Havlíková, Hana: *Každodenní život za protektorátu. Analýza reflexí pamětníků – tehdejších studentů Obchodní akademie v Plzni*. Vedoucí práce Blanka Soukupová.
- Herza, Filip: „*Pookřát na čerstvém horském vzduchu*.“ *Zážitky prvních turistů v českých cestopisech a tištěných průvodcích po Krkonoších 19. a počátku 20. století*. Vedoucí práce Pavel Himl.
- Hlaváček, Jiří: *Sloužili jsme vlasti: Biografická vyprávění příslušníků Československé lidové armády v Čáslavi, kteří opustili armádu v důsledku sovětské okupace v srpnu 1968*. Vedoucí práce Pavel Mücke.
- Hlavatá, Kristýna: *Studentské spolky na prahu 21. století (příklad studentských spolků v Thübingenu)*. Vedoucí práce Hedvika Novotná.
- Honsová, Karolína: *Vzdělanostní reprodukce a sociální mobilita: případové studie vysokoškolských studentů z dělnických rodin*. Vedoucí práce Dana Bittnerová.
- Honzírková, Božena: *Hledání ztraceného ráje*. Vedoucí práce Martin Heřmanský.
- Chytilová, Marie: *Gay a heterosexuál zvěštku: přisuzování mužské sexuální orientace na základě vzhledu*. Vedoucí práce Jaroslava Valentová.
- Jakš, Daniel: *Včlenění tibetského buddhismu do každodenního života v ČR na příkladu Komunity dzogčhen*. Vedoucí práce Hedvika Novotná.
- Jeráčková, Aneta: *Mezigenerační přenos vzdělanostních nerovností u dělnických profesí*. Vedoucí práce Karel Müller.
- Jindra, Martin: *Obchodní značka a její symbolický význam aneb podle čeho se mladí oblékají*. Vedoucí práce Karel Müller.
- Kazdová, Marcela: *Význam a role dalanga (tradičního loutkáře) v současné balijské společnosti – v reflexi vybraného divadelníka I Nyomana Sumandhiho*. Vedoucí práce Martin Heřmanský.
- Kolouchová, Zuzana: *Koncepty vzdělávání a strategie volby povolání v obci Páleníce*. Vedoucí práce Dana Bittnerová.
- Korbelová, Milada: *Hostitelské rodiny v České republice (aneb co nám zahraniční student dal a vzal). Kvalitativní analýza hostitelského programu pořádaného organizací ASF Mezikulturní programy, o. s.* Vedoucí práce Ladislav Hrdý.
- Krausová, Veronika: *Náboženská společnost Svědkové Jehovovi*. Vedoucí práce Karel Müller.
- Landa, Martin: *Virtuální sociální síť a virtuální světy*. Vedoucí práce Petr Lupač.
- Laštovková, Andrea: *Chápání smrti u Číňanů v období dynastie Han*. Vedoucí práce Zdeněk R. Nešpor.
- Materna, Adam: *Strategie čínské menšiny v přístupu ke vzdělání – Identita etnických Číňanů žijících v České republice*. Vedoucí práce Karel Müller.
- Matiová, Andrea: *Esej o vztahu rituálů a jazyka*. Vedoucí práce Jan Sokol.
- Meliashkevich, Illia: *Komodity v transnacionálním sociálním prostoru*. Vedoucí práce Petra Ezzedine.
- Merjavá, Jana: *Osudy jedné rodiny v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Vedoucí práce Petra Schindler-Wisten.
- Mertinová, Ivana: *Romové a sociální síť státu pohledem kompetentních úřednic*. Vedoucí práce Mirjam Moravcová.
- Mlynářová, Martina: *Korektnost vyjadřování a zobrazování vzhledem k udržování genderových stereotypů – analýza dětského zábavního portálu*. Vedoucí práce Petr Pavlík.
- Neumannová, Michaela: *Proměny genderového uspořádání rolí v rodinách s otci na rodičovské dovolené*. Vedoucí práce Milošlava Turková.

- Nižnanská, Lenka: *EVS dobrovolník, aneb jedna životní etapa?* Vedoucí práce Markéta Vaňková.
- Ondruchová, Zuzana: *Mapování interpersonálního chování u partnerských dvojic.* Vedoucí práce Markéta Habermannová.
- Paulová, Kristýna: *Faktory ovlivňující vzdělanostní aspirace žáků víceletého gymnázia, kteří pocházejí ze socio-kulturně-ekonomicky znevýhodněného rodinného zázemí.* Vedoucí práce Libor Prudký.
- Pajgrtová, Milada: *Makrobiotika jako změna životního stylu.* Vedoucí práce Hedvika Novotná.
- Pažoutová, Naděžda: *Velikonoční a letniční zvyky v kontextu církevního kalendáře.* Vedoucí práce Zdeněk Pinc.
- Pečenková, Jana: *Vizuální prezentace Romů v českém tisku a její možný vliv na současné všeobecné postoje české veřejnosti.* Vedoucí práce Dana Moree.
- Pelechová, Jana: *Adaptace běloruských studentů v Praze.* Vedoucí práce Eliška Pincová.
- Pirochová, Klára: *Postmaritální rezidenční vzorce na Josefodolsku.* Vedoucí práce Martin Heřmanský.
- Plicková, Helena: *Příběh amatérského divadelního spolku v Kralupech nad Vltavou.* Vedoucí práce Hedvika Novotná.
- Prajerová, Andrea: *Konstrukce genderové identity u dívek, které poslouchají freetekno.* Vedoucí práce Kateřina Kolářová.
- Puzdrova, Maryna: *Role organizací občanského sektoru v zapojování marginalizovaných skupin do české občanské společnosti.* Vedoucí práce Marie Dohnalová.
- Riegerová, Adéla: *Tělesné modifikace v kultuře žáků středního odborného učiliště.* Vedoucí práce Martin Heřmanský.
- Růžičková, Ivana: *Druhý život Tuchomyšle, lokální identita obyvatel zaniklé obce v severních Čechách.* Vedoucí práce Hedvika Novotná.
- Řápek, Marek: *Reflexe extrémně pravice v tisku.* Vedoucí práce Blanka Soukupová.
- Schmidtová, Zuzana: *Slovenská menšina v České republice a Spojených státech amerických.* Vedoucí práce Miloslava Turková.
- Schreiberová, Zuzana: *Materializace židovské identity skrze pravidla kašrutu.* Vedoucí práce Markéta Vaňková.
- Skálová, Adéla: *Mladí Mexičané v Praze. Profil mužské imigrační skupiny.* Vedoucí práce Mirjam Moravcová.
- Skálová, Eva: *Život Čechů ve východní části Volyňské gubernie, jejich poválečná reemigrace a usídlování na Tachovsku (na příkladu životopisných vyprávění reemigrantů z vesnic Diana a Miliře).* Vedoucí práce Hana Pelikánová.
- Skořepová, Zita: *Ziriab – arabská hudba v Čechách.* Vedoucí práce Zuzana Jurková.
- Stropnická, Alžběta: *Sociální vyloučení pohledem romských dětí.* Vedoucí práce Miloslava Turková.
- Suchánková, Markéta: *Genderové stereotypy v dětských televizních reklamách.* Vedoucí práce Petr Pavlík.
- Sumembayeva, Alima: *Vysokoškolské vzdělání z pohledu českých a kazašských studentů.* Vedoucí práce Ina Čábelková.
- Šafaříková, Jana: *Nativní australská kultura.* Vedoucí práce Václav Soukup.
- Šedivková, Veronika: *Struktura prostoru na příkladu tří rodin žijících v jihoslovenské vesnici.* Vedoucí práce Hedvika Novotná.
- Šefrnová, Tereza: *Sítě neformálních výměn darů.* Vedoucí práce Jan Sokol.
- Šmídová, Markéta: *Problematika integrace muslimských migrantů první až třetí generace do současné německé společnosti.* Vedoucí práce Margarete-Anna Brousek.

- Štancová, Kamila: *Vliv postavení ženy ve společnosti na vývoj módy v českých zemích od počátku ženské společenské aktivity do 30. let 20. století*. Vedoucí práce Aleš Svoboda.
- Šváb, Vojtěch: *Sociodemografický a názorový portrét postmoderního českého fanouška (na příkladu SK Slavia Praha)*. Vedoucí práce Blanka Soukupová.
- Taševská, Ivana: *Srovnání situace žen samoživitelek a mužů samoživitelů v České republice*. Vedoucí práce Petr Pavlík.
- Tůma, Ondřej: *Analýza mediálních obsahů zpravodajských deníků v ČR a SRN k problému imigrace*. Vedoucí práce Karel Müller.
- Týcová, Kristýna: *Strava a stravování: brána ke kultuře (na příkladu řecké rodiny na ostrově Korfu)*. Vedoucí práce Hedvika Novotná.
- Vališ, Daniel: *Ta naše písnička irská: Pátání po kontextu živé produkce irské tradiční hudby na území České republiky*. Vedoucí práce Lukáš Radostný.
- Voženilková, Tereza: *Ultras: nové fanouškovské hnutí v ČR*. Vedoucí práce Karel Müller.
- Wilczková, Helena: *Nový vývoj kulturního a společenského života německé obce Lehnitz ve spolkové zemi Braniborsko po roce 1989 z pohledu starousedlíků a nově přichozích*. Vedoucí práce Milošlava Turková.
- Zajičková, Hana: *Ženy v hnutí skinheads*. Vedoucí práce Petr Pavlík.
- Zhořová, Marie: *Mýtus o vynoření – komparace mytologie Navahů a Zuniů*. Vedoucí práce Martin Heřmanský.
- Žeková, Lucie: *Proměny vztahu k židovství v rámci tří generací českých židovských žen*. Vedoucí práce Mirjam Moravcová.
- **diplomové práce z oboru sociokulturní antropologie (katedra obecné antropologie)**
- Binková, Kateřina: *Život jako čajový obřad aneb o subkultuře čajařů*. Vedoucí práce Martin Heřmanský.
- Bubeník, Daniel: *Každodenní realita českých účastníků první světové války*. Vedoucí práce Pavel Himl.
- Bukovský, Jiří: *Z housenky v motýla. Transformace identity u iránských konvertitů ke křesťanství*. Vedoucí práce Petra Ezzeddine.
- Čuláková, Katarína: *Příspěvek ke studiu adaptačních strategií lovecko-sběratelských komunit v pozdním paleolitu a mezolitu*. Vedoucí práce Václav Matoušek.
- Dvořáková, Tereza: *Zasloužená rovnost: Romové a systém sociálních dávek ve městě Skála*. Vedoucí práce Yasar Abu Ghosh.
- Haeringová Karpenková, Alexandra: *Altruismus a příbuzenský výběr v islandských rodových ságách*. Vedoucí práce Stanislav Komárek.
- Hajdáková, Iveta: *The Social Making of the Illusion of Hospitality*. Vedoucí práce Yasar Abu Ghosh.
- Jílek, Vlastimil: *Konečnost a počátečnost. Studie k problematice konečnosti a počátečnosti ve fundamentální ontologii Martina Heideggera a v myšlení Hannah Rentové*. Vedoucí práce Jaroslav Novotný.
- Kozina, Václav: *Conquista a kulturní vzorce*. Vedoucí práce Marek Halbich.
- Hanyš, Milan: *Filozofická interpretace biblického konceptu stvoření podle Genesis 1,1–2,4a*. Vedoucí práce Jan Sokol.
- Hrbek, Martin: *Učitelé v labyrintu pravidel*. Vedoucí práce Dana Bittnerová.
- Kollárová, Soňa: *Predstava ľudového liečiteľstva v očiach obyvateľov severovýchodného Slovenska – okres Svidník*. Vedoucí práce Miroslav Horák.

- Myslivcová, Magdalena: *Česká společnost a mateřství, mikrosonda do názorového světa postmoderních českých žen*. Vedoucí práce Blanka Soukupová.
- Niklová, Kristýna: *Zmrhaná, vyšikovaná, (při)vandrovalá. Žena a sexuální delikvence v raném novověku*. Vedoucí práce Pavel Himl.
- Pavlíková, Lenka: *Takový rozchod pro setkání... Genderově podmíněná sociální síť imigrantek*. Vedoucí práce Petra Ezedine.
- Pokorná, Anna: *Domov pod pokličkou; k antropologii jídla*. Vedoucí práce Petra Ezedine.
- Povlaková, Kateřina: *Emigrace jako životní zkušenost: Češi v Dánsku 1968–1989*. Vedoucí práce Miroslav Vaněk.
- Pukančíková, Petra: *„V mém srdci jsem myslila, že když zůstanu v Čechách budu zatracena.“ Způsob sebetematizace českých evangelických emigrantů v 18. století*. Vedoucí práce Jan Horský.
- Pinzová, Lenka: *Výslechové strategie v raném novověku*. Vedoucí práce Daniela Tinková.
- Součková, Kristina: *Mayský indián jako turistický konstrukt*. Vedoucí práce Václav Soukup.
- Strolená, Lucie: *Svatá cesta z pražské katedrály do Staré Boleslavi*. Vedoucí práce Blanka Altová.
- Tourek, Jiří: *New York: Eldorado versus Nový Jeruzalém*. Vedoucí práce Cyril Říha.
- Ulrychová, Michaela: *Lid versus kormorán*. Vedoucí práce Radovan Haluzík.
- Veselá-Santos, Anežka: *Identita a etnicita. Pohled na českou etnokulturní diverzitu v Rio Grande do Sul*. Vedoucí práce Marek Halbich.
- Vinš, Přemysl: *Enverismus – Víra v jednoho Boha, náboženská situace v socialistické Albánii*. Vedoucí práce Zdeněk Nešpor.
- **dizertační práce z oboru antropologie**
- Brabec, Jan: *Bergson, Scheler, Woolfová a mytologie „nového člověka“*. Vedoucí práce Zdeněk Pinc.
- Čapská, Veronika: *Řád servitů a rekatolizační romance – Sebe prezentace církevního řádu v habsburské monarchii (1613–1780)*. Vedoucí práce Zdeněk Hojda.
- Pivoňková, Věra: *Morfologie lidského těla ve vztahu k vybraným behaviorálním a psychosociálním aspektům*. Vedoucí práce Stanislav Komárek.
- Ratajová, Jana: *Mužství a ženství v české literatuře raného novověku*. Vedoucí práce Zdeněk Hojda.
- Rubešová, Anna: *Sociální aspekty vzhledu tváře*. Vedoucí práce Jan Havlíček.
- Storchová, Lucie: *Paupertate styloque connecti. Formální diskurzivní modus, literární pole a textové utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích*. Vedoucí práce Zdeněk Beneš.

Sestavila: Mirjam Moravcová

Ján Botík, ETNICKÁ HISTÓRIA SLOVENSKA. K PROBLEMATIKE ETNICITY, ETNICKEJ IDENTITY, MULTIETNICKÉHO SLOVENSKA A ZAHRANIČNÝCH SLOVÁKOV. Lúč, Bratislava 2007, 231 stran, fotografie, kresby, mapy a tabulky v textu.–

Přestože etnická témata dostala etnologie do vínku už při svém vzniku jako vědní obor a aktuální zůstávají dodnes, syntetických prací je stále poskrovnu. Ján Botík se etnické problematice věnuje několik desetiletí a vědecké poznatky obohacuje a koriguje osobní zkušeností reemigranta. Má za sebou množství terénních výzkumů především na Slovensku, v jihovýchodní Evropě, v Argentině a Spojených státech amerických a početné studie a knižní publikace, mimo jiné Slováci vo svete (1980, spoluautor), Slováci v Bulharsku (1994), Tam zložili aj svoje kosti (1999), Slovenští Chorváci (2001), Slováci v argentínském Chacu (2002), Chorvátska šľachta na Slovensku (2003). Od roku 2001 přednáší etnickou problematiku na Katedře etnologie a etnomuzikologie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Podnětem k jeho nejnovější knize, která vznikala pět let, byla autorova potřeba sumarizovat a podělit se o celoživotně nabyté znalosti a interpretace, vlastní i zprostředkované z literatury, a zpřístupnit je studentům, sféře odborné publicistiky a dalším zájemcům. Botík si vytkl za cíl interdisciplinárně syntetizovat stávající poznatky historiků, archeologů, jazykovědců a etnologů a autorsky je prezentovat v nově uspořádaných systémových souvislostech.

Knihy začíná teoretickou částí *Základné pojmy teórie etnicity a etnickej identity* (s. 6–17), následuje historický přehled etnického vývoje Slovenska *Etnický obraz Slovenska* (s. 18–35) a těžiště práce spočívá ve třetí části nazvané *Multietnické Slovensko a jeho kultúrna mnohotvárnosť* (s. 34–175), která se zabývá Slováky (s. 36–61) a devíti etnickými minoritami: Maďary, Němci, Židy, Rusíny a Ukrajinci, Romy, Chorvaty, Srby, Bulhary, Čechy (s. 62–167). Následuje čtvrtá část *Zahraniční Slováci* (s. 176–212) a obsáhla slovenská a zahraniční *Literatúra* (s. 214–228).

Základní charakteristiky a východiska knihy lze shrnout do několika bodů: předmětově je vymezena kombinací etnického a územního kritéria a pojednává o etnické historii Slovenska a Slováků. Geografický rámec Slovenska překračuje téma zahraniční Slováci, kteří jsou interpretováni jako organická součást národního společenství Slováků, pokračování jeho dějin a národněkulturního vývoje (s. 177). Časově práce zahrnuje období jednoho tisíciletí počínaje raným středověkem. Časový mezník přelomu 1. a 2. tisíciletí byl vybrán proto, že právě tam se kladou národní, územní a historické základy Slovenska a Slováků (s. 5). Všechna témata jsou sledována až do aktuální současnosti. Autorský výklad preferuje etnologická teoretická a metodologická východiska včetně terminologie a důrazu na široké vrstvy obyvatel. Programově se brání etnocentrickému a izolacionistickému přístupu. Práce je vysoce aktuální, protože 8 z 9 historických etnických minorit žije na Slovensku dodnes. Jedině Srbové se v 18. století vystěhovali a zbytek o století později asimiloval.

Osudy etnických menšin na území Slovenska a slovenských menšin v cizině (ve středojižní Evropě, v USA, Kanadě a Argentině) byly a jsou natolik odlišné, že výklad není v žádném případě stereotypní, právě naopak. Mistry má zaujatý čtenář pocít až detektivního šetření. Jinakost, která vymezovala etnické minority vůči majoritě, měla u každé z nich jiné kulturní, hospodářské a další akcenty. Botíkovo osvětlování variantnosti etnických procesů, proč některá menšina více a déle a jiná méně a po kratší dobu uchovávala, resp. vytvářela kulturní specifika, patří k nejlepším částem práce. Je škoda, že teorii etnické subkultury nedoprovází sdělné grafické znázornění (zájemce je najde v autorově starší studii ve *Slovenském národopisu* 43, 1995). Jiné problémy nastolil text o Slovácích, který považuji za koncepcně nejnáročnější. Jak na 26 stranách představit etnickou majoritu kompatibilně k ostatnímu textu? Botík rozčlenil tuto část na menší kapitoly nazvané *K zvláštnostiam etnogenézy, Staroslovanské korene, Vo vrcholnom stredoveku, Integračné a dezintegračné trendy, Jednota a rozmanitosť kultúry, Elitná kultúra, Ludová kultúra, Od etnika k modernému národu*. Jeho výběr témat, problémů a samotný výklad jsou vysoce sdělné a inspirativní.

K pestrému textu přispívá různorodost použitých pramenů: písemné (literární, institucionální, osobní), hmotné (terénní a muzejní), ikonografické, lingvistické, demografická šetření, folklorní texty. Autor věnuje velkou pozornost jazykovědným pramenům, ze kterých ale nejednou vyvozuje kulturní závěry připomínající překonanou metodu Wörter und Sachen (např. etnicitu obyvatel určuje z dobových příjmení, kulturní starobylost odvozuje z názvosloví praslovanského původu, turecký původ

kulturních jevů z turcismů). V obecně rovině tvrdí, že *etnologovia pri analýze javov etnickej povahy neoddeľujú jazykové a mimojazykové, čiže kultúrne reálie, ale posudzujú ich ako komplementárne zložky jedného celku, ktorým je v tomto prípade ľudová kultúra* (s. 53). Ovšem etnologie v průběhu 20. století pokročila k poznatku, že kultura nesleduje vývoj jazyka. Problém vidím i v autorových eliminacích některých aspektů etnické problematiky; například téma národnostní politika chybí v obecné části nebo u „dolnozemských“ Slováků. Jejich etnický vývoj je prezentovaný, jako by probíhal bez jakýchkoliv zásahů a vlivu státní moci. Ovšem například bulharských Slováků se dotkl tzv. obrodný proces, kdy bulharská socialistická státní moc pobulharšťovala osobní jména příslušníků etnických minorit a přikazovala bulharštinu do všech sfér života. V Chorvatsku v 90. letech chyběly menšinové zákony a vzestup chorvatského nacionalismu způsoboval etnickým minoritám problémy na lokální úrovni.

K tématům, kterým se Botík věnuje, patří projevy intolerance a nesnášenlivosti vůči etnickým minoritám ze strany slovenského etnika a státní moci. Jeho vidění multietnického Slovenska je velmi tolerantní. Zdůrazňuje kulturní přínosy všech menšinových etnik pro rozvoj Slovenska a Slováků. Například se středověkými německými kolonisty spojuje vnesení právních norem progresivnějšího uspořádání společnosti, vyspělou řemeslnou výrobu se špičkovou technologií a organizací a novou koncepcí středověkých měst (s. 86). Je zajímavé porovnat tuto interpretaci s českým viděním evropské středověké transformace, která v průběhu 11.–14. století postoupila od obou atlantských břehů po východní Polsko: „*Proměny české země ve 13. stol.*

chápeme jako zhodnocování staletého domácího vývoje a zároveň jako jednu z kapitol proměn středověké Evropy.“ (Klápště, Jan: 1994 – Změna – středověká transformace a její předpoklady. *Památky archeologické* – Supplementum 2. Praha: 52)

Autor se již několik desetiletí spolupodílí na formulování nových teorií a koncepcí etnicity a etnické identity ve středoevropském rámci. Ani ve své nejnovější knize neopomíná v textu vysvětlovat základní pojmy (kulturní konvergence a diverzita, akulturace, asimilace, normativnost, etatizace, endogamie ad.) a celkově předkládá srozumitelný, dostatečně konkrétní a čtivý text. Slabým místem publikace jsou bibliografické citace literatury. Někteří autoři citovaní v textu dokonce v seznamu literatury chybějí (Salner, Šalkovský, Moór, Zuberová aj.).

Kniha by neměla chybět v českých vědeckých knihovnách: obsahuje pojednání o české menšině na Slovensku, o původu a historii menšin zastoupených i u nás – Němců, Židů, Romů, Chorvatů, Bulharů; informační hodnotu má obsáhlý soupis literatury a úvodní část je významným teoretickým přínosem.

Helena Bočková (Brno)

Jan Jeník z Bratřic, KDYŽ JSEM ŠEL OKOLO VRAT... K vydání připravili Radim Kopáč a Josef Schwarz. Předmluva Aleš Haman. Ilustrace Michal Machat. Grafická úprava a sazba Ivan Mráz. Artes Liberales, Praha 2009, 228 s.–

Nakladatelství Artes Liberales vydalo jako součást neokázalé paperbackové řady zdařilou knížku textů českých lidových písní z repertoáru Jana Jeníka z Bratřic. Pro

odborníka nepřináší publikace něco výrazně nového nebo nově pojatého, jistě to ani nebylo jejím cílem, širší čtenářské obci však poskytne nečekaně živočišný obraz lidové písně přederbenovského období.

Jan Nepomuk Jeník rytíř z Bratřic (1756–1845), vlastenecký šlechtic a vysloužilý voják, ukončil svou vojenskou kariéru ještě na sklonku 18. století a léta, která se před ním otevřela, nehodlal promarnit planým přežíváním. Prodal své statky, odstěhoval se do Prahy, zavedl se v české vlastenecké společnosti a plně se oddal svému koníčku – sbíral, opisoval a komentoval dokumenty k slavným i neblahým údobím českých dějin. Výsledky své činnosti prezentoval v několika sériích objemných rukopisných svazků zvaných Pamětihodno a později Bohemika, jež představují 16 tisíc stran českých, německých a latinských textů a bezpočet příloh. Měl několik oblíbených historických období a osobností, ale především se zaměřil na dokumentaci každodenního života a kultury prostého, bezejmenného člověka. Díky vrozenému smyslu pro humor dával přednost projevům zábavným až kuriózním a v osvícenském duchu je podával v autentické, nezkrasované podobě. Do tohoto okruhu spadají i Jeníkovy průkopnické zápisy tzv. písní krátkých, tedy z dnešního pohledu tradičních lidových písní. Letos uplývá právě dvě stě let od chvíle, kdy do svého Pamětihodna z autopsie zaznamenal krasopisným novogotickým písmem jejich první redakci, a je chvályhodné, že nakladatelství na toto malé jubileum pohotově a dokonce s předstihem zareagovalo.

Doby, kdy se museli vydavatelé nečesaných jeníkovských písní (Čeněk Zíbrt, Miloslav Novotný, Jaroslav Markl, Karel Dvořák) potýkat s pruderní cenzurou, jsou

naštěstí pryč, a tak se mohou editoři probíhajícího kritického vydání (1. díl 1999) i recenzovaného čtenářského vydání místo šálení cenzorů věnovat neméně svízelným otázkám reprodukce Jeníkových textů. Jeník měl totiž o obsahu i formě svých rukopisů dosti svérázné představy, odráží se v nich jeho insitní rétoričnost a problematické vzdělání (jako odchovanec jezuitských škol ovládal dokonale latinu, ale česky se naučil psát až na vojně). Nejnovější publikaci *Jan Jeník z Bratřic: Když jsem šel okolo vrat...*, nesoucí ve svém názvu nevině se tvářící incipit jedné z písní (pokračuje ...viděl jsem mou milou srát), připravili k vydání Radim Kopáč a Josef Schwarz. Editoři předem provedli jakousi inventuru Jeníkových písňových zápisů i jejich dosavadních edic. Za základ vydání vzali (shodně s Novotným i Dvořákem) poslední, nejvyzrálejší redakci písní krátkých z 1. dílu tzv. Buriánových Bohemik (1838), zachovali pořadí písní a podobu Jeníkových průvodních textů (Česká řeč, Příběh strašidel a drobnější komentáře) a ve zvláštním dodatku uvedli lidové písně ze sbírek z let 1810 (v 1. dílu Pamětihodna) a 1832 (v samostatném svazku Písně krátké), které Jeník do poslední redakce nezařadil. Z písní umělé provenience připojili jen ty, jejichž kramářský, společenský, studentský nebo divadelní původ je následkem výbrusu už málo patrný a jež tedy zcela zlidověly. Kopáčovo – Schwarzovo vydání nevzniklo na základě rukopisných originálů, text je reprodukován podle předchozích edic Novotného (1929), Dvořákovy (1989) a kritické (1999). Publikaci doprovází zasvěcená literárněhistorická studie Aleše Hamana, která zasazuje Jeníkovy sbírky lidových písní do kontextu obrozenecké doby, dále podrobná ediční

poznámka, abecední rejstřík písní a výběrová jeníkovská bibliografie; k jednotlivým písním jsou doplněny editorské komentáře, čerpající především z kritického vydání.

Z textologického hlediska je edice provedena velmi pečlivě, podrobné vzájemné srovnání textu předchozích edic přineslo určitá upřesnění a inspirace (výpadek jedné varianty v kritické edici, zjištěný jejím vydavatelem až díky této informaci; výklad výrazu „durka“; pravopis „tříma rohama“ ad.), ale práce bez ověřování s originálem s sebou nese i riziko občasného nedorozumění. V seznamu *vynechaných umělých písní* (s. 211–213) se tak ocitly jak některé lidové, zvláště obřadní písně stojící mimo soubor „písní krátkých“ (např. Koleda, dědku Štěpáne; My tři krále; Smrt nesem ze vsi), tak i lidové písně ve skutečnosti otištěné (Všecky panny k tanci jsou; Přišliť jsou k nám dva mládenci namlouvati). Také v komentářích jsou některé nejasnosti (s. 62 – chybějící označení popěvku, k němuž se vztahuje komentář; s. 68, 134 – výklad k nápěvům uvedeným ve výběru v kritické edici, jež však Jeníkovy sbírky primárně neobsahují) a sporná tvrzení (s. 75, 78 – interpretace slov „jiná tou notou“; s. 167, 173 – domněle umělý původ písní); konečně pro pojem lidová píseň není vhodný termín *lidovka* (s. 127, 167), označující rozlehlou oblast kvazilidové hudby.

Bez ohledu na zmíněné drobnosti je jubilejní vydání Jeníkových písňových zápisů sympatickým vydavatelským počinem Radima Kopáče a Josefa Schwarze i dobrou vizitkou nakladatelství Artes Liberales. Ke zdaru přitažlivého knižního artefaktu přispěly rovněž dvě adekvátní barevné ilustrace, vkusná obálka a přehledná grafická úprava. Edice potvrzuje životnost těchto folklorních textů i po dvou stoletích, objevuje unikátní

materiál pro nové generace způsobem jim blízkým a je milou připomínkou díla a osobnosti samorostlého sběratele a zaníceného vlastence Jana Jeníka z Bratřic.

Jiří Traxler (EÚ AV ČR, v. v. i.)

Adam Votruba, NAMAŽEME ŠKOLU ŠPEKEM. SOUČASNÁ FOLKLORNÍ POEZIE DĚTÍ. Ilustrace David Böhm. Plot, Praha 2009, 254 s.–

Latentnímu proudu recentního veršovaného folkloru dětí se svého času v českých zemích v rámci svých sbírek zevrubně věnovali dva významní sběratelé: Karel Jaroslav Obrátil (1866–1945) a František Homolka (1885–1933). Oba měli jako učitelé ke kvalitnímu textovému i hudebnímu zápisu folklorního repertoáru potřebné odborné předpoklady a také širokou interpretační základnu a oba vedla snaha zaznamenat materiál co nejdříve, bez předsudků a retuší. Ohledy na estetickou, mravnostní nebo náboženskou cenzuru brát nemuseli: Obrátil své sběry vydával vlastním nákladem jako soukromý tisk pro subskribenty (*Kryptadia. Příspěvky ke studiu pohlavního života našeho lidu*. Praha 1932–1939, zápisy přibližně od roku 1910; reprint Paseka, Praha – Litomyšl 1999) a Homolka je zasílal vědecké instituci (Pracovní výbor – později Státní ústav – pro lidovou píseň; dnes Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., rukopisné záznamy z let 1902–1929, sign. 22/100–32/118). F. Homolka záhy přizpůsobil metodiku terénního výzkumu zásadám vytyčeným Otakarem Hostinským ve výzvě ke sběratelům písňového folkloru (1906), kde se mj. doporučuje

„nevylučovati ani hrubých, třeba i ne slušných textů a výrazů“. K. J. Obrátil – vzhledem k tématu své práce – se na písňě a říkadla erotického a skatologického obsahu přímo specializoval, výzkum tohoto repertoáru mezi školní mládeží mu však přinesl problémy s puritánským okolím a záležitostí měla i úřední a soudní dohru. Cenným plodem práce obou sběratelů jsou odhadem dva tisíce zápisových jednotek písní, popěveků, říkadel, rozpočítadel, her a hříček, nadávek, posměšků, škádlivek, hádanek, říkanek s gesty či kresbou a dalších drobných slovesných i písňových druhů a žánrů kolujících v 1. třetině 20. století živě mezi dětmi a zapsaných v nezkraslené podobě zpravidla přímo od nich.

Po více než sedmdesát let dlouhé pauze, spadající především na vrub zvýšené pruderie totalitních režimů, se těmito skrytými formami recentního dětského folkloru začal programově zabývat Adam Votruba, jenž se pokusil pomocí kombinace několika metod terénního výzkumu (dotazník, ověřování, rozhovory, záznamy nářevů, využití autopsie, internetový vyhledávač apod.) zmapovat stav v českých zemích pro období od 80. let 20. století do roku 2008. Svůj projekt a první výsledky jeho realizace představil odborné veřejnosti nejprve ve studii „*Vinnetou se z okna směje*.“ *Současná folklorní poezie dětí* (Český lid 94, 2007: 377–409), k níž v příloze připojil výběr ze svých zápisů, zaměřený na písňě a říkadla obsahující vlastní jméno osobnosti nebo postavy. Na úkor počtu titulů tak mohl reprodukovat větší množství jednotlivých variant a sledovat na nich variační proces, který spolu s ústností, spontánností, anonymitou a kolektivností charakterizuje folklorní tvorbu.

Adam Votruba pak ve svém výzkumu pokračoval, akční rádius rozšířil o další, zejména mimopražské respondenty, dospěl k novým poznatkům a výsledky své práce nyní shrnul v publikaci *Namažeme školu špekem*, kterou vydalo progresivní nakladatelství Plot. Jádrem knihy tvoří edice autentických českých veršovaných folklorních textů z repertoáru dětí školního a hlavně školního věku na přelomu 20. a 21. století. Při jejím sestavování autor vzhledem k povaze materiálu důmyslně zkombinoval tematická (např. se školní/sportovní tematikou), druhová (výpravné), žánrová (písničky při hrách), nápěvná (na lidovou/popovou notu – perzifláže) i věková (z období puberty) klasifikační hlediska a na jejich základě rozdělil texty do patnácti oddílů, jež opatřil charakterizujícími nadpisy. Tyto výstižné názvy vycházejí až na výjimky (Bez jediného sprostého slova; Co se jinam nevešlo) z textových incipitů nebo z jednotlivých veršů: Blbče, tupče, omezenče (pro posměšky), Hovno, prdel, sračka (pro koprofalkické), Už teče mozek z lebky (pro černý humor); Brežněv, to je vůl (pro popěvky s politickým podtextem) atd. Nabízené dětské výtvary čtenáře od samého začátku okouzlí svou bezprostředností, vtípem i obsahovou rozmanitostí a bez ohledu na jeho věk jej okamžitě přenesou do let školních škamén. S překvapením zjišťuje, že řadu textů ve variantách zná a zvolna se rozpomíná také na další a další říkadla a popěvky, které tu uvedeny nejsou – a knížku už neodloží. Texty písní a říkadél jsou průběžně očíslovány s použitím arabských číslic, v případě uvedení několika variant zůstává číslo stejné a připojují se minuskule v abecedním pořadí (a, b, c...). Edice obsahuje 140 čísel, což i s variantami představuje 235 textových

zápisových jednotek. Pod každým textem je uvedena stručná pasportizace, zahrnující místo (místa) a rok (období) recentního výskytu písně, okolnosti jejího provozování (zpěvní příležitost), popřípadě popis hry či gest, komentář informanta (respondenta) a nezbytné vysvětlivky. V některých případech je naznačen vývoj textu, což však u folklorních variant představuje problém, stejně jako autorství. Ostatní důležité položky jsou shromážděny v aparátu za edicí; chybějí srovnávací odkazy alespoň na základní sbírky a edice reprezentující – byť někdy jen zčásti – tuto folklorní oblast (Jeníkovy a Homolkovy rukopisné sbírky, Obrátilova *Kryptadia*, Čapkovy a Bassovy a následně Pletkovy – Karbusického *Písně lidu pražského*, Haškův fejeton *O písní národní*, Haškovy a poté Pletkovy *Písničky Josefa Švejka* ad.). Jen poněkud je suplují občasná písňové exkurzy do vzdálenější minulosti (kolem 1850 1x, 1910 2x, 1930 2x, 1945 3x). Našly by se tam přitom varianty mnoha říkadél, rozpočítadel, her a namátkou třeba písní Anča, vystrč prdel..., Máme doma kohouta..., To vám byla válka s Prusy..., V moři plavou rybičky..., Jedna paní prala..., Pes jitřničku sežral..., Šel dědeček na kopeček..., Sedla vrána do trní... atd. a ukázalo by se, že některé mají stoletou i starší tradici.

K edici je připojen čtivý esej, který krok za krokem uvádí čtenáře do folklorní a folkloristické problematiky, blíže se zabývá spontánním dětským folklorem a přístupnou formou se dotýká také obecně teoretických otázek oboru. S některými názory by se dalo polemizovat, neboť jak autor trefně konstatuje při svém popularizačním vymezení pojmu folklor, „oni se totiž folkloristé na tom, co je a co není folklor, tak docela

neshodnou“. Zejména spojení „současný folklor“ se zdá pro kteroukoli folklorní sféru ošidné vzhledem k relativitě pojmu „současnost“; jinak výstižné označení folkloru za „neoficiální spontánní tvorbu“ ponechává stranou přejatý repertoár a jeho prvky; vyrovnat se s faktem všudypřítomného folklorismu je věčným údělem badatelů: už módní vlna (prосто) národních písní mezi českými vlastenci od 20. let 19. století neměla co dělat s původním prostředím a funkcí folkloru. Ale to jsou spíše otázky do diskuse na specializovaném semináři nebo konferenci.

V příloze je otištěno 37 nářevů k těm textům, které se zpívaly. Zápis je proveden podle současných zásad pro přepis folklorního materiálu včetně metronomického označení tempa (trámce místo praporků by se však měly podle úzu použít až pro dvě a více not podložených jednou slabikou a v dělení slov textu pod notami je vhodnější spisovný než zvukový způsob). Uvedené nářevy jistě nejsou melodické perly, ale pro etnomuzikology je to materiál nesmírné ceny – zatímco texty podobných popěveků (všelijakých písní ulice či odrhovaček) se přec jen dochovaly v literatuře a v rukopisných zpěvnících, jejich nářevy s přerušením ústní kontinuity nenávratně mizí (melodie písně Ktož se tůlá neb šůlá... z 16. století je čestnou výjimkou). Například Václav Pletka a zejména Vladimír Karbusický doslova v hodině dvanácté zachránili koncem 50. let 20. století kontrolním výzkumem především mezi studenty, pedagogy, umělci a vědci řadu městských folklorních nářevů.

Oddíl poznámek přináší další údaje k pasportizaci jednotlivých písní (zdroj a druh sdělení, datace zápisu, jméno, věk

a sídlo informátora a mnohé jiné podrobnosti). Je zřejmé, že při sběru kryptadických forem folkloru je legitimní využívat také autopsie a co nejvíce dolovat v paměti dětských prostředníků i dospělých informátorů; sbírat tento materiál v dobré víře přímo mezi dětmi a zaznamenávat od nich repertoár v plném znění a rozsahu je vzhledem k medializaci různých afér stále obtížnější. Připojený seznam informátorů s odkazy k příslušným číslům svědčí o výzkumnické serióznosti autora a zvyšuje autentičnost i odbornou hodnotu publikace. Rychlejší orientaci při práci s edicí by napomohlo vytvoření abecedního rejstříku textových incipitů, zvláště když nadpisy jednotlivých písní se s nimi shodují. Obsah vzadu přehledně vyjadřuje strukturu edice, u jednotlivých čísel je v závorkách uveden počet připojených variant. Prameny a literaturu prezentuje autor odděleně; lze považovat za korektní, že při svém zájmu o specifickou folklorní oblast nezapomíná na badatele, kteří se sběru i výzkumu dětského folkloru svědomitě věnovali a věnují (Oldřich Sirovátka, Jana Pospíšilová, Antonín Satke, Dana Bittnerová, Věra Frolcová, Olga Hrabalová, Zdenka Jelínková, Marta Šrámková, Marta Tonicrová a mnozí další).

Závěrem je třeba ještě vyzdvihnout výtvarnou stránku publikace (ilustrace a návrh obálky David Böhm, grafická úprava Lucie Němcová), jež zaujme čtenáře a ihned vyvolá pobavený úsměv. Základní nápad formy školního sešitu s důsledným linkováním v rámci edičního oddílu zřejmě dále inspiroval podobu vtipných doprovodných i funkčních (kreslené skrývačky) ilustrací, grafiku nadpisů a také mírně nakloněnou sazbu textů písní a říkadel. Po všech stránkách

se tedy jedná o zdařilý knižní artefakt a lze si jen přát jeho brzké pokračování. Napomoci k tomu může každý z nás: stačí zapátrat v paměti a – na základě výzvy v úvodu knížky – poslat autorovi něco z neopakovatelné poezie dětských let, která z hlediska dětí bývala, je i bude pro dospělé svým způsobem tabu.

Jiří Traxler (EÚ AV ČR, v. v. i.)

Stanislav Brouček – Tomáš Grulich, *DOMÁCI POSTOJE K ZAHRA NIČNÍM ČECHŮM V NOVODOBÝCH DĚJINÁCH (1918–2008)*. *Public History, s. r. o., ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR, v. v. i., Praha 2009, 232 s.* – *Stanislav Brouček – Tomáš Grulich – kolektiv autorů, KRAJANÉ A ČESKÁ REPUBLIKA. HLEDÁNÍ MOŽNOSTÍ K NOVÉ OTEVŘENÉ SPOLUPRÁCI. Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., ve spolupráci se Senátem PČR, Praha 2009, 88 s.* –

Seminář Krajané a Česká republika, konaný 16. září 2009 v prostorách Senátu PČR a věnovaný hledání možností k nové otevřené spolupráci, výstižně otevřela prezentace knihy Stanislava Broučka a Tomáše Grulicha *Domáci postoje k zahraničním Čechům (1918–2008)*. Publikace je totiž nejenom brilantní analýzou a odborným shrnutím postojů ke krajanům od vzniku československé státnosti do současnosti, ale v určitém smyslu představuje završení aktivit usilujících po roce 1990 o kvalitativní změnu těchto postojů.

Tyto snahy inicioval v polovině 90. let právník Oldřich Černý, český exulant, který odešel po roce 1948 do Spojených států a poté do Ženevy, kde působil jako

americký diplomat v Mezinárodním úřadu práce. Úzce spolupracoval s předními představiteli exilu, kteří po sametové revoluci nabízeli své služby České republice, zejména s ekonomem Karlem Kánským (zetěm Milady Horákové). V roce 1996 oslovil O. Černý etnologa Stanislava Broučka a nabídl mu spolupráci při vytváření koncepce velkého setkání krajanů z celého světa u příležitosti 650. výročí založení Karlovy univerzity. Tím byla zahájena série pražských setkání, která částečně navázala na tradici prvorepublikových a do jisté míry i předchozích sjezdů zahraničních Čechů a Slováků.

Týdny (resp. Konference) zahraničních Čechů proběhly v Praze 28. 6.–4. 7. 1998, 1.–5. 10. 2000, 28. 9.–4. 10. 2003, 17.–22. 9. 2006 a 16.–18. 9. 2008. Jejich součástí se stala speciálně zaměřená symposia, jejichž organizaci měl na starosti právě S. Brouček. Hned při prvním setkání proběhla v Karolinu dvoudenní akce tohoto druhu, „Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století. Symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu“ (29.–30. 6. 1998); byl tu pojednán odchod za hranice v souvislosti s třemi přelomovými událostmi českých dějin (druhá světová válka, únor 1948 a srpen 1968), rychlost a typy adaptace v novém prostředí a následné způsoby komunikace s domovem. Druhé, jednodenní symposium neslo název „Emigrace a exil jako způsob života“ (2. 10. 2000); řešilo sociálně psychologické aspekty života v cizím prostředí a zabývalo se odrazem způsobu života české emigrace v literatuře. Třetí symposium vyjádřilo svůj záměr názvem „Exil sám o sobě“ s podtitulem „Čeští exulanti o vlastních životních osudech“ (29. 9. 2003) a v dalších dnech na

ně navázala jednání v odborných sekcích. Čtvrté symposium, „Média a zahraniční Češi“ (20. 9. 2006), se zaměřilo jednak na krajanová média, jednak na česká média ve vztahu ke krajanům a jejich problémům. Poslední dvě akce se formálně poněkud vymykaly dosud zavedenému způsobu symposií: konference v Karolinu „Krajané a exil: 1948 a 1968“ (16.–18. 9. 2008) podala obraz českého exilu po přelomových letech uvedených v názvu a konečně seminář „Krajané a Česká republika“ v prostorách Senátu PČR (16. 9. 2009) se snažil vytyčit cestu k hledání možností k nové otevřené spolupráci.

Péčí S. Broučka a dalších spolupracovníků nalezla náplň těchto seminářů svůj odraz a své zpracování také v odborné literatuře. Zprvu vyšly tři významné sborníky, z nichž každý zodpovědně, na odborné úrovni, a přitom svébytně, na základě specifického přístupu pojednal problematiku i samotné jednání prvních tří seminářů. Obsah první publikace, týkající se setkání v roce 1998, *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století. Symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu* (Karolinum – Etnologický ústav AV ČR, Praha 2000), rozvrhli editoři Karel Hrubý a Stanislav Brouček do tří základních okruhů: odchod za hranice – adaptace v novém prostředí – komunikace s domovem, které v příloze doplnili o několik krajanových studií a o výběr z diskuse. Druhý sborník připomněl setkání v roce 2000; editoři Stanislav Brouček, Karel Hrubý a Antonín Měšťan jej nazvali *Emigrace a exil jako způsob života. II. symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu* (Karolinum – Etnologický ústav AV ČR, Praha 2001) a zaměřili se

na společensko-psychologický úhel života v cizím prostředí a obraz života českého exilu v literatuře. Třetí práce, reagující na setkání v roce 2003, *Exil sám o sobě. III. setkání nad českým vystěhovalectvím, exulantstvím a vztahy zahraničních Čechů k domovu* (Karolinum – Etnologický ústav AV ČR, Praha 2006), vyšla se zpožděním způsobeným technickými problémy při prepisu rozsáhlých magnetofonových záznamů z celého tehdejšího Týdne zahraničních Čechů a náročností následné revize textu. Editoři Stanislav Brouček, Oldřich Černý a Ivan Dubovický se totiž tentokrát rozhodli učinit jádrem tohoto třetího svazku nikoli program tradičně úvodního symposia (jehož teze jsou do sborníku samozřejmě vloženy), ale naopak podstatný výběr z obsáhlé diskuse v odborných sekcích (legislativní, politické, ekonomické, kulturní a školské); při výběru jednotlivých pasáží kladli přitom důraz na problémy, které si sami zahraniční Češi přáli na setkání řešit.

Ze všech těchto setkávání a iniciativ vyplynula potřeba zásadní změny organizační struktury vztahu státu ke krajanům. Migrace změnily etnickou podobu světa (ale mj. také významným způsobem ovlivnily slovník sociálních věd), musejí se jimi zabývat státy a státní celky, a tedy i Česká republika. V českém domácím prostředí převažuje orientace spíše na přistěhovalectví. Naopak tzv. emigrace podle většinového mínění české politiky již definitivně skončila: ti, kteří odešli, se různým způsobem adaptovali jinde, jiní měli možnost se vrátit, a ti, kteří odcházejí po roce 1990, k tomu údajně nemají politickou ani existenční příčinu. Shrnuto: domácí české prostředí vidí problém emigrace jako v podstatě uzavřený fenomén minulosti a tento základní omyl formuje postoj českého státu

k zahraničním Čechům. Avšak fenomén migrací (tedy také emigrace z ČR) je hlavním produktem, ale zároveň i hybatelem tzv. globalizace, tedy bude trvat i nadále a žádné politické či ekonomické změny ve státě jej úplně nezlikvidují, byť jej mohou významně ovlivňovat. Vztah ČR k zahraničním Čechům se proto nemůže omezovat jen na ty, kteří odešli před rokem 1989, nýbrž také postupně právě na ty, kteří odešli zcela nedávno a kteří odejdou v blízké či vzdálené budoucnosti.

Řešení je třeba hledat mj. na základě analýzy poznatků z dlouhodobého vědeckého sledování jak světových migrací, tak migrací týkajících se českého území. Shrnutí domácích postojů k zahraničním Čechům v novodobých dějinách, jejich rozbor a na jeho základě doporučení další cesty podává první z recenzovaných publikací, *Domácí postoje k zahraničním Čechům v novodobých dějinách (1918–2008)*. Její autoři, S. Brouček a T. Grulich, rozdělili obsah knihy do dvou hlavních částí. V oddílu „Meziválečné Československo a jeho poměr k Čechům v zahraničí“ (s. 7–84) je hned v úvodu položena ona hlavní otázka, která znovu vyvstala po více než sedmdesáti letech a která – a bylo to již řečeno – je i dnes pro mnohé politiky obecně záležitostí jednou provždy vyřešenou, neodpovídající však realitě: „Svobodná vlast: záruka konce emigrace?“

Došlo se tehdy až k přesvědčení, že politické osamostatnění zprostředkuje podmínky k návratu Čechů a Slováků, kteří v předchozích obdobích odešli, a to se také zpočátku dělo (do konce roku 1921 se vrátilo kolem 30 000 osob). Avšak období těchto iluzí nemělo dlouhého trvání – už od jara 1920 začaly skupiny obyvatel z východní části republiky naznačovat nástup

nových vystěhovaleckých vln. Autoři nyní pomocí statistických a dalších údajů dokládají postupující situaci a zdůrazňují, že „zatímco v meziválečném Československu existovala poměrně jasně formulovaná vystěhovalecká politika, v následujících obdobích včetně současnosti (sic) se buď zcela vytratila, nebo ji lze pouze stopovat v drobných politických nebo vládních prohlášeních“ (s. 15). Následující kapitoly poté líčí pocíťovanou nutnost vzniku domácí ústřední instituce pro krajany a otázky vystěhovalectví a popisují genezi Československého ústavu zahraničního (vznikl 1929), ale vracejí se také ještě k velkému množství organizací a spolků, odrážejících vlastně problémy vystěhovalectví. První část knihy končí pečlivě vytvořeným přehledem sjezdů zahraničních Čechů a Slováků, do něhož jsou logickou formou včleněny jak stanovy zahraničního ústavu, tak rezoluce prvního (všeobecného) sjezdu zahraničních Čechů a Slováků (1.–3. 7. 1932). Požadavky účastníků sjezdu až překvapivě připomínají tužby dnešních krajanů a potvrzují nezbytnou potřebu zveřejňování, rozborů a otevřených komentářů těchto materiálů.

Druhý hlavní oddíl knihy, „Poválečný ústup ze slávy (1948–1989)“ (s. 86–132), uvozený básní Marie Pujmanové *Emigranti* (Tvorba 1951), je ořesným svědectvím přístupu k vystěhovalcům, který se stal nástrojem teroru vládní moci. Prameným východiskem pro poznání vztahu státu a lidí odcházejících z Československa mezi léty 1948 až 1989 byly fondy bezpečnostních složek archivu ministerstva vnitra. Být se mnoho materiálu v průběhu let skartovalo, stačí i sonda, kterou autoři podávají, ke skandálnímu odhalení metod boje bezpečnostních složek proti emigraci,

s dopadem na občany žijící v zahraničí i na ty, kteří zůstali doma. Postihy útěku do zahraničí včetně různých provokací, uzavření státu z obou stran, vytváření atmosféry strachu před odchodem do zahraničí, výstražné zacházení s případnými navrátilci, znemožňování návratu, šikana pomocí systému pasů a víz atd. atd. – to vše patřilo k legálním a dokonce k oficiálně glorifikovaným postupům státní moci.

Zejména výmluvně působí publikovaný výběr z dokumentace v přílohách na stranách 133–188 (vesměs faksimile strojopisů z Archivu bezpečnostních složek); jakýkoli komentář je zde zbytečný a nemohl by umocnit sílu skutečných dokumentů.

Samostatně koncipovaným oddílem publikace je její „Závěr“ (s. 189–200). Autoři zde stručně rekapituluji první dva oddíly práce, znovu zdůrazňují, že v meziválečném období byl krajan chápán minimálně jako užitečný spojenec v bývalém Československu, zatímco po roce 1948 se toto spojení zvrátilo v nepřátelství. A v polistopadovém období se ukazuje, že u domácích českých občanů stále přetrvávají formy nedůvěry k lidem, kteří dobrovolně či nedobrovolně opustili svou vlast. Přestože v současné době existuje v ČR několik „krajanských“ center, stále v občanské i politické rovině platí „nedokončené nastavení míry očekávání jedné strany od druhé. Přiměřená míra očekávání je přitom jednou z nejcitlivějších složek sociální komunikace. Nelze ji jednou provždy určit nebo vynucovat ... je třeba ji přítomně vzájemnou domluvou definovat a pak znova a znova redefinovat“ (s. 199). Těmito významnými myšlenkami Broučkova – Grulichova práce končí a záměrně se v tomto směru nepouští do hlubší analýzy aktuálních problémů dneška. Autoři provedli

dokonalý rozbor obou základních minulých údobí a svou práci považují za výzvu, za vstupní impuls k předpokládané diskusi nad tímto tématem. Knihou mělo být především řečeno, „co v současné době chybí a kudy vede cesta k nápravě“ (s. 189).

Jak již bylo řečeno, ne nadarmo byla publikace „pokřtěna“ předsedou senátu Přemyslem Sobotkou a místopředsedou Petrem Pithartem v rámci semináře Krajané a Česká republika, konaného roku 2009 v prostorách Senátu PČR. Jakousi zprávou o tomto semináři, přesněji jeho odbornou kronikou se stala čerstvě vycházející kniha předchozích autorů (nyní zároveň v rolích editorů), nesoucí shodně se seminářem název *Krajané a Česká republika – Hledání možností k nové otevřené spolupráci*, kniha útlá rozsahem, skromná formou, ale přelomová v nazírání na krajanské problémy a představující *manifest* budoucích vzájemných vztahů. Zde bylo konečně jasně řečeno, že je třeba přejít – jakkoli to může znít jako fráze – od (nejvznešenějších) slov k (nejobyčejnějším) činům.

Bylo by nad rámec této recenze věnovat se blíže jednotlivým kapitolám, ale zásadní příspěvek Broučkův („Předpoklady a souvislosti formování krajanské diaspory“), Grulichův („Porovnání zákonů a přístupů k národním diasporám v různých zemích“) nebo Uherkův – Valáškové („Etnologické výzkumy Čechů v zahraničí a spolupráce s krajany při profilování oboru“) představují natolik fundovanou odbornou základnu pro jakékoli budoucí kroky jak na politické scéně, tak třeba jen pro potřebu laických sledovatelů této problematiky, že je třeba vyzdvihnout jejich význam a vybídnout minimálně širší odbornou obec k jejich prostudování.

Recenzent není specialistou na tyto otázky (byť se problematice léta věnuje a je s ní bytostně spojen) a záměrně nechce zvýrazňovat politické aspekty tohoto posledního setkání, ale mělo by být řečeno tolik, že Stálá komise Senátu PČR pro krajany žijící v zahraničí dostala z úst předních odborníků jasný signál: vytvořit organizační centrum pro kontakty státu se zahraničními Čechy respektive centrum pro migrace (ať už ve formě meziministerské komise nebo přímo nového ministerstva pro otázky migrací) a začít znovu a zcela nově a bez zamlžujících skrupulí. V pracovní skupině figurují senátoři T. Grulich, J. Štětina a J. Jermář a zástupci konzultativní rady této komise S. Brouček a O. Černý. Z hlediska naší disciplíny je povzbudivé, že ve skupině zajišťující vznik a fungování takovéto instituce jsou přítomni právě přední etnologové, specialisté na krajanskou problematiku, shodou okolností autoři obou hodnocených publikací – S. Brouček a T. Grulich.

Jiří Traxler (EÚ AV ČR, v. v. i.)

Georg R. Schroubek, STUDIEN ZUR BÖHMISCHEN VOLKSKUNDE. Münchner Beiträge zur Volkskunde, Band 36, (Hrsg.) P. Lozoviuk, Münster 2008, 237 s.–

Výklad dějin českého (československého) národopisu/etnografie/etnologie připomínal po dlouhá desetiletí rybník s poklidnou hladinou, jen občas zčeřenou spodním proudem. Existovala výkladová schémata jednotlivých epoch, která limitovala tvůrčí badatelský přístup. Ke skutečně kritickému zhodnocení vybraných kapitol oborové

historie mohli etnologové přikročit počátkem 90. let 20. století. Kulantně řečeno (může se pochopitelně jednat o můj subjektivní pocit), naše „diskuse“ s minulostí proběhla či probíhá, ale spíše útržkovitě až n/Nahodile! Dvacet let od společenských změn v naší zemi přineslo jen poskrovnu faktických výsledků (několik statí právě o Otakaru Nahodilovi nemůže tristní bilanci vylepšit). Z toho úhlu pohledu se musí nazírat i na „německou“ problematiku v našem oboru. Povědomí máme sice všichni, ale skutečně kritické analyticko-srovnávací práce o německém národopise 1. poloviny 20. století jako součásti disciplíny stále chybějí.

Recenzovaná publikace, kterou do tiskové podoby připravil Petr Lozoviuk, představuje v našem prostředí stále cosi „exotického“. A to jak tematickým zaměřením, tak osobou autora. Jméno Georga Richarda Schroubeka sice není českým etnologům neznámé, ale to samé se již nedá říci o jeho díle. Považuji proto za šťastné rozhodnutí, že se mnichovští kolegové rozhodli dát ve své prestižní sborníkové řadě prostor výboru nejvýznamnějších autorových statí, které vznikaly v průběhu celé jeho akademické kariéry.

Z německy tvořících národopisců meziválečné éry jsou českému prostředí nejznámější Adolf Hauffen, Gustav Jungbauer a Josef Hanika. Jejich „následovníci“ jsou na tom o poznání hůře. Nebude tedy od věci v krátkosti připomenout několik základních životopisných údajů Georga Schroubeka. Narodil se sice roku 1922 v Praze do německojazyčné rodiny, ale po válečných zkušenostech z východní fronty a sovětském zajetí byl nucen se v roce 1950 usadit v Mnichově. Nejprve pracoval jako knihkupec a šéfredaktor v novinách. Ve zralém

věku vystudoval v letech 1962–1966 národopis, historii a germanistiku na místní Ludwig-Maximilians-Universität, kde zároveň v Institutu pro německý a srovnávací národopis (dnes Institut pro národopis a evropskou etnologii) vědecky působil až do svého penzionování v polovině 80. let. K oblíbeným tématům Schroubeka-etnologa patřily dějiny německého národopisu v Čechách, projevy lidové zbožnosti, poutnictví, studium národnostních stereotypů či pověstí. V roce 2008 těsně po vydání této publikace Schroubek umírá. Tím se uzavírá i kapitola s názvem němečtí národopisci z českých zemí působící na německých univerzitách. V souvislosti se širokými kulturními aktivitami G. Schroubeka a jeho manželky jistě stojí za zmínku založení vědeckého nadačního fondu Východní Evropa – poznáním ke vzájemnému sblížení (2007), který podporuje široce koncipovaná východoevropská studia. Fond mimo jiné spolufinancuje vědecké výměny, stipendia, jazykové kurzy, konference, výstavy.

Petr Lozoviuk shromáždil velmi reprezentativní vzorek nejzásadnějších Schroubekových studií. Sborník obsahuje kromě hutného úvodu editora 12 příspěvků, rozdělených do tří tematických celků. První z nich se věnuje německé problematice v Čechách, druhý dějinám národopisného bádání a třetí německo-českým vztahům. Práce chtě nechtě odráží autorovy pestré životní zkušenosti, které konfrontuje s vědou. Jednotící a základní myšlenkou pěti statí prvního celku je autorovo přesvědčení o neexistenci kulturní, historické ani geografické jednoty německy osídlených regionů Čech (studie Umělý region. Příklad „Sudet“ či „To nemohu zapomenout“). Vzpomínkové záznamy jako národopisný pramen a druh lidové prózy). Druhý oddíl detailně analyzuje vědecký

život a specifika národopisu na německé pražské univerzitě, kde se mimo jiné autor zaměřil na klíčovou otázku uzavřenosti až přezíravosti obou jazykových tradic téhož oboru (studie Izolace místo komunikace. Předměty výzkumu německého a českého univerzitního národopisu v Praze). Třetí část sborníku obsahuje čtyři studie, z nichž Praha a Češi v německé české literatuře – Národopisné úvahy o národním stereotypu je i po třiceti letech od svého prvního vydání stále velmi inspirativní.

Recenzovanou práci lze vřele doporučit všem zájemcům o českou etnologii potažmo dějiny oboru. Svým způsobem nastavuje zrcadlo, které podává jiný obraz, než bychom očekávali. Otázkou zůstává, zda nás zjištěná skutečnost přiměje i k dalšímu hlubšímu studiu oné druhé strany mince v podobě jazykově německého národopisu v českých zemích.

František Bahenský (EÚ AV ČR, v. v. i.)

Juraj Hamar, EUDOVÉ BÁBKOVÉ DIVADLO A BÁBKÁR ANTON ANDERLE. Slovenské centrum pre tradičnú kultúru, Bratislava 2008, čiernobiele fotografie v texte a farebná príloha, 224 s.–

Slovenskú teatrologickú spisbu najnovšie obohatil Juraj Hamar monografiou *Ludové bábkové divadlo a bábkár Anton Anderle*. Už názov tejto publikácie naznačuje, že Jurajovi Hamarovi nešlo o sumarizáciu už jestvujúcich poznatkov k danej téme. Čiže nešlo mu o kompletizáciu a cizovanie obrazu o slovenskom a európskom bábkovom divadle zohľadnením vlastných bádateľských prínosov. Hlavným motívom

k napísaniu tejto publikácie, ktorý zároveň aj konturoval obrysy jej koncepcie a obsahu, bola ambícia vzdať hold výnimočnej osobnosti slovenských a európskych bábkárov, ktorou sa stal Anton Anderle. Keďže na priblíženie profilu tejto osobnosti sa podujal erudovaný estetik a folklorista, ktorý svoju odbornosť spája aj s kreativitou interpretá ľudovej hudby a bábkového divadla, a ktorý jedno desaťročie bol aj tvorivým partnerom Antona Anderleho, zrodila sa príťažlivá kniha s invenčným autorským prístupom.

Koncepcia monografie Juraja Hamara sa opiera o premyslenú obsahovú osnovu, ktorej cieľom bolo predstaviť ľudský a tvorivý príbeh Antona Anderleho v kontexte širších európskych, ako aj z nich vyrastajúcich českých a slovenských bábkárskych divadelných tradícií. Vlastný portrét bábkára Antona Anderleho modeloval Juraj Hamar tak, aby priblížil jeho miesto v dnes už precízne zmapovanej plejáde slovenských bábkárskych rodov a osobností. A zároveň, aby bábkársky vývin a prínos Antona Anderleho prezentoval ako tvorivé hľadanie v koreláciách medzi tradíciou a inováciou. Juraj Hamar nám sprostredkoval brilantný kontextuálny profil Antona Anderleho, ktorý sa zaradil medzi najvýznamnejších európskych bábkárov, pričom si vo svojej tvorbe dokázal nájsť aj špecifický slovenský kolorit.

Juraj Hamar predstavil Antona Anderleho nielen ako excelentného interpretu klasických a aj vlastných bábkových hier. Priblížil ho ako komplexnú tvorivú osobnosť, naľko Anderle sa zaujímal o všetko, čo sa spájalo so svetom bábok a s tradíciou ľudového bábkového divadla. Postupne prenikol do tajov a majstrovstva výroby a reštaurovania tradičných bábok. Stal sa aj neúnavným zberateľom a zároveň aj vlastníkom viac ako troch stoviek

bábok z takmer všetkých období a od najvýznamnejších výrobcov. Súčasťou tejto impozantnej zbierky sú aj príslušné rekvizity, divadelné opony a dekorácie, plagáty a staré fotografie. Zbierka má výnimočnú kultúrohistorickú, nepochybne aj prezentačnú a muzeálnu hodnotu.

Príťažlivosť svojej monografie umocnil Juraj Hamar prílohou šiestich hier z repertoáru viacerých generácií Anderlovcov. Škoda, že dobre zostavenú obrazovú zložku publikácie oslabuje zalomenie mnohých obrázkov do takmer nečitateľných rozmerov. Napriek tomu si výtvarne a štylisticky pôsobivá kniha Juraja Hamara zasluhuje pozornosť nielen odbornej verejnosti.

Ján Botík (FF UKF Nitra)

Petr Slavkovský, SVET NA ODCHODE. TRADIČNÁ AGRÁRNA KULTÚRA SLOVÁKOV V STREDNEJ A JUŽNEJ EVRÓPE. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 2009, 216 s.–

Po odborných monografiách *Roľník a jeho práca. Tradície poľnohospodárskej výroby slovenského ľudu* (1989), *Tradičná agrárna kultúra Slovenska. Pestovanie poľnohospodárskych plodín – regionálne a technologické aspekty* (1998) a *Agrárna kultúra Slovenska – premeny v čase* (2002) vyšla Petru Slavkovskému v bratislavskom nakladateľstve Veda na sklonku roku 2009 ďalší monografie s témami agrárnej kultúry *Svet na odchode. Tradičná agrárna kultúra Slovákov v strednej a južnej Európe*.

Nová publikácia Petra Slavkovského plynule vychádza z jeho celoživotného badateľského zájmu – výskumu agrárnej kultúry

Slovenska, rolnické rodiny a menšin Slováků v zahraničí. Monografie *Svet na odchode* vznikla jako součást projektu ÚE SAV *Kultúrne regióny Slovenska*, jehož byl P. Slavkovský řešitelem. K projektu bylo přizváno i Etnografické muzeum SNM v Martine, které realizovalo druhý výstup z projektu – a tím byla výstava *Svet na odchode (rolnícka civilizácia Slovenska na prelome 19. a 20. storočia)*. Libreto výstavy připravil P. Slavkovský, na scénáři s ním spolupracovaly také Dagmar Ferklová a Barbora Pekáriková z muzea a odborné spolupráce se ujali Dušan Ratica a Ingrid Kostovská z ÚE SAV, jež také zapůjčil vystavované fotografie. Na výtvarném zpracování výstavy se podílel akademický malíř Pavol Choma.

Výstava byla rozdělena na dvě části. První prezentovala svět slovenského rolníka, jeho rodiny a společenský život na venkově. Hospodářský cyklus byl rozdělen do čtyř ročních období, přičemž v každém z nich byly popsány povinnosti rolníka, ať už šlo o přípravu hospodářství na setbu, sklizeň, či uskladnění surovin. Spolu s výročními obyčejí, jež hospodářský rok provázely, byl věnován prostor také nejrůznějším projevům duchovní kultury. Atmosféru vykreslily dobové fotografie a 200 vystavených sbírkových předmětů s podrobnými popisky. Zimní období, kdy se těžké práce přeneslo z polí do rolnických usedlostí, přiblížila část vánočně vyzdobené jizby s ukázkou tradičního štedrovečerního stolu.

Druhou část expozice autoři pojali jako „Svet rolníka očami slovenských maliarov“. Tvořily ji zapůjčené obrazy z muzeí a galerií s tématy agrární kultury v průběhu 20. století. Ve vystavených uměleckých dílech se prolínaly romantické, realistické, surrealistické nebo moderní a kritické pohledy na rolnickou problematiku. Z jejich

autorů jmenujme alespoň Jána Hálu, Jozefa Hanula, Gustáva Mallého, Ľudovíta Fullu, Antona Jasuscha, Imricha Weinera-Kráľa.

Výstava byla zahájena vernisáží 19. listopadu 2009, kde se zároveň poprvé prezentovala i monografie Petra Slavkovského, a možnost návštěvy trvá do 30. června 2010.

Odbornou publikaci *Svet na odchode* rozdělil autor do pěti kapitol: *Historické predpoklady vývinu agrárnej kultúry; Agrárna kultúra; Sociálne súvislosti tradičnej agrárnej kultúry; Duchovné súvislosti agrárnej kultúry a Sociálne, kultúrne a politické súvislosti života vidieckých spoločností na Slovensku v druhej polovici 20. storočia*. Nechybí ani úvod s kontextuálním výkladem, stejně jako závěr s podtitulem *Etnicita a civilizačné trendy v materiálnej kultúre*, bohatý soupis literatury a anglicko-německé resumé. Publikace je šestnáctým svazkem edice Etnologické štúdie.

Hned v úvodu publikace vysvětluje autor zvolený název: „Svet na odchode“, tak charakterizoval básník Milan Rúfus fotografie Martina Martinčka a Igora Grossmanna z tradičního vidieckeho prostredia. Je to přesná charakteristika, dokonca i v tej nedokonavej forme, lebo proces ‚odchodu‘ rolníckej kultúry sa ešte neskončil. Práve naopak, napriek všetkým prejavom modernizácie a globalizácie stále prejavuje svoju životnosť. Aj keď mnohé jeho prejavy, predovšetkým v materiálnej podobe, miznú, v mentálnej rovine stále prežíva.“

Z první kapitoly se dozvídáme o bohaté historii agrární kultury na Slovensku, kterou P. Slavkovský přibližuje zhruba od dob osídlení oblasti Slovany. Na konci 17. a počátkem 18. století počala z ekonomických důvodů migrace Slováků do tzv. Dolní země (P. Slavkovský tuto oblast charakterizuje jako pomezí mezi dnešním

Maďarskem, Rumunskem, srbskou Vojvodinou a chorvatskou Slavonií). Na několika stránkách se tak seznamujeme se způsobem života jedné z hlavních slovenských skupin v zahraničí. Ačkoli podtitul publikace uvádí, že kniha pojednává mimo jiné o Slovácích v jižní a střední Evropě, jediné ucelené místo, kde se souvisle píše o Dolní zemi, je soustředěno do zmíněné kapitoly. V ostatních částech knihy nacházíme pouze odkazy a případné srovnání se situací v zahraničí v závorkách (Dolní země, Ukrajina, Maďarsko aj.).

Kapitola *Agrárna kultúra* je rozčleněna do osmi oddílů, na základě nichž si čtenář udělá základní představu o rolnické kultuře na Slovensku. Popisovaná fakta nejsou ryze specifická pro slovenské prostředí, v mnohém se shodují s doloženým materiálem na českém a moravském území. První problém, na který rolník narazil, bylo *získání kvalitní orné půdy*. Často, především v horských oblastech, musel postupovat přes složité techniky klučení a žďáření a opakovaného zúrodnování. Kromě setby a *pěstování plodin* přibližuje autor typologii orného a jiného zemědělského nářadí (rádla, pluh, motyka, cepy, srpy, kosiska). Podrobně se věnuje také *žnám a mlácení obilí*, spolu s nejrůznějšími postupy a technikami, které se v terénu střídaly. *Uskladnění hospodářských plodin, zelinářství, ovocnářství a vinařství* jsou věnovány další samostatné podkapitoly. Co však P. Slavkovský nezařazuje do koncepce agrární kultury na Slovensku (i přes čtenářské očekávání), je pastevecká kultura. Místy sice odkazy v závorce na situaci odkazují, ale samostatně se jí autor nevěnuje.

Třetí kapitola, která přibližuje sociální souvislosti v agrární tematice, je poměrně obsáhlá a zároveň oproti dvěma

přehledným výčtům poněkud obtížněji čitelná. Samotná témata, jako například: jednotlivec proti rodině, muž proti ženě v tradičním rolnickém prostředí, vícegenerační rodina, kde se striktně přebírá názor starší generace proti modernizaci a postupu nových technologií, právo na rozdělení půdy v rodině proti kolektivizaci, jsou pochopení sociální situace poměrně náročná. Odborná agrární terminologie navíc porozumění poněkud znesnadňuje.

Duchovné súvislosti tradičnej agrárnej kultury jsou rozděleny, podobně jako související výstava, do čtyř ročních období – tj. samostatných pododdílů kapitoly. Nejenže se v průběhu částí roku sledují obřadní obyčeje, ale také význam pozitivní, tzv. bílé magie, která je založena především na symbolice. Jsou tak popsány některé magické praktiky na základě imitace, dotyku, užití části s očekáváním kladného výsledku u celku. Vše směřovalo k jedinému cíli – lepší úrodě, plodnosti dobytka, odvrácení nemoci, tedy zachování prosperujícího hospodářství.

Ve stručné poslední kapitole a v závěru, kde autor řeší současnou situaci a změny v agrární kultuře na Slovensku, se nejprve dozvídáme, jak bylo pro mnohé drobné rolníky těžké se vyrovnat s kolektivizací, s následným vrácením majetku a jeho novým členěním mezi několik vlastníků, až po vznik soukromých farem „západoevropského typu“. P. Slavkovský upozorňuje na absenci zkušenosti se soukromým majetkem na území Slovenska, neboť půda po generace patřila převážně maďarské šlechtě. Slovenský venkov získal zkušenost s obhospodařováním velkého majetku paradoxně až s existencí družstevního vlastnictví v polnohospodářství. Na počátku 21. století se však vytrácí kontinuita generačního vztahu k půdě, mladí

neprojevují zájem o „farmářský způsob“ života, daleko častěji se stěhují za prací do měst, nebo odjíždějí do zahraničí a slovenský „vidiek sa vyľudňuje a starne“. Není to ale zdaleka problém jen slovenského venkova, s podobnou situací se setkáváme i u nás a podobné změny prožívají všechny země v období postsocialismu.

Projekt Petra Slavkovského, ze kterého vzešly dva odborné výstupy – monografie *Svet na odchode* a související výstava, byl při výročním zasedání Ústavu etnologie SAV v Bratislavě na počátku února 2010 ohodnocen vědeckou radou ústavu – spolu s kolektivními monografiemi *Tí druhí* (Kiliánová – Kowalská – Krekovičová) a *Paměť města* (Nosková – Ferencová) jako jeden z nejvýznamnějších výsledků vědecké práce ústavu za rok 2009.

Klára Císaříková (EU AV ČR, v. v. i.)

Ema Hrešanová, KULTURY DVOU PORODNIC: ETNOGRAFICKÁ STUDIE. *Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 2008, 220 s.–*

Kniha *Kultury dvou porodnic* je etnografickou studií organizačních kultur dvou menších českých porodnic. Poznatky, které autorka předkládá, vycházejí z vlastního terénního výzkumu, který uskutečnila v letech 2004 až 2007 a jehož cílem bylo popsat a z aktérské perspektivy porozumět kulturám porodnic, které dle autorky ovlivňují „formu a způsob poskytované porodní péče“ (s. 10).

Prostředí porodnic a s ním související tematiku ženské reprodukce a porodu nahlíží skrze sociologické a antropologické koncepty porodu. Výzkumný problém

analyzuje z interpretativistických a sociálně konstruktivistických pozic. Porod a reprodukční zdraví žen zasazuje do širšího socio-kulturního kontextu, jímž je v tomto případě „porodní systém“ coby součást širšího komplexu nemocnic a systému zdravotnictví (s. 7). Při studiu porodnic se autorka opírá o „koncept organizační kultury“, kterou chápe „jako určitý kontext, v němž lidé jednají a interpretují vlastní realitu, v níž se pohybují“ (s. 35). Kulturu definuje jako „určité (sociálně naučené) vzorce jednání, uvažování a interpretování světa, které si lidé vytvářejí a předávají během svých interakcí“ (s. 35). V rámci svého výzkumu identifikuje a interpretuje především ty vzorce jednání a myšlení, které vykazují členové porodnického personálu, neboť právě oni jsou „klíčovými nositeli“ organizační kultury porodnic (s. 12).

Další část knihy je strukturována do tří analytických oddílů: *mikro*, *meso* a *makro úrovně*, z nichž na výzkumný problém nahlíží (s. 11). V rámci *mikro úrovně* se autorka soustředila na konkrétní interakce mezi personálem a rodičkami, zejména na způsob, jakým personál klientelu kategorizuje. Při kategorizaci klientely zaměstnanci sledují především: 1) míru „porodního vědění“ (tzn. do jaké míry se ženy v oblasti těhotenství a porodu samy vzdělávají) a 2) jak se ženy vztahují k medicínským intervencím do procesu porodu, s čímž do velké míry souvisí jejich postoj k „lékařskému modelu porodu“ (s. 50).

Na základě těchto kritérií personál rozlišuje čtyři kategorie žen: 1) „ortodoxní přírodačky“, 2) „přírodačky“, 3) „normální mamčí“ a 4) „technokratické ženy“ (s. 51–57). První dvě zmíněné skupiny se k „lékařskému modelu porodu“ vztahují kriticky a upřednostňují „alternativní

model porodu“. Hlavním rozlišujícím znakem obou skupin „příroďaček“ jsou jejich specifické požadavky, apriorní nedůvěra vůči personálu a odmítnutí především medikace, intervence do porodního procesu a vaginálního vyšetření. Jde zpravidla o ženy starší, s vyšším sociálním a socio-ekonomickým statutem a často pocházející z velkých měst (s. 50–53).

Kategorie „normální mamči“ je mnohem heterogennější. Na rozdíl od „příroďaček“ k personálu porodnice přistupují s respektem a úctou. Nikoliv překvapivě jsou pro porodníky a porodní asistentky nejen ideálem, ale také normou – většina klientely zkoumaných porodnic spadá do této kategorie.

Na opačném pólu spektra stojí kategorie „technokratických žen“, které kladou „značný důraz na lékařství a lékařské technologie a vkládají do nich obrovské naděje“ (s. 56). Obecně lze říci, že se zcela ztotožňují s ideologií „lékařského modelu porodu, který zdůrazňuje rizikovost a inherentní patologii porodního procesu“ (s. 57).

Ačkoliv jsou to ženy, kdo rodí, domnívám se, že v tomto kontextu mohla autorka věnovat více pozornosti také roli mužů jakožto otců a zejména způsobům, jimiž se podílejí na konstrukci „porodního vědění“. V páté kapitole se autorka věnuje instituci předporodních kurzů, které pojímá především jako určitý nástroj enkulturace do organizační kultury porodnic, neboť právě v jejich formě i obsahu, jež se vzájemně podmiňují, se zrcadlí kultura dané organizace.

Kapitolou šest otevírá *meso úroveň* analýzy, v níž se zaměřila na profesní dimenzi porodnic, resp. profesní identitu zdravotnického personálu, kterou jednak zasadila do kontextu kultury organizace a jednak do vztahu ke dvěma modelům porodní

asistence – k „lékařskému modelu porodu“ a „alternativnímu/přirozenému modelu porodu“ (s. 125). V rámci svého zkoumání aspektů organizační kultury, „*kteřé jsou vlastní jen porodním asistentkám*“ (s. 125) jakožto klíčovými poskytovatelkám porodní péče, se soustředila na dvě oblasti: 1) profesní identitu porodních asistentek a 2) proces profesionalizace, který vymezuje jako „*proces, kterým se určité povolání stává nezávislou profesí a získává tak více profesní moci, respektu, autonomie a vyššího sociálního statusu*“ (s. 139).

Díky své emocionální náplni má práce porodních asistentek semi-profesní charakter. Výzkum však ukázal, že tento semi-profesní status porodní asistentky příliš neznepokojuje, s čímž souvisí i jejich relativně odměřený postoj vůči procesu profesionalizace, který, jak upozorňuje autorka, v konečném důsledku implikuje redefinici pracovních vztahů k lékařům. Jde především o to, co má kdo dělat, kdo je za co zodpovědný. Zatímco v „lékařském modelu porodu“, který v ČR zatím dominuje, má hlavní zodpovědnost lékař a rodí většinu dětí, v „alternativním modelu porodu“, který zdůrazňuje „ženskou“ perspektivu, hrají centrální roli porodní asistentky.

Při zkoumání profesní identity porodníků (kapitola sedm), kteří mají největší autoritu a moc, autorka do své analýzy zahrнула aspekt genderu. Poukázala na obecnou genderovou asymetrii, co se genderového zastoupení profese týká. Ačkoliv většinový trend poukazuje na větší zastoupení mužů než žen, jedna ze zkoumaných porodnic tento poměr značně obrací.

V osmé kapitole, jež představuje *makro úroveň* analýzy, Hrešanová zasazuje organizační kulturu porodnic do kontextu širších zdravotnických reforem,

z nichž vypichuje především trend směřující ke komercializaci služeb a s ním související konzumerismus ze strany rodiček (rodičů). Konzumerismus je dle autorky postaven na „*představě pacienta jako aktivního aktéra, který si cíleně volí mezi nabízenými zdravotnickými službami*“ (s. 168). V podmínkách takto fungujícího (*de facto* tržního) mechanismu jsou zdravotnická zařízení nucena o své klienty soupeřit, což vyvolává výraznou tendenci ke komercializaci služeb. Tyto dva procesy jsou dle Hrešánové vyvolávány širšími společenskými změnami, změnami v pojetí mateřství a rodičovství, důrazem na osobní práva a odpovědnost a kontrolu nad zdravotní péčí i rostoucími sociálními nerovnostmi mezi rodičkami (s. 189, 191).

Studie *Kultury dvou porodnic* Hrešánové je vynikajícím příkladem uplatnění etnografické metodologie, v rámci které autorka konzistentním způsobem kombinuje sociologické a antropologické teoretické přístupy, čímž překlenuje poněkud umělou dichotomií mezi oběma disciplínami. Za zmínku jistě stojí také autorčina intelektuální a etická poctivost. Díky precizní výstavbě argumentační linie se čtenář snadno orientuje v přechodech mezi jednotlivými analytickými úrovněmi, text je logicky a jasně strukturovaný a přitom srozumitelný a čtivý. Následováníhodná je též citlivost, s jakou autorka přistupuje ke svým informátorům a k jejich soukromí. Recenzovaná kniha tak může sloužit nejenom jako úvod do praktické aplikace etnografického přístupu v kontextu studia soudobých komplexních společností a jejich součástí, ale také jako ukázka uplatnění profesní etiky ve společenských vědách.

Z hlediska českých sociálních studií porodu je kniha přínosná nejméně ze dvou důvodů: 1) autorčina detailní analýza českých porodnic do jisté míry kompenzuje nedostatek takovýchto studií na poli sociálních věd a 2) kvalitativní (etnografická) metodologie představuje vítanou alternativu ke kvantitativním metodologickým přístupům dominujícím v českém výzkumu porodu a ženské reprodukce. Hrešánová svou studii dosáhla ještě jedné přidané hodnoty. Svým tématem totiž může oslovit také mnohé čtenáře z řad neodborné veřejnosti – ženy i muže, protože téma reprodukce, mateřství a rodičovství se na osobní úrovni dotýká většiny z nás.

Anita Homrová (FF ZČU Plzeň)

Danuše Kšicová – Jaroslav Vaculík (eds.), RODINNÁ KRONIKA VOLYŇSKÝCH ČECHŮ. Masarykova univerzita, Brno 2008, 2., doplněné vydání, 152 s. –

Kronika je dalším z důležitých pramenů, zachycujících a v mnohém objasňujících český život ve vzdálené Volyňské gubernii. Sleduje život jedné z českých emigrantských rodin, které našly svůj nový domov na tehdejší ruské Volyni. Začíná rokem 1869 a končí počátkem 20. let 20. století, kdy byla Volyň rozdělena mezi sovětskou Ukrajinu a Polsko.

Kroniku začal psát František (Jan) Duha (1860–1935), který ji psal do roku 1916, a po něm pokračoval syn Emilián Duha (1901–1965). Rodina pocházela ze Všeradic na Hořovicku, odkud se roku 1869, podobně jako mnoho dalších Čechů, vystěhovala s vidinou lepších životních podmínek

do Hlinska na Volyni. Vlákem se dostali až do rakouského Lvova, a pak pokračovali přes Brody do Ruska. Neznalost ruského prostředí, kultury, hospodářské situace a důvěřivost agitátorským zprávám, které popisovaly hospodářské podmínky na Volyni jako jedny z nevhodnějších, byly hlavními důvody hromadného odchodu tisíce českých rodin do neznámé oblasti západního Ruska. Všichni byli po příchodu na Volyn šokováni, jaká zaostalost a archaičnost tam panovala. Půda zde nebyla zdaleka tak úrodná, bylo těžké sehnat jakýkoliv materiál, a především to byly katastrofální klimatické podmínky s brzkou a krutou zimou, na niž Češi nebyli vůbec připraveni.

Jen málo z nich mělo peníze na to, aby se mohli vrátit domů do Čech. Po několika letech ve strašlivých podmínkách se jim obvykle podařilo dosáhnout poměrně slušné hospodářské úrovně a s tím se rozvíjel i kulturní a společenský život, vznikaly české školy atd. Nesmírné utrpení přinesla pro obyvatelstvo Volyně 1. světová válka, a taktéž následující ruská občanská válka a sovětsko-polská válka. Poslední záznamy v kronice, týkající se poválečného období a především poslední zmínky k rokům 1947 a 1952, jsou velmi stručné. O problematickém rozdělení rodiny po vytyčení polsko-sovětské státní hranice a o osudech jejich příslušníků až do repatriace v roce 1947 se zmiňuje doslov. Kronika je otištěna jen s malými jazykovými úpravami. Doplnuje ji slovník, rodokmen rodiny Jana Duhy a 51 fotografií rodiny Duhových a jejich potomků. Publikace poskytuje zajímavý a důležitý materiál pro pochopení české hospodářské emigrace ve 2. polovině 19. století a jejích důsledků v 1. polovině 20. století.

Petr Kaleta (FF UK Praha)

Petr Vavroušek, O REKONSTRUKCI PRAINDOEVROPŠTINY. Ústav srovnávací jazykovědy FF UK, Praha 2007, 63 s.– (Druhé opravené a rozšířené vydání 2009, 103 s.–)

Petr Vavroušek, GLOSÁŘ PRAINDOEVROPŠTINY. Ústav srovnávací jazykovědy FF UK, Praha 2007, 186 s.–

Petr Vavroušek, REKONSTRUKCE? REKONSTRUKCE! Ústav srovnávací jazykovědy FF UK, Praha 2008, 165 s.–

Přítomný triplet Petra Vavrouška, známého indoeuropeisty a orientalisty (což se může překrývat), je nepochybně výraznou událostí v dějinách české indoeuropeistiky, avšak nejen jí; je výraznou událostí i v dějinách české srovnávací lingvistiky. Připomeňme spíše skromné dějiny uvedené disciplíny, trasovatelné díly Baudišovými a Erhartovými. Připomeňme pro širší publikum přitažlivější rovněž dávnou, dílčí sice, leč převratnou událost: dílo Bedřicha Hrozného, jeho indoevropské určení chetitštiny, o němž se lze dočíst ve Vavrouškově nedávném díle *Pán chetitšských tabulek* (Ústav srovnávací jazykovědy FF UK, Praha 2009). Přítomná recenze, možná spíše anotace (věru necítím se být esoterikem lingvistické indoeuropeistiky), je pouhým a vlestručným přiblížením tří indoevropéistických prací Petra Vavrouška, prací, jež se vzájemně doplňují, překrývají, osvětlují, nikoli jako v borgesovské babylónské knihovně popírají, tvoříce celek, který dává nahlédnout rozmanitost horizontů, metod, technik, etymologií. Tento celek lze pokládat za „úvod“ v hlubším slova smyslu, neboť předkládá alternativy, počínaje snad fundamentálním pojmem *prajazyka*, jenž od dob Schleicherových přes spíše skeptického Meilleta kolísá

mezi (historickou) realitou, pokud to není poněkud nebezpečné spojení, a vaihingevským fikcionalismem. Spěchám však dodat, že Vavrouškova základní teze je zjevná (vyskytuje se v tripletu opakovaně): „Praíndoevropština je sice rekonstruovaný prajazyk, ale zároveň také jedním z indoevropských jazyků. Její formální manifestací je sice rekonstrukt, ten však má v principu všechny vlastnosti a atributy přirozeného jazyka.“ (například Vavroušek 2007: 3) Potud Petr Vavroušek a jeho vidění prajazyka. Aniž bych si však troufal se slovutným indoeuropeistou polemizovat, k povzdechu si vypomohu jiným slovutným indoeuropeistou a Vavrouškovým kolegou Janem Bičovským, jenž ve svém strhujícím, nikoli nejčtivějším *Vademecu starými indoevropskými jazyky* (Ústav srovnávací jazykovědy FF UK, Praha 2009), upozorňuje na časovou nesourodost prajazyka, prezentovaného obvykle „jako více méně synchronní systém ... (ale) ... přesný diachronní vztah mezi jeho částmi není ještě jasný“ (píše Bičovský na straně 15 uvedeného díla). Oba autoři však zdůrazňují nutnost odlišovat „podobnost“ na jedné straně a „příbuznost“ na straně druhé. Potud jen krotce několik pochybností. Připomenu však také otázku univerzality indoeuropeistické terminologie, jež dominuje druhému svazku Vavrouškova tripletu. Zdá se, že doba pochybnosti o univerzality moderní indoeuropeistické terminologie, pochybností především z úst lingvistických antropologů, je dávno pryč, jak mimo jiné dokazuje rozsáhlá práce Lylea Campbella o genealogické klasifikaci a rekonstrukci jazyků nativní Ameriky. Jinými slovy: Bere-me-li vážně komparatismus, obtížně se vyhneme indoeuropeistické zkušenosti.

Vraťme se však k Vavrouškově tripletu. První složka, jež doznala v roce 2009 druhého vydání, definuje rekonstrukci i komparaci, včetně *smyslu* rekonstrukce, poskytuje sondy do konkrétních problémů a podob, uvádí různé verze Schleicherovy bajky o ovci a koních, poněkud žertuje, převádějíc „Rusalku bledou“ do indoevropštiny (což jistě posiluje Vavrouškovo „materialistické“ pojetí prajazyka), a nechybí ani soudobý (a velmi expertní) pohled či brilantní shrnutí proslulých jevů typu „ablaut“ či „laryngály“, diskutuje se nakonec hláskový zákon.

Druhá položka, totiž již zmíněná indoeuropeistická terminologie předkládá otázky klasifikace indoevropských jazyků, a to v určité polemice se známým dílem Summer Institute of Linguistics, totiž s *Ethnologue*, jenž počítá indoevropské jazyky na stovky; etnolingvisticky inspirující je Vavrouškova zmínka o unikátní inovaci ve vásivarštině (prasunštině), vyznačující se neobyčejně rozvinutým systémem prostorové orientace (absolutní referenční rámec, jenž není v indoevropských jazycích úplnou banalitou); především hrou prefixů, jejich vzájemné kombinovatelnosti, a demonstrativ, systémem, jenž si po této stránce nijak nezadá s takovým utozťecným jazykem jako guarijío.

Třetí složka Vavrouškova tripletu, ovládaná problémy rekonstrukce a jejími aktéry, přináší, ve vší pozitivitě 288 etymonů, lexikálních položek indoevropských, jež, tu a tam, skýtají vskutku kuriózní souvislosti, například „srát“ a „vulva“ (položka 199) či „penis“ a „fizi“ (jenž se bohužel v položce 146, na niž odkazuje, neobjevuje; že by snad nedůslednost autora?). Jsou tam však i etnologicky užitečnější souvislosti jako „deveř“, bratr manžela, levir (položka 31).

Dodávám, že tato složka obsahuje rovněž užitečný soubor biografii a děl proslulých indoevropeistů pod názvem *Orbis academicus*. Potud stručné přiblížení Vavrouškova tripletu, interpretačně a terminologicky naprosto zvládnutého. Konče tuto recenzi/ anotaci, podtrhl bych dvojí možný přínos. Z hlediska etnologického se Vavrouškovo dílo může stát inspirací libovolných úvah etnogenetických; z hlediska lingvistického, z hlediska lingvistické antropologie si zaslouží zásadní pozornost zejména terminologický glosář, univerzálně, jak naznačeno, aplikovatelný.

František Vrhel (FF UK Praha)

Jan Kajfosz, MAGIA W POTOCYNEJ NARRACJI. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2009, 314 s.–

Jan Kajfosz, specialista na folklorní a etnokulturní podoby Těšínska, je autorem řady studií, v nichž rozvíjí nejen substantivní témata svá, nýbrž i obecnější otázky, kognitivně laděné, otázky, jež se vztahují především k (jazykovému) obrazu světa, ke kategorizaci a v přítomném díle k magii, přesněji k magickému obrazu světa. Je to, jak se mi zdá, právě tento pomysl, tedy obraz světa, jímž se stal Jan Kajfosz inspirující pro české kognitivní lingvistky (nejvýrazněji snad I. Vaňková, I. Nebeská, L. Saicová Římalová a J. Šlédrová, *Co na srdci, to na jazyku, Český jazyk a literatura* 56, 2005: 52–56), opírající se o dřívější Kajfoszovu práci „Językowy obraz świata w etnokulturze Śląska Cieszyńskiego“ z roku 2001. Následující uvedené lingvistky, shrňme

příslušné atributy (jazykového) obrazu světa: heterogenost, dynamičnost, výběrovost, axiologičnost, integrálnost/kontextuálnost a transcendentnost. V recenzované knize se tyto atributy vracejí; heterogenost je vystřídána „mnohovrstevnatostí“ (s odvoláním na známého polského badatele R. Tokarského). Že se Jan Kajfosz pohybuje bez potíží v soudobé polské kulturní jazykovědě, není patrně velkým překvapením; spěchám však podotknout, ba zdůraznit, že se náš autor pohybuje v neobyčejně, nejen etnologicky vzato, rozsáhlé, ne-li rozvíhavé referenční síti, v níž lze potkat nejen veličiny „blízké“ jako Jakobson nebo Bogatyrev, nýbrž i veličiny „vzdálenější“, možná univerzálnější jako Peirce (a spolu s ním – jak sympatické – Max Bense), Derrida nebo Wittgenstein; je možné setkat se i s radikálním (zjevně výraz Janu Kajfoszovi milý: tak „radikální isomorfismus“; nevím, nevím, algebraicky vzato, bijekce by možná postačila; podobně „radikální kategorizace“, v níž autor shledává podstatu magie; a tu lze dodat, že jde o *základní přínos* recenzovaného díla) nominalismem Borgesovým, jak jej sugestivně vylíčil v povídce o Funesovi.

V této souvislosti bych chtěl rázně konstatovat, že schopnost obecnějšího vidění, „rámcového“ vidění těšínského světa je – předpokládám – našemu autorovi vlastní, a já velice oceňuji Kajfoszovy teoretizace, popřípadě spekulace. To neznamená, že bych snad s autorem ve všem souhlasil; určitě souhlasím s jeho nápaditým výkladem magie (blížkost k některým zjištěním Robina Hortona se mi vnucuje), magického světa; naproti tomu určitě nesouhlasím s „jeho“ jazykovým obrazem světa, inspirovaným

nejen domácím terénem, nýbrž i klasikou (novohumboldtovství s jeho velepronikavým Weisgerberem, jehož dílo Kajfosz znamenitě přibližuje čtenáři; a americká etnolingvistika Sapira a Whorfa, které – mimochodem řečeno – české kognitivní lingvistky poněkud ignorují, ač o nich píše) a soudobou sémiotikou. A tak bych si dovolil několik kontra-poznámeč.

Především musíme vědět, co obnáší ve své podstatě jazyk („vůbec“). Jestliže věci poněkud vyhrotím: jsem-li s Bartmiňským, odvolám se na Benvenistovo dictum „jazyk jako interpretátor“; jsem-li sám se sebou, odvolám se na Coseriu, a tedy odmítnu představu o interpretační potenci jazyka, přiznáváje mu spíše hodnotu klasifikační. Atributy jazykového obrazu světa, ať už enumerovány Janem Kajfoszem nebo českými kognitivními lingvistkami, jsou mi, pokud vůbec existují, málo charakteristické; spíše bych podtrhl, že jazyk ve smyslu svých kategorií není patrně, ontologicky vzato, zcela sourodý, viz kategorie modulační versus kategorie klasifikační, a jsem-li v lexice, jsem v poněkud jiné situaci; spíše sémantické, možná etnologické, méně „světónázorové“. Vskutku nevím, co je (jazykový) obraz světa, ale budu-li nucen se vyjádřit (inspirován nepochybně Janem Kajfoszem), řeknu, že jde o celistvé uchopení světa, jež může poukazovat na určité principy, různé podoby demiurgů, méně na principy porcování sémantických polí, jak mistrně předvedli nejen jazykovědci němečtí (vzpomeňme alespoň Trierera a Porziga), nýbrž i raní kognitivní antropologové, jimž nechyběla odvaha uvažovat o kulturních gramatikách. Kontra-poznámeč poslední: Co uděláme s jazykovými kontakty nebo

se smíšenými jazyky na způsob takového michifu s jeho algonkinským (cree) slovesem a francouzským jménem? Ti by snad mohli ze svého (jazykového) obrazu světa, pokud něco takového mají, přímo zešílet?

Vrátím se však k Janu Kajfoszovi, o němž je řeč. V každém případě: Jeho poučné dílo sestává z jedenácti kapitol^{4/} – narativní folklor jako běžný text a jeho kognitivní vymezení, řád světa a systém jazyka, relativismus obrazu světa jako problém sémiotický a fenomenologický, kategorizace jako uspořádávání světa, kategorizace jako semióza, metafora, metonymie a symbol, mýtus jako znak a jako text, kategorizace, paměť a narativní folklor, relační a mnohohvrstevnatý charakter obrazu světa, kategorizace v magickém obrazu světa a rozbor příkladových textů; vlastně jde o dvě základní dimenze: o kategorizaci, vztáhnutelnou jak k (jazykovému) obrazu světa, tak i k magickému obrazu světa, a pochopitelně o aplikace na folklor Těšínska. Konče, oceňuji rovněž Kajfoszovu schopnost stylizace, schopnost formulovat a reformulovat, schopnost skvěle resumovat, jak dokládá nejen vlastní závěr díla, nýbrž i obě shrnutí, anglické i německé, a opakuji, že jde o dílo, jež dostává soudobé etnologii, jež je metodologicky propracováno a v tomto smyslu *inspirující*.

František Vrhel (FF UK Praha)